

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НИ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (19)

Ужгород 2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Артьомов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Заступник головного редактора:

Руденко Ольга Мстиславівна – доктор наук з державного управління, професор, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту Чернігівського національного технологічного університету (м. Чернігів, Україна)

Відповідальний секретар:

Тодоров Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор Інформаційного центру Європейського Союзу, директор навчально-дослідницького Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Устич Сергій Іванович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, Надзвичайний та Повноважний Посол (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Оленський Йозеф** – професор Лазарського університету в м. Варшава (Польща), **Вежбінець Вацлав** – доктор філософії, професор Жешувського університету (Польща), **Віднянський Степан Васильович** – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, **Гайдош Маріан** – доктор філософії, старший науковий співробітник Центру суспільних та психологічних наук Словацької академії наук (Словаччина), **Конечні Станіслав** – доктор філософії, старший науковий співробітник Центру суспільних та психологічних наук Словацької академії наук (Словаччина), **Горват Ірина-Люба** – головний науковий співробітник Повітового музею м. Сату-Маре, голова Союзу українців повіту Сату-Маре (Румунія), **Токар Петро Васильович** – кандидат соціологічних наук, зарубіжний професор Євразійського національного університету ім. Л. Гумільова (м. Астана, Республіка Казахстан), **Майборода Олександр Микитович** – доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України, **Мандрик Іван Олександрович** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової і новітньої історії та історіографії (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Вовканич Іван Іванович** – доктор історичних наук, професор, декан факультету історії та міжнародних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Кіш Єва Бернатівна** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Динис Георгій Георгійович** – кандидат юридичних наук (міжнародне право), професор, радник Комітету радників Ради Європи з питань розвитку транскордонного співробітництва в Центральній та Східній Європі (1998-2001 рр), юридичний експерт Робочої групи Ради Європи (Страсбург) з питань підготовки Європейських Конвенцій захисту гірських регіонів та сільськогосподарських районів GT-RMER (98) 1(1996-1998 рр.), завідувач кафедри міжнародного права (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Андрейко Віталій Іванович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, заступник декана факультету історії і міжнародних відносин (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»).

*Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 20545-10345ПП, видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE
OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

**GEOPOLITICS OF UKRAINE:
HISTORY AND MODERN TIMES**

Collection of scientific papers

Issue 2 (19)

Uzhhorod
2017

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Ivan Artyomov – Ph.D. (History), Associate Professor, Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the ER Institute of European integration studies (SU “Uzhhorod National University”)

Deputy editor in chief:

Olha Rudenko – Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Director of the Scientific Research Institute of Public Administration and Management at Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)

Executive Secretary:

Ihor Todorov – Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the Information Centre of European Union, Director of the Center for International Security and Euro-Atlantic integration (SU “Uzhhorod National University”)

Serhiy Ustych – Doctor of Sciences (Sociological Science), Professor, Head of the Department of International Studies and Public Communications, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary (SU “Uzhhorod National University”), **Joseph Olenski** – Professor of Lazarus University in Warsaw (Poland), **Vaclav Vejbinec** – Doctor of Philosophy, Professor of Rzeszow University (Poland), **Stepan Vidniansky** – Doctor of Sciences (History), Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Department of History of International Relations and Foreign Policy of Ukraine at the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, **Marian Gaidos** – Doctor of Philosophy, Senior Researcher at the Center for Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Sciences (Slovakia), **Stanislav Coniechniy** – Doctor of Philosophy, Senior Researcher at the Center for Social and Psychological Sciences of the Slovak Academy of Sciences (Slovakia), **Liuba Iryna Horvat** – Researcher of the Satu Mare County Museum, head of the Union of Ukrainians of the Satu Mare County (Romania), **Petro Tokar** – Ph.D. (Sociology), Foreign Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), **Oleksandr Mayboroda** – Doctor of Sciences (History), Professor, Deputy Director of the Institute of Political and Ethnic Studies named after I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, **Ivan Mandryk** – Doctor of Sciences (History), Professor, Head of the Department of new and modern history and historiography (SU “Uzhhorod National University”), **Ivan Vovkanych** – Doctor of Sciences (History), Professor, Dean of the Faculty of History and International Relations (SU “Uzhhorod National University”), **Eva Kish** – Doctor of Sciences (History), Professor, Head of the Department of the history of Hungary and European integration (SU “Uzhhorod National University”), **Heorhii Dynys** – Ph.D. (International Law), Professor, Advisor of the Council of Europe Advisory Committee on Cross-Border Cooperation in Central and Eastern Europe (1998-2001), legal expert of the Council of Europe working group (Strasbourg) on the preparation of the European conventions for the protection of mountain regions and agricultural areas GT-RMER (98) 1(1996-1998), Head of the Department of International Law (SU “Uzhhorod National University”), **Vitaliy Andreiko** – Ph.D. (History), Associate Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Deputy dean of the Faculty of History and International Relations (SU “Uzhhorod National University”).

*State registration Certificate of journal KB № 20545-10345IIP
was issued by the Ministry of Justice of Ukraine at January 15, 2014*

© Educational and Research Institute of European
Integration Studies SU “UzhNU”, 2017

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	9
Ігор Тодоров, Наталія Тодорова. Геополітичний вимір взаємин України, Польщі та Німеччини	9
Іван Артёмов, Анастасія Артёмова. Україна в геополітичному просторі сучасності: актуальні аспекти	30
Олександр Мельник. Діяльність Ради Безпеки ООН із забезпечення миру на міжнародній арені: українське питання	47
Всеволод Головей. Реформування Збройних Сил як пріоритетне завдання для забезпечення національної безпеки України в умовах збройного конфлікту	64
Каріна Голод. Інформаційна безпека США: сучасний стан та уроки для України	91
ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ	108
Микола Палінчак, Владислав Гжещук. Основні моделі вищої освіти в контексті політичної ідеології Європейського Союзу	108
Владислав Гжещук. Особливості реалізації державної освітньої політики в Республіці Польща (1989 – 2003 рр.)	124

Віталій Андрейко, Олександра Мандзак. Вплив ЗМІ та PR-технологій на процеси європейської та євроатлантичної інтеграції: досвід країн Вишеграду	149
Діана Маргітч. Актуальні проблеми і основні аспекти відносин Україна-ЄС в контексті Угоди про асоціацію	165
Вікторія Павлишина. Розбудова напрямів міждержавної співпраці України зі Словацькою Республікою	183
МІЖНАРОДНА ПАНОРАМА	197
Світлана Зуб. Нова геополітична роль країн Вишеградської групи щодо східної політики ЄС	197
Лілія Коцан. Європейські політичні партії: особливості функціонування та формування коаліцій в Європарламенті	218
Маргарита Калинич. Зовнішня політика лейбористського уряду Тоні Блера у Великобританії (1997-2007 рр.)	230

CONTENTS

GEOPOLITICS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY	9
Ihor Todorov, Nataliya Todorova. Geopolitical dimension of the relations of Ukraine with Poland and Germany	9
Ivan Artyomov, Anastasiya Artyomova. Ukraine in the geopolitical space of modernity: actual aspects	30
Oleksandr Melnyk. The activities of the UN Security Council as one of the key bodies for peace in the international arena: Ukrainian issue	47
Vsevolod Holovey. Reforming of the Armed Forces as a Priority Task to Ensure Ukraine's National Security in Armed Conflict	64
Karina Holod. USA information security: current state and lessons for Ukraine	91
EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION OF UKRAINE	108
Mykola Palinchak, Vladyslav Gzheshchuk. The main models of higher education in the context of the political ideology of the European Union	108
Vladyslav Gzheshchuk. Features of the realization of state educational policy in the republic of Poland between 1989 and 2003	124
Vitaliy Andreyko, Olexandra Mandzak. Application of media and PR-technologies as a method of political	

manipulation on the processes of European and Euro-Atlantic integration: experience of Visegrad countries	149
Diana Marhitych. Current issues and key aspects of Ukraine-EU relations in the context of the Association Agreement	165
Victoria Pavlyshyna. Development of directions of Ukraine's cooperation with the Slovak Republic	183
INTERNATIONAL PANORAMA	197
Svitlana Zub. New geopolitical role of the Visegrad Group countries on the EU Eastern policy	197
Lilia Kotsan. European political parties: peculiarities of the functioning and formation of coalitions in the European Parliament	218
Margaryta Kalynych. Foreign policy of Tony Blair's Labor Government in the UK (1997-2007)	230

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук, професор
Наталія Тодорова,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ВЗАЄМИН УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ ТА НІМЕЧЧИНИ

У статті розглянуто характер впливу відносин з Німеччиною та Польщею на геополітичне становище України. Досліджено підходи до визначення безпекової ситуації в євроатлантичному геополітичному регіоні; показано стан українсько-польських та українсько-німецьких відносин у сучасному геополітичному контексті; виявлено актуальні геополітичні виклики для Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: *ЄС, НАТО, сучасні виклики міжнародній безпеці, геополітика, українсько-польські відносини, українсько-німецькі відносини.*

The article examines the nature of the influence of Ukraine's relations with Germany and Poland on the geopolitical situation. Approaches to determining the security situation in the Euro-Atlantic geopolitical region are investigated; the state of Ukrainian-Polish and Ukrainian-German relations in the modern geopolitical context is

shown; there are detected topical geopolitical challenges for Central and Eastern Europe.

Key words: *the EU, NATO, modern challenges to international security, geopolitics, Ukrainian-Polish relations, Ukrainian-German relations.*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю отримання адекватних відповідей на загрози національній безпеці України в умовах зміни геополітичної ситуації та взаємин з провідними гравцями регіону Центрально-Східної Європи – Німеччиною та Польщею. Національним інтересам України відповідає таке місце в новій геополітичній ситуації, яке б гарантувало надійне дотримання інтересів безпеки, забезпечувало стабільність та прогресивний розвиток України та корелювалося з її потенціалом. Проблема полягає у пошуку оптимальної реакції України на геополітичні виклики та в забезпеченні найвищого можливого в існуючих умовах рівня національної безпеки України.

Питання студіювання сучасних геополітичних викликів, зокрема для Центрально-Східної Європи, в умовах російської експансії мають неабияке наукове і практичне значення. Наукові розвідки в цій царині поки є відносно нечисленними. Окремі аспекти дослідили Д.Базів, З.Бжезинський, О.Власюк, П.Гай-Нижник, В.Горбулін, А.Куцак, І.Рущенко, О.Соскін, П.Хоменський та інші [1]. Показово, що на VI Конгресі ініціатив Східної Європи у Любліні у вересні 2017 року працювала окрема панель "Німеччина-Польща-Україна: історія, геополітика, безпека".

Мета статті полягає у виявленні характеру впливу на стан геополітичного становища України її відносин з Німеччиною та Польщею. Реалізація поставленої мети зумовила постановку і розв'язання таких завдань: розглянути

підходи до визначення безпекового виміру євроатлантичного геополітичного регіону; дослідити стан українсько-польських та українсько-німецьких відносин у сучасній геополітичній ситуації; виявити характер сучасних геополітичних викликів для Центрально-Східної Європи.

На основі аналізу правових, медійних та інших джерел розглянуто відносини України з Німеччиною та Польщею в контексті сучасних геополітичних викликів, обумовлених російською експансіоністською політикою [2].

З.Бжезінський вважав, що, беручи до уваги особливу геополітичну зацікавленість Німеччини і Польщі в незалежності України, цілком можливо, що Україна поступово буде втягнута в особливі франко-німецько-польські стосунки. Німецько-польсько-українське політичне співробітництво могло б розвинути у партнерство, що збільшувало б геостратегічну потужність Європи [3]. Традиційно польсько-німецьке співробітництво з ЄС і НАТО мало тенденцію до поглиблення, особливо у сфері безпеки. Таке співробітництво мало б стати західним ядром будь-яких ширших європейських договорів про безпеку, до яких могла б згодом долучитися і Україна.

Проте останній час спостерігаються незрозумілі загострення відносин між Польщею та ФРН. Сьогодні поки не можна говорити про існування глобальної європейської геостратегії, співмірної з американською. У глобальних питаннях Європа в основному дотримується атлантичної геополітичної парадигми, і до останнього часу це було виправдано. Але подальший розвиток процесів внутрішньої консолідації Європи логічно вимагатиме від європейців замислитися над проблемою консолідації своїх геополітичних та геоекономічних інтересів у зовнішньому світі, причому на глобальному рівні. У межах цивілізованої

конкуренції глобальних інтересів Європа обов'язково має уттвердити себе як важливий геополітичний суб'єкт. Певні кроки у напрямі консолідації зовнішньополітичних інтересів Європи вже зроблені. Поряд із формуванням Спільної європейської політики у сфері безпеки і оборони має місце тенденція до розширення сфери європейських стратегічних інтересів. У листопаді 2017 р. міністри закордонних справ і оборони ЄС підписали декларацію про Постійну структуровану співпрацю з питань безпеки і оборони (Permanent Structured Cooperation – PESCO). PESCO – це поки що невикористана частина Лісабонської угоди, яка дозволяє державам Євросоюзу тісніше згуртуватися для військової кооперації. Зростання зацікавлення у більшій військовій співпраці європейців має кілька причин. До них належать нестабільність у сфері безпеки на Близькому Сході і страх – особливо у східноєвропейських держав – перед нападом з боку Росії. Важливу роль, однак, відіграють також суперечливі висловлювання Дональда Трампа про НАТО, які змусили сумніватися, чи залишаються США надійним партнером у політиці безпеки [4].

Безпековий вимір європейського геополітичного регіону – це вимір, в якому відбуваються процеси становлення та розвитку системи загальноєвропейської безпеки в рамках інституцій, які представляють європейський та євроатлантичний простори. Залежно від зон відповідальності в рамках кожного з них країни- учасниці здійснюють діяльність, спрямовану на створення спільного єдиного європейського простору безпеки. Роль та місце України в безпековому вимірі європейського геополітичного регіону обумовлені співробітництвом з його структурами в рамках відповідних просторів. Україна була надто пасивною майже усі роки незалежності. В чомусь ця політика була

виправданою і навіть комфортною. Проте значною мірою вона була вимушеною. Брак обставин та політичної волі не дозволяли проводити рішучий зовнішньополітичний курс.

Україна виходить із того, що без вирішення безпекових питань і відновлення контролю української влади над державним кордоном з метою повного припинення постачання військової техніки, боєприпасів, переміщення регулярних військ Російської Федерації та найманців на територію України, а також без реального захисту прав і свобод людини на деокупованих територіях прогрес у політичних питаннях є неможливим. Відповідальність за ситуацію на окупованій території згідно з міжнародним правом несе держава-окупант, яка зобов'язана забезпечити дотримання прав людини та створити умови для повноцінної життєдіяльності населення. У зв'язку з цим потребує чіткого правового оформлення позиція України щодо правового статусу цих територій як тимчасово окупованих.

Понад два мільйони громадян України були змушені залишити загарбані Росією українські території і стали внутрішньо переміщеними особами, зазнавши величезних моральних страждань і значних матеріальних збитків. Збройна агресія Росії проти України виявила неефективність існуючих структур міжнародної безпеки. Їхні механізми не враховують те, що Росія у своїй зовнішній політиці керується "правом сили", а не "силою права". Її політичні декларації про прагнення до миру покликані слугувати маскуванням справжніх агресивних намірів щодо сусідніх держав та західних демократій. Єдиною структурою, спроможною протистояти агресивним намірам Росії, є НАТО. Тому, поряд із зміцненням національного сектору безпеки України, першочерговим завданням для нашої держави є набуття повноправного членства в Північноатлантичному Альянсі.

Це набуває вирішального значення для України, оскільки в кризових для неї ситуаціях від очільників країн ЄС знадобляться швидкі й скоординовані дії, ймовірність яких нині залишається невисокою (це наочно продемонстрували драматичні перипетії ухвалення різного рівня економічних санкцій Євросоюзу проти Росії задля стримування її військової агресії).

Україна завжди була й залишається наріжним каменем російського міфологічного простору, "без якого неможливий розвиток Росії". Це значною мірою зумовлює вкрай жорстку політику Кремля на українському напрямі й готовність В.Путіна задіяти будь-які ресурси для недопущення успішної реалізації "українського проекту" й утримання України в орбіті свого геополітичного контролю. Таким чином, за сучасних критичних обставин, спричинених збройною агресією Росії, єдиним реальним шляхом захисту суверенітету й територіальної цілісності України є набуття нею членства в НАТО – найбільш ефективній глобальній організації колективної безпеки, здатній швидко й надійно мінімізувати як "жорсткі", так і "м'які" виклики національній безпеці.

Аналіз політики Росії щодо України протягом усіх років її незалежності свідчать про системне порушення Росією Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією, Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН), Гельсінського Заключного Акта Ради з безпеки і співробітництва в Європі та інших базових норм міжнародного права. Збройна агресія Росії проти України не є випадковістю і триватиме принаймні доти, доки Росія утримуватиме окуповані нею території. Небезпека ескалації конфлікту і переростання його у повномасштабну війну залишається реальною. Україна

докладає дипломатичні зусилля з урахуванням того, що Росія як держава-агресор використовує Мінські домовленості не як інструмент мирного врегулювання, а як засіб дестабілізації ситуації в Україні. Україна вважає пріоритетним мирний шлях виходу із ситуації, породженої збройною агресією Росії, але підтверджує своє право на самооборону, передбачене Статутом ООН, і наполягає, що остаточне вирішення конфлікту можливе лише за умови деокупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також окремих районів Донецької і Луганської областей.

Україна продовжує докладати зусилля, спрямовані на протидію агресії Російської Федерації та відновлення своєї територіальної цілісності у міжнародно визнаних кордонах, активізує законотворчий процес, спрямований на реалізацію стратегічного курсу на набуття членства в НАТО та ЄС, забезпечує активну роботу національних делегацій у парламентських асамблеях НАТО, ОБСЄ та Ради Європи у контексті захисту національних інтересів України, розширює санкції проти Російської Федерації як держави-агресора шляхом перегляду існуючого комплексу двосторонніх відносин. Активізується військово-технічне співробітництво з іноземними партнерами з акцентом на надання Україні передових технологій у виробництві летальної та нелетальної зброї, посилюється в рамках ООН, ОБСЄ та Ради Європи робота, спрямована на відновлення територіальної цілісності України, посилюється інформаційна робота за кордоном щодо висвітлення ситуації на Донбасі та прогресу нашої держави на шляху реалізації реформ, нейтралізації російської пропаганди щодо України, поглиблюється діалог з ЄС для імплементації Угоди про асоціацію.

Водночас можна констатувати, що Європа сама себе демобілізувала й роззброїла, незважаючи на дедалі більш

виразні ознаки того, що Росія як держава-продовжувач "імперії зла" – СРСР ставала з кожним місяцем більш націоналістичною й реваншистською. Тому на сьогодні готовність ЄС до одностайної протидії серйозним збройним конфліктам чи прямій військовій агресії є вкрай низькою, оскільки безпекова політика Євросоюзу базується на застосуванні нормативних інструментів, тобто "м'якої сили". Вона ще може бути ефективною для підтримання стабільності, але цілком неприйнятна для нейтралізації жорстких викликів у сфері безпеки.

Останнім часом у Німеччині та Польщі деякі політики сприймають Україну як проблему для Європи. Але насправді сьогодні Україна скоріше є частиною вирішення багатьох проблем, у тому числі у відносинах між Європою і Росією. Для того, щоб це усвідомити, Європі потрібно пережити ту ж "втрату", яку пережила Україна – позбутися ілюзій щодо Росії. Насамперед Україна і Захід мають перестати де-факто ставитися до Російської Федерації як до демократичної і цивілізованої держави, адже вона за визначенням не може вести демократичну політику. Не можна ставитися до Росії і як до цивілізованої держави з нецивілізованою, авторитарною владою. Російська Федерація реагує лише на конкретні прояви сили своїх опонентів, а не на декларації, дипломатичні демарші тощо. Західним партнерам варто врахувати, що Росія розглядає Україну як свого екзистенційного ворога, ставить під сумнів її право на існування як незалежної держави та переслідує остаточну мету – тотальне знищення України як суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності.

Ненадання Планів дій щодо членства в НАТО для України й Грузії (та Македонії) на Бухарестському саміті Альянсу в 2008 р. каталізувало експансіоністську політику

Росії (В. Путін тоді досить прозоро натякнув Дж. Буш-молодшому, що в разі прийняття в НАТО України вона просто припинить існування). Польща в Бухаресті разом з 11 іншими країнами Центрально-Східної Європи та США активно підтримувала Україну, в той час як ФРН і Франція були відвертими противниками надання ПДЧ. Не дивно, що через чотири місяці після російського вторгнення в Грузію Європа звинуватила в розв'язанні війни не агресора, а жертву, і обрала за краще вести "звичайний бізнес" із нападником. Такі дії надихнули безкарну Росію на агресивні дії в Україні.

Російська агресія здійснюється комплексно і включає в себе інформаційно-пропагандистську складову, економічний і дипломатичний тиск, а військові операції проводяться приховано, з використанням незаконних збройних формувань. Наразі гібридна зброя застосовується не лише проти України, але і проти країн Заходу, і застосовується вдало. Постраждали від гібридної агресії не готові визнати, що вони стали жертвами гібридної війни. Росія втручається у вибори в інших державах. Демократична модель держави обмежена у своїх можливостях реагувати на приховані загрози своїй безпеці – Росія перейшла у масштабний наступ, який щедро нею спонсорується. Відносно незначні видатки на таку діяльність мають вибуховий геополітичний ефект [5]. В дев'ятнадцятий склад німецького парламенту вперше потрапила право-популістська партія "Альтернатива для Німеччини" (отримала 12,6 %). Її електорат зосереджений переважно в східних землях (колишня НДР), де російські впливи є більш потужними [6].

Втім, німецький уряд зберігає підтримку України. На початку січня 2018 р. Міністр закордонних справ З. Габріель запевнив, що мандат можливої миротворчої місії ООН на

Донбасі має поширюватися також на окуповану територію, а її учасники повинні бути озброєні. Водночас він вважає, що постачання зброї Україні з боку США не допоможе вирішити конфлікт на Донбасі [7].

І це не дивно, бо ілюзії відносно Росії зберігаються. Вони, зокрема, обумовлені тим, що Німеччина зазнає найбільших втрат в експорті через санкції ЄС, запроваджені щодо Росії через її агресію в Україні. За дослідженням Інституту світової економіки в Кілі серед країн Заходу втрати Німеччини у торгівлі становлять 40%, в той час як інші великі геополітичні гравці мають набагато менші втрати (Велика Британія - 7,9%, Франція - 4,1%, США - 0,6%) [8].

Хоча варто зазначити, що ціннісні мотиви поки перемагають суто меркантильні. До безсумнівних позитивів варто віднести те, що з початком російської агресії Німеччина й німецькі політики стали виділяти Україну як політичну й культурну самість. Але для того, щоб ця тенденція зберігалася, Україна має стати українською – стати політичною і культурною ідентичністю. Вона відповідальна за європейські цінності перед Європою, перед Заходом. Вона відповідає за це життями своїх захисників, десятками тисяч смертей [9].

Проблематика класичної геополітики, балансу сил, боротьби за території та сфери впливу знову стає актуальною. Одним з найяскравіших підтверджень цієї тези є російська анексія Криму та її інвазія в східну Україну. Ці події стали першої спробою силової зміни європейських кордонів такого масштабу з часів закінчення Другої світової війни. Сучасна російська зовнішньополітична стратегія характеризується готовністю до використання військової сили задля досягнення геополітичних цілей. Можна вважати, що подібна стратегія є анахронізмом часів Холодної війни і

задалегідь приречена на фіаско, оскільки суперечить актуальним тенденціям розвитку міжнародної системи. Втім, поки що це не заважає Росії продовжувати знущатися над вільним світом. Реакції євроатлантичного співтовариства демонструють поступове розуміння рівня викликів, що їх несе РФ. Росія демонстративно кидає виклик системі цінностей, яка склалася за підсумками Другої світової, а також Холодної війни. Немає сумнівів, що від відповіді, яку отримає Росія на свою агресивну стратегію, в майбутньому залежатиме європейська безпека. Німеччина і Польща в цьому контексті послідовно захищають спільні цінності в ЄС та НАТО.

Водночас в Німеччині та Польщі майже безкарно відбувається потужна пропагандистська діяльність РФ. Механізми реалізації є різними: власне проросійська дезінформація, спотворення фактів війни в Донбасі, створення проросійських організацій та відповідних сайтів новин, які висвітлюють новини у потрібному ракурсі. Основні меседжі пропаганди – це створення ворожого образу США та поширення дезінформації щодо «нацистської» влади в Україні та великої кількості неонацистських організацій.

Розвитку українсько-польських відносин завжди перешкождали задавлені образи, певні стереотипи, які сформувалися в першій половині ХХ ст., але мають глибокі історичні корені. Керівництво обох держав тривалий час докладало чимало зусиль для вноормування ситуації. Втім, робилися кроки і в зворотному напрямі. Влітку 2016 р. Польський Сейм майже одностайно прийняв резолюцію про те, що в Україні в 1943 р. відбувся геноцид польського народу. Проте це була винятково польська політична оцінка. З того часу загострення українсько-польських відносин триває.

Від початку 1990-х рр. Польща будувала свої відносини з сусідами за підходами Є. Гедройця. Відмовлялася від територіальних претензій до них, уникала обговорень гострих історичних тем. Ситуація почала змінюватися у 2000-х рр. Проте навіть після того, як Президент В. Ющенко надав С. Бандері звання "Герой України", в Польщі визнали, що це справа Києва – відзначати своїх героїв. Так само Platforma Obywatelska не відреагувала особливо жорстко на прийняття декомунізаційних законів Верховною Радою 9 квітня 2015 року. Ці документи, зокрема, визнали бійців УПА борцями за незалежність України. Усе змінилося, коли до влади прийшла партія "Право і Справедливість" (PiS). Її діяльність є підтвердженням думки італійського філософа Бенедетто Кроче: "З минулого ми завжди обираємо те, що нам потрібне сьогодні".

Останні негативні прояви в українсько-польських відносинах можна сприймати і в більш широкому контексті. Різкі польські висловлювання лунають також в бік Європейського Союзу. Відвертою брехнею польського уряду є заяви про надання притулку сотням тисяч біженців з України. Насправді статус біженців упродовж 2016-2017 років отримали лише 88 українців, а ще 239 громадян України отримали статус особи, яка потребує додаткового захисту [10].

Здається, що подібні заяви не є лише забаганкою уряду Польщі. PiS підтримує значна частина польського суспільства, яка поділяє такі ідеї і хоче саме таких заяв. Річ у тім, що у теперішній Польщі чітко викристалізувалися принаймні дві суспільні групи, яким дедалі важче чути одну одну. Одна вважає, що після падіння комуністичного режиму країна розвивалася правильно, стосунки із сусідами будувалися в інтересах Польщі, а реформи 1990-х рр.

привели навіть до економічного дива. Інша певна, що після 1989 року польська влада регулярно зраджувала свою країну, діяла в інтересах сусідів, а "економічне диво" – це насправді збагачення лише певної групи людей та панування іноземного капіталу. Ця ж група вважала зрадою ігнорування польською владою "бандеризації України". Йдеться про дві Польщі, які зараз не можуть порозумітися одна з одною: люди бойкотують неприємні для себе медіа, святкують різні свята, вдягають партійну символіку навіть не у дні мітингів.

Отже, можна вважати, що і антиукраїнські висловлювання Я. Качинського, В. Вашиковського та інших польських очільників мають передусім внутрішньопольський вимір. Правляча партія PiS у такий спосіб консолідує навколо себе консервативний електорат, із прицілом на майбутні вибори. Українську тему варто розглядати в більш широкому контексті. Зокрема правляча партія, спираючись на відповідну суспільну підтримку, проводить наступ на вільні медіа. Такі зміни у Польщі не могли не бути помічені в ЄС та в Німеччині зокрема. Не можна не згадати, що 2016 р. на 5,5% скоротилися інвестиції у польську економіку, значною мірою через політику PiS. У Брюсселі навіть припустили можливість введення санкцій проти Польщі - від позбавлення права голосу в євроінституціях до замороження фінансових програм ЄС. Конфлікт у владі може принести радикалізацію протистояння як всередині Польщі, так і у її відносинах із сусідами, а українсько-польські стосунки і без того переживають складні часи. Тим паче, що проурядові медіа називають українців одними з "винуватців" нинішніх протестів у країні. Великим викликом польській (як і українській) економіці є демографічна проблема – нація старіє. Проте саме українські заробітчани стали важливим підживлюючим чинником польського господарства. Українці

– найбільш масова група іноземних працівників. Польській економіці потрібні робочі руки. Ймовірно, тому польський уряд нещодавно полегшив працевлаштування іноземців у своїй країні: рівень безробіття там, за даними МВФ, близький до історичного мінімуму. Тож влада шукає нових робочих ресурсів. Офіційно нині в Польщі працює 800 тисяч українців. За неофіційними даними, їх загалом більше ніж 1,5 мільйона осіб. Польські підприємці кажуть, що навіть цього недостатньо, бо бракує робочих рук, особливо на сезонних роботах. Перед запровадженням безвізового режиму для України польські підприємці побоювалися, що українські робітники поїдуть далі, на захід Європи. Польський уряд дозволив громадянам інших країн, із якими діє безвізовий режим, працювати без віз: тим, хто має біометричний паспорт, достатньо оформити дозвіл на працю і в'їхати до країни. Польща – перша держава Шенгенської зони, що пішла на такий крок. Показовою в цьому контексті є позиція мера Вроцлава Р.Дуткевича. Він певен, що українці – благословенне явище і можуть бути ліками для польської ксенофобії. На початку липня Р.Дуткевич передав 50 тис. євро на розвиток української громади міста.

Парадокс полягає в тому, що польсько-українське стратегічне партнерство справді існує, більше того – розвивається. Така позиція була підкреслена Бюро національної безпеки Польщі. Польська влада продовжує підтримувати Україну у війні на Донбасі, запрошує до участі в роботі Вишеградської четвірки, проекту країн Адриатично-Балтійсько-Чорноморського регіону – Тримор'я. Проте в цьогорічному саміті цього можливого альянсу брали участь лише країни-члени ЄС. Польське лобювання запрошення України не було підтримано. Але все це не заперечує, що у стосунках Польщі з Україною та Німеччиною настала криза.

Можливо, в контексті традиційних рис національного характеру в країні зростає впевненість, що всі проблеми можна вирішити власними силами, що жодних союзників не треба. Така позиція зараз активно підштовхується Росією. Неприязне ставлення польської влади до ЄС та України може збільшуватися. Водночас варто підкреслити, що антиукраїнські вислови польських очільників супроводжуються різкими висловами в бік Росії. Той же В.Вациковський відверто констатує, що немає "української кризи", натомість триває російсько-український конфлікт, який розпочала саме Росія. Він абсолютно не згодний з терміном "ополченці", підкреслюючи, що на Донбасі діють сепаратисти, бо вони виступають проти легітимної влади.

Отже, існує суперечливість. З одного боку, є заяви щодо внутрішніх українських, зокрема історичних питань. Можливо, ці питання заслуговують на увагу, але не у такому форматі, про який кажуть польські керівники. З іншого боку, стратегічні партнерські відносини і на державному, і на громадському рівнях зберігаються. Заяви та позиція, яку Польща займає в Європейському Союзі та НАТО, дають підстави стверджувати, що вона зацікавлена у підтримці європейської та євроатлантичної інтеграції України. Це було продемонстровано під час обговорень щодо продовження санкцій проти РФ, щодо надання Україні безвізового режиму, щодо прискорення ратифікації Угоди про асоціацію. Варто теж привернути увагу до інтенсивних українсько-польських контактів на рівні президентів, урядів, парламентів чи громадських організацій. В Польщі зараз перебувають на відпочинку десятки українських дітей наших воїнів, а приймають їх органи місцевого самоврядування з власної ініціативи.

Водночас, мабуть, потрібна політична воля з усіх боків якщо не для вирішення історичних суперечностей, то принаймні для зупинення провокативних розмов і спекуляцій. Відсутня зацікавленість почути іншу сторону. Коли розмова набуває характеру глухого з німим, тоді важко сподіватися, що можна досягти порозуміння. Таке напруження не вигідне ані Польщі, ні Україні, ні Німеччині, котрі не зацікавлені в тому, аби псувати взаємовідносини. Існує необхідність спільного вивчення історії, вирішення суперечливих питань і визнання провини. Об'єктивно політизація цих питань, висування взаємних звинувачень йде на користь спільному ворогові – Росії. Проте в сучасних умовах абсолютна зупинка розгортання протистояння є, на жаль, нездійсненною. Саме тому потрібно зберігати витримку. Наші політичні оцінки можуть бути розбіжними із польськими чи німецькими. В цьому контексті конкретне і наповнене співробітництво в умовах новітніх геополітичних викликів сприятиме спільній перемозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базив Д. П. Геополитическая стратегия Украины / Д.П. Базив. - К.: Ин-т государства и права им. В.М. Корецького НАН України, 2000. - 192 с.; Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні перспективи. / Перекл. з англ. О. Фешовець. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 237 с.; Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О.С. Власюк. – К. : НІСД, 2016. – 528 с.; Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2016 р.) / Упор. П. Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2016. – 352 с.; Рущенко І.П.

Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. Харків: ФОП Павленко О.Г., 2015; Світова гібридна війна: український фронт: монографія. За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НЦДС, 2017. – 496 с.; Економічний часопис, 1996. – №10-11; Україна і Польща: історичне сусідство: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. – Вінниця, ТОВ «Нілан ЛТД» 2012. – 636 с.; Хоменський П. Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі // Зовнішні справи. – 2015. – № 10.

2. Закон України «Про основи національної безпеки України». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>; Концепція зовнішньої політики Російської Федерації. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_27822/; Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України".. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443; Про Стратегію кібербезпеки України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>; Указ Президента України №103/2017 «Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017» рік. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670>; Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/оазійська>

3. Бжезінський З. Євразійська шахівниця. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.net/lib/bzhezinskiy/2.html>
4. Фьопель Д. Оборонний союз ЄС: від сплячої красуні до ефективного блоку. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/experts/2017/12/27/7075314/>
5. Горбулін В. Втрачені й невтрачені ілюзії. Україна у глобальних вимірах сучасного світу. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2254046-vtraceni-j-nevtraceni-iluzii-ukraina-u-globalnih-vimirah-sucasnogo-svitu.html>
6. Вибори в Німеччині: найголовніше про партії, які пройшли до Бундестагу. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/>
7. Постачання зброї Україні не допоможе вирішити конфлікт на Донбасі - глава МЗС Німеччини. – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/postachannya-zbroyi-ukrayini-ne-dopomozhut-virishiti-konflikt-na-donbasi-glava-mzs-nimechchini-1078275.html>
8. Німеччина зазнає найбільших збитків через санкції проти РФ – ЗМІ. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2017/12/14/7075046/>
9. Промова Євгена Бистрицького щодо історичної відповідальності «Німеччина та Україна в Європі: відповідальність за минуле — обов'язки на майбутнє» 13 липня 2017 р. – Режим доступу: <http://bystrytsky.org/vidpov17.htm>
10. Назвали, скільки українців отримали статус біженця в Польщі. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/politics/_nazvali-skilki-ukrayinciv-otrimali-status-bizhencya-v-polschi/812451

REFERENCES

1. Bazyv, D. P. Neopolytycheskaia stratehiya Ukrainy / D. P. Bazyv. - K.: Yn-t hosudarstva y prava ym. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2000. - 192 s.; Bzhezinskyi Z. Velyka shakhivnytsia. Amerykanska pershist ta yii stratehichni perspektyvy. / Perekl. z anhl. O. Feshovets. – Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2000. – 237 s.; Vlasiuk O. S. Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky : Vybr. nauk. pratsi / O. S. Vlasiuk. – K. : NISD, 2016. – 528 s.; Rosiiska okupatsiia i deokupatsiia Ukrainy: istoriia, suchasni zahrozy ta vyklyky sohodennia: materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (Kyiv, 2016 r.) / Upor. P. Hai-Nyzhnyk. – K.: «MP Lesia», 2016. – 352 s.; Rushchenko I.P. Rosiisko-ukrainska hibrydna viina: pohliad sotsioloha: monohrafiia. Kharkiv: FOP Pavlenko O.H., 2015; Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia. Za zah. red.V.P.Horbulina. – K.: NIDS, 2017. – 496 s.; Ekonomichnyi chasopys, 1996. - №10-11; Ukraina i Polshcha: istorychne susidstvo: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovoï konferentsii. – Vinnytsia, TOV «Nilan LTD» 2012. – 636 s.; Khomenskyi P. Ukraina ye liniieiu frontu borotby za svobodu v Yevropi // Zovnishni spravy. – 2015. – № 10.

2. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy». Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>; Kontseptsiia rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>; Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 6 travnia 2015 roku "Pro Stratehiuu natsionalnoi bezpeky Ukrainy". Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 travnia 2015 roku №287/2015. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>; Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2

veresnia 2015 roku "Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy". Retrieved from: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443; Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>; Ukaz Prezydenta Ukrainy №103/2017 «Pro zatverdzhennia Richnoi natsionalnoi prohramy pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO na 2017» rik. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670>; Yevropeiska pravda. Mizhnarodna bezpeka ta yevrointehratsiia Ukrainy. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/оазійська>

3. Bzhezinskyi, Z. Yevraziiska shakhivnytsia [Eurasian Chessboard]. Retrieved from: <http://www.ukrlit.net/lib/bzhezinskiy/2.html>

4. Fopel, D. Oboronnyi soiuz YeS: vid spliachoi krasuni do efektyvnoho bloku [EU Defense League: from sleeping beauty to an effective bloc]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/12/27/7075314/>

5. Horbulin, V. Vtracheni y nevtracheni iliuzii. Ukraina u hlobalnykh vymirakh suchasnoho svitu [Lost and unlost illusions. Ukraine in the global dimensions of the modern world]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2254046-vtraceni-j-nevtraceni-iluzii-ukraina-u-globalnih-vimirah-sucasnoho-svitu.html>

6. Vybory v Nimechchyni: naiholovnishe pro partii, yaki proishly do Bundestahu [The elections in Germany: the most important thing about the parties that went to the Bundestag]. Retrieved from: <http://www.dw.com/uk/>

7. Postachannia zbroi Ukraini ne dopomozhe vyrishyty konflikt na Donbasi [Delivery of weapons to Ukraine will not help resolve the conflict in the Donbass]. Retrieved from: <https://tsn.ua/politika/postachannya-zbroiy-ukrayini-ne->

dopomozhut-virishiti-konflikt-na-donbasi-glava-mzs-nimechchini-1078275.html

8. Nimechchyna zaznaie naibilshykh zbytkiv cherez sanktsii proty RF – ZMI [Germany is hit hardest by sanctions against Russia - the media]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/14/7075046/>

9. Promova Yevhena Bystrytskoho shchodo istorychnoi vidpovidalnosti (2017) «Nimechchyna ta Ukraina v Yevropi: vidpovidalnist za mynule – oboviazky na maibutnie» [Germany and Ukraine in Europe: responsibility for the past - responsibilities for the future]. Retrieved from: <http://bystrytsky.org/vidpov17.htm>

10. Nazvaly, skilky ukraintsiv otrymaly status bizhentsia v Polshchi [Named how many Ukrainians have been granted refugee status in Poland]. Retrieved from: https://gazeta.ua/articles/politics/_nazvali-skilki-ukrayinciv-otrimali-status-bizhencya-v-polschi/812451

Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень
Анастасія Артёмова,
студентка 3 курсу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОСТІ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено актуальним аспектам зовнішньополітичної діяльності України в період 2015-2017 рр. Виділено базові складові євроінтеграційного процесу через призму виконання Угоди про асоціацію з ЄС, сучасний стан співпраці з НАТО, а також зі США.

Ключові слова: зовнішня політика, національна безпека, європейська та євроатлантична інтеграція, співпраця зі США.

The article is devoted to the actual aspects of Ukraine's foreign policy during the period of 2015-2017. The basic components of the European integration process through the prism of the implementation of the Association Agreement with the EU, the current state of cooperation with NATO, as well as with the United States have been identified.

Key words: foreign policy, national security, European and Euro-Atlantic integration, cooperation with the USA.

Реалії сьогодення – свідчення діалектичного розвитку системи глобальних міжнародних відносин, до яких має пряме відношення держава Україна.

Відомо, що система міжнародних відносин [1], під назвою Вестфальська, зародилась і формувалась з 1848 року після завершення тридцятирічної війни в Європі. Пізніше вона лягла в основу Версальсько-Вашингтонської системи (1919-1939 рр.), а після закінчення Другої світової війни – в Ялтинсько-Потсдамську систему (1945-1989 рр.), що припинила своє існування з розпадом СРСР.

Через геополітичні зміни в системі міжнародних відносин після 1990 року на порядок денний вийшли дві концепції майбутнього світоустрою, а саме: концепція монополярності та концепція поліполярності.

Слід відзначити, що сьогодні зростає кількість прихильників ідеї поліполярності: вона стала однією з центральних у державних і партійних документах Китаю, Індії та інших держав. До поліполярної картини світу тяжіє й Україна. Водночас на противагу цьому в західній літературі, зокрема американській, йдеться про незворотність формування однополярного світу та одноосібне лідерство США.

Примітним явищем сьогодення є посилення регіоналізму не культурно-цивілізаційних блоків, а глобальних економічних утворень. Передусім це стосується високоінтегрованого Європейського Союзу, Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, Асоціації країн Південно-Східної Азії, Північноамериканської зони вільної торгівлі, деяких структур Співдружності Незалежних Держав. Посилюються "трикутники" і багатосторонні союзи: Північна Америка – Західна Європа – Японія, "Велика сімка", що дедалі частіше виступає як "вісімка".

Саме в цей складний період перелому стійкого світового розвитку системи міжнародних відносин у світ прийшла оновлена держава – суверенна Україна, яка

завдяки географічному розташуванню стала активним учасником геополітичного простору. Увага до України цілком зрозуміла, адже вона перша в Європі за територією (603,7 тис. км²), п'ята за кількістю населення (47,0 млн. чол. – дані за 2002 рік). По кордонах наша держава межує з країнами ЄС – Польщею (542,3 км), Словаччиною (98,7 км), Угорщиною (135,1 км) та Румунією (608,6 км).

На частку України припадає 40 % європейських чорноземів, вона має більше як на сто років запасів залізної, марганцевої, уранових руд, на 400 років вугілля та цінних металів, а головне – історичні і культурні передумови для участі у західноєвропейському економічному просторі [2].

Важливим є геостратегічне положення України, адже вона знаходиться на перехресті різновекторних геополітичних інтересів, у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника “США-ЄС-Росія”. Україна є проміжним, санітарним кордоном, або “буферною зоною” цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями.

Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає в західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів. Саме тому Генрі Кісінджер зазначав, що “геополітичне розташування України на східному просторі... слід використати для забезпечення глобального балансу сил” [3].

Захід, і особливо Сполучені Штати, – писав Збігнев Бжезинський, – запізнився визнати важливе, з точки зору геополітики, значення існування самостійної Української держави, яка є важливою “клітиною” на європейській шахівниці, геополітичним стержнем, тому що саме її

існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію [4].

“Без України Росія перестає бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азійською імперською державою і більш за все була втягнута у виснажливі конфлікти із піднімаючою голову Середньою Азією”, – відмічав автор “Великої шахівниці” [4].

Враховуючи, що однією з найважливіших категорій геополітики є геостратегія, яка означає обґрунтований геополітикою напрям діяльності держави на міжнародній арені, важливо своєчасно корегувати пріоритети зовнішньополітичного курсу.

Виходячи з цього, можливо стверджувати, що сьогодні надзвичайно важливим фактором є чітке визначення пріоритетних і стратегічних завдань сучасної української геостратегії загалом і особливо зовнішньополітичного курсу держави, суть якої полягає в реалізації нової базової філософії зовнішньої політики України.

Враховуючи, що зовнішня політика відіграє в системі національної безпеки роль інструмента («вістря» чи «ударної частини»), саме завдяки їй реалізуються національні та безпекові пріоритети. Інакше кажучи, у схемі «*базис – система – інструмент*» зовнішня політика є останньою ланкою, спрямованою на докладання суспільного й державного потенціалу, зазначають автори публікації [5].

Зовнішня політика сучасної держави, зокрема й української, розгортається на трьох базових рівнях: глобальному, регіональному, національно-державному. Головною метою зовнішньополітичної діяльності України на першому рівні є уникнення периферизації у міжнародних відносинах.

Для України загроза периферизації була завжди актуальною, відмічають цитовані автори, однак нині вона як ніколи очевидна. На сьогодні, на жаль, глобальний потенціал Української держави є вкрай малим. Тому Україні доцільно зосередитись на зміцненні й розвитку її регіональних позицій, що передбачає: повноцінну геостратегічну самореалізацію держави за трьома основними векторами: євроатлантичним (західним), євразійським (пострадянським), чорноморським (південним) [5].

Національно-державний рівень зовнішньої політики постає сферою розгорнення та відточування трьох основних інструментів зовнішньополітичної діяльності: дипломатії, збройних сил, пропаганди [5]. *Дипломатія*. Вона була й залишається провідним засобом зовнішньої політики, дію якого спрямовано на захист національних інтересів, досягнення зовнішньополітичних цілей, реалізацію пріоритетів національної безпеки мирним шляхом – передусім шляхом переговорів. Дипломатія досить «вигідний» (найменш витратний) інструмент зовнішньополітичної діяльності. Результати дипломатичного успіху зазвичай багаторазово перевершують ресурси, витрачені на його досягнення, – дипломатія «коштує дешевше», ніж збройні сили.

Збройні сили. Війна була й залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, які перманентно й об'єктивно генерують її загрозу, перебуваючи в «тіні» війни. Саме тому збройні сили були й залишаються важливим інструментом зовнішньої політики. Український історичний досвід останніх трьох років цілком підтверджує цю очевидну, хоча й напівзабуту та знівельовану псевдомиролюбною риторикою істину.

У цьому сенсі, зазначають автори публікації, під кутом зору саме зовнішньополітичної діяльності доцільно висунути концепцію «п'яти воєн». **Перша війна** – це тотальна війна за державну незалежність, що передбачає цілковиту мобілізацію та залучення всього суспільства включно з усіма силовими структурами держави.

Друга війна – це конвенційна міждержавна війна, спрямована на захист національних інтересів і реалізацію пріоритетів національної безпеки, яка проводиться збройними силами за підтримки решти силових структур держави (передусім Національної гвардії).

Третя війна – це обмежена війна в зонах локальних конфліктів низької або середньої інтенсивності як на території України, так і поза її межами. До її ведення залучаються сили спеціальних операцій, а в разі необхідності – спеціальні підрозділи решти силових структур.

Четверта війна – це війна з організованою злочинністю, разом із такими її небезпечними різновидами, як колабораціонізм, сепаратизм і тероризм. Вона проводиться силами Національної гвардії України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної прикордонної служби України.

П'ята війна – це «війна зі стихією». Ідеться про протистояння стихійним лихам та екологічним катастрофам, що може вимагати тотальної мобілізації всього суспільства й усіх силових структур, а не лише Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Пропаганда. Сучасна зовнішня політика неможлива без відповідного пропагандистського супроводу. Дипломатія, залишаючись головним інструментом зовнішньополітичної діяльності, занадто вузькофахова («кабінетна») форма

міжнародної взаємодії. Вона потребує пропагандистської підтримки, зорієнтованої на громадськість інших країн. Зовнішньополітична пропаганда має на меті деморалізацію, перенавернення, здобуття прихильності, зміну настроїв громадськості держав – об'єктів пропагандистських зусиль.

Пропаганда насамперед керується національними інтересами й пріоритетами національної безпеки, а не прагненням «правди» та об'єктивності. Вона – не філософія й не наука. Зовнішньополітична пропаганда, особливо за часів війни, має на меті одне: здобуття перемоги й утвердження миру на засадах «балансу сил», зазначають цитовані автори.

Саме тому стратегічними зовнішньополітичними пріоритетами України залишаються курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію та співпраця зі США.

Стан євроінтеграційного поступу України характеризується успіхами та викликами в роботі з реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Реалізація Угоди про асоціацію станом на січень 2018 року. Відомо, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода) набула чинності в повному обсязі з вересня минулого року, хоча певні і, треба зазначити, значні та значущі її частини діяли в нашій країні ще з 2014 р. З 1 січня 2016-го у режимі тимчасового застосування було запроваджено положення Угоди у частині розвитку зони вільної торгівлі. Положення Угоди застосовуються і в інших сферах суспільних відносин, і наразі вже можна зробити попередню оцінку процесу їх реалізації.

Загалом відзначимо, що позитивні перетворення на шляху євроінтеграції присутні, проте динаміка економічних показників не надто оптимістична. Слід визнати, що успіхів

досягнуто, але вони не є масштабними, відзначають аналітики [6].

Про це можуть свідчити незадовільні показники імпорту й експорту товарів між Україною та ЄС у бік зростання саме імпорту. Зокрема, за період з 2014 по 2016 р. динаміка дефіциту поточного рахунку платіжного балансу становила: в 2014 р. — 4,6 млрд дол. США, у 2015 р. — 1,7 млрд, у 2016 р. — 5,5 млрд дол. Невтішною є ситуація і у першому півріччі 2017-го, оскільки дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в другому кварталі становив 2,1 млрд дол., а за відповідний період 2016 р. — 1,8 млрд. До того ж з 2014 по кінець 2016 р. спостерігається стрімке зниження прямих інвестицій в Україну, а саме: з 53,7 млрд дол. до 36,5 млрд. Лише за вісім місяців 2017 р. спостерігається незначне зростання прямих інвестицій до 38,5 млрд дол. Проте, за оцінками експертів, пояснюється воно насамперед адміністративними діями з боку НБУ у вигляді встановлення обов'язкової докапіталізації іноземними банками українських дочірніх структур.

Статистичні дані свідчать про те, що існують певні економіко-правові фактори, які стримують вельми потужний потенціал Угоди. Серед таких факторів можна перш за все виокремити:

- низьку активність законотворчої роботи з імплементації правових актів ЄС у законодавство України;
- низький рівень відкритості ринків збуту на території ЄС для вітчизняних суб'єктів господарювання, що зумовлено незначними обсягами безмитних квот за групами товарів, які є пріоритетними для зовнішньоторговельних відносин (з одночасною заборонаю доступу на ринок ЄС за тими групами товарів, які є стратегічно важливими для розвитку експорту власних товаровиробників);

- наявність у тексті Угоди положень, реалізація яких створює певні ризики для національних економічних інтересів;
- істотні зміни, що відбулися у соціально-економічному становище України у зв'язку з анексією АРК і воєнними діями на Сході України з подальшим вибуттям окремих районів Донецької та Луганської областей з-під контролю влади України.

Стисла оцінка наведених негативних чинників дає можливість дійти низки висновків, які, як вбачається, можуть закласти підґрунтя для розробки правових засобів нівелювання їх деструктивного впливу.

Перш за все неприйнятними є темпи як у цілому адаптації законодавства України до права ЄС, так і деталізації положень Угоди у національних нормативно-правових актах. Зокрема, Україна повинна імплементувати у національне законодавство близько 350 актів права ЄС, і з них 180 актів — до кінця 2017 р. Чи вистачить можливостей і ресурсів у держави для виконання такого значного обсягу правотворчої роботи? Звітні дані свідчать, що, напевно, ні.

Адже моніторинг виконання Угоди за 2016 р. показує, що у відповідному періоді із запланованих 126 директив ЄС було імплементовано у національне законодавство лише 36, при цьому повністю — лише 23 [6].

В. Устименко наголошує на тому, що починаючи з 2012 р. Кабінет міністрів не розробив жодного річного плану роботи з реалізації Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затвердженої Верховною Радою України як окремий закон. У зв'язку з цим відсутня і звітність щодо стану реалізації програми адаптації, отриманих результатів, подальших шляхів щодо гармонізації законодавства України з правом ЄС тощо.

В той же час одним з таких прикладів можна визнати зустрічні зобов'язання України та ЄС щодо зняття обмежень на вільний рух капіталів у межах політики лібералізації. Окрім позитивних зрушень, такі заходи здатні створити вкрай негативні наслідки для економіки України. Зокрема, за підрахунками експертів, щороку з України в середньому виводиться 11–12 млрд дол. З цієї суми лише у вигляді податку на прибуток мало би сплачуватися близько 2 млрд дол. на рік, або за нинішнім курсом 52 млрд грн. Це майже 7% від усіх доходів державного бюджету України на 2017 р. і приблизно минулорічний бюджет Міністерства оборони України.

Слід зауважити, що Угода передбачає можливість здійснювати огляд досягнення цілей у будь-який час за взаємною згодою сторін (ч. 1 ст. 481). Це дає підстави для якіснішого перегляду змісту Угоди з урахуванням потреби в її доповненні окремою главою, присвяченою форс-мажорним обставинам.

Також слід виходити з того, що наявність в Угоді глави про форс-мажорні обставини значно спростить дії сторін у неординарних ситуаціях, які можуть виникати у майбутньому, з відповідною економією часу та коштів.

Тільки системний, науково обґрунтований підхід дасть змогу всебічно оцінити нові зміни, максимально врахувати інтереси вітчизняних суб'єктів господарювання та забезпечити належні гарантії захисту їх прав і законних інтересів, зазначає цитований автор [6].

Поряд зі вступом України до ЄС, важливим зовнішньополітичним пріоритетом держави є також євроатлантична інтеграція. Розглянемо стан справ щодо реалізації планів шляху до НАТО.

Новий вимір співпраці України з НАТО. Україна та НАТО цього року відзначають 20-річчя партнерства. З цієї нагоди київський Центр інформації та документації НАТО створив проект #20together, де українці діляться історіями співпраці з Альянсом; "Європейська правда" долучилася до цієї ініціативи [7].

Починаючи з 1992 року, в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під егідою НАТО та ООН взяли участь більше 42 тисяч українських військовослужбовців. Наразі Збройні сили України беруть участь у 9 міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, чотири з них – під егідою Альянсу.

Свого часу в гарячий період до Міжнародних сил з підтримки миру в Косові (KFOR) входило 1300 українських бійців, наш контингент був у десятці найчисленніших.

Поза тим, країна не припиняє миротворчу діяльність разом з Альянсом. Це стосується і тренувально-дорадчої місії НАТО "Рішуча підтримка" в Афганістані та тренувальної місії в Іраку. Україна також залучалася до морських операцій НАТО "Активні зусилля" в Середземному морі та "Океанський щит" в Аденській затоці та вздовж берегів Африканського рогу.

Починаючи з 2008 року, Збройні сили України беруть участь у програмі НАТО щодо обміну даними про повітряну обстановку, яка була започаткована для спільної боротьби з проявами повітряного тероризму.

Участь у програмі дозволяє обмінюватися даними про повітряну обстановку в західному та південному районах над територіями Польщі, Румунії, Словаччини, Туреччини, Угорщини та України, а також над акваторією Чорного моря.

У 2012 році Збройні сили України приєдналися до Ініціативи поєднаних сил. Головною її метою є покращення

взаємосумісності та підвищення здатності збройних сил Альянсу і партнерів діяти разом при виконанні завдань у багатонаціональних операціях.

З 2014 року ЗСУ задіяні в Ініціативі взаємосумісності партнерів, яка була започаткована з метою збереження та подальшого розвитку операційної сумісності держав-членів та партнерів НАТО після завершення операції Альянсу в Афганістані.

НАТО так само на практичному рівні доводить, що співпраця з Україною є одним з пріоритетів, і з початку російської агресії саме Альянс консолідує міжнародну підтримку України. В рамках програми допомоги були створені спеціальні трастові фонди із загальним бюджетом майже 40 млн євро.

Країни-члени Альянсу також направляють в Україну військових інструкторів. Групи канадських інструкторів розпочали свою роботу з вересня 2015 року на полігонах у Яворові та Кам'янці-Подільському.

За останні 2,5 року за стандартами НАТО підготовлено дев'ять батальйонів ЗСУ, десятий завершує підготовку. А ще, спільно з норвежцями, ведеться робота щодо зниження рівня корупції в системі управління персоналом Міноборони України.

Загалом рамкові вимоги щодо співпраці України з Альянсом у військовій сфері встановлює Річна національна програма та робочий план Військового комітету Україна-НАТО.

Серед основних завдань програми розвитку Збройних сил на 2018 рік – створення Військової поліції за стандартами НАТО, підвищення рівня матеріального забезпечення та упорядкування структури грошового забезпечення військовослужбовців, впровадження планування розвитку

спроможностей. На виконання завдань передбачено понад 22 млн грн.

Країни НАТО також планують продовжити практичну підтримку України. Наприклад, США у бюджеті на наступний рік передбачили \$350 млн на безпекову допомогу.

Вся програма модернізації ЗСУ зрештою спрямована на одну мету – досягнення євроатлантичних стандартів та критеріїв, необхідних Україні в майбутньому, коли постане питання набуття повноцінного членства України в НАТО. Те, що колись це все ж таки відбудеться, затверджено офіційним рішенням Альянсу.

Наведені дані свідчать про сучасний рівень співпраці України з НАТО. Безумовно, що допомога та солідаризація країн-членів НАТО з Україною є надзвичайно важливою складовою для мінімізації негативу від анексії Криму та бойових дій на Донбасі. Це дає змогу Україні утримувати та готувати українську армію на рівні передових військових об'єднань держав-учасниць НАТО [7].

Успішна реалізація зовнішньополітичних пріоритетів – євроінтеграційного поступу та формування нових відносин з НАТО багато в чому залежить від підтримки України з боку Сполучених Штатів Америки.

Співпраця зі США. Щоб оцінити рівень двосторонніх відносин, достатньо, на наш погляд, ознайомитись з основними положеннями Стратегії нацбезпеки США, яку було прийнято з доповненнями у 2017 році.

20 грудня 2017 р. директор Центру «Нова Європа» Альона Гетьманчук у своїй публікації «Нова стратегія нацбезпеки США: «комплімент» Росії та нові пріоритети для України» називає «п'ять сигналів США для України» [8]. Хоча Україна у Стратегії згадується один раз, прямо чи побіжно нас можуть стосуватися три з чотирьох постулатів (інтересів

США), на яких тримається купи документ. Йдеться не тільки про пріоритет №3 про збереження миру через силу і промоцію американського впливу, але й про інтерес №2 – просування американського добробуту.

По-перше, для України важливо, що Америка не замикається у собі. Автори документа переконують, що вони вивчили урок: якщо Америка не лідирує, то вакуум лідерства заповнюють неадекватні гравці, і відбувається це далеко не на користь Штатів.

По-друге, сильна і вільна Європа визнається як життєва необхідність для США. Цікаво, що раніше, за часів виступу президента Буша у німецькому Майнці у 1989-му, йшлося про "Європу цілісну та вільну" як життєву важливість для США. Цікаво, заміна "цілісної" Європи на "сильну" – випадковість чи свідоме рішення?

У документі також є визнання того, що Штати у більшій безпеці, коли Європа стабільна та заможна.

Для України це важливо, бо одним із пазлів стабільної Європи є також наша держава.

По-третє, першим пріоритетом на європейському напрямі США бачать спільну роботу з європейцями з протистояння російській підривній діяльності та агресії. Згадки про Україну в цьому блоці немає, та вона з'являється в іншому контексті – в комплексі з Грузією, коли йдеться про вторгнення Росії на територію цих двох країн.

Та хоча в документі є пару десятків згадок про Росію, вона все ж фігурує як виклик, а не загроза для американської безпеки.

По-четверте, одним із пріоритетів у розділі про просування американського добробуту є окремий пункт про протистояння закордонній корупції. Використовуючи економічні та дипломатичні інструменти, США

продовжуватимуть переслідувати корумпованих закордонних чиновників і працювати з країнами, щоб посилити їхні спроможності боротися з корупцією таким чином, аби американські компанії могли конкурувати справедливо у транспарентному бізнес-кліматі”.

По-п’яте, Штати декларують у стратегії, що націлені допомагати союзникам і партнерам (ми – в другій категорії) **ставати на ноги в енергетичному двобої з тими країнами, які використовують енергоресурси для залякування.**

По-шосте. Для України Штати залишаються державою, щодо якої стає все важче вибудувати довгострокову стратегію. Останні дві адміністрації демонструють, що йдеться не просто про зміну пріоритетів з приходом нових президентів, йдеться про їхню кардинальну заміну. Україна, якщо хоче залишатися помітним партнером, вимушена буде й надалі говорити зі США не про те, про що хоче говорити, а про те, про що треба говорити. При Трампові – переважно про те, як наша держава зможе вписатися у його стратегію з фокусом на економічний націоналізм.

Саме ці базові поняття геополітичного курсу України та напрями геостратегії більш за все відповідають сутності, місцю і ролі України в сучасному геополітичному просторі. Адже для України дуже важливо «... попередити загрозу ослаблення (або навіть втрати) одного з найпринциповіших здобутків попередніх років – суверенності нашої держави у міжнародних справах. Ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, двох у багатьох аспектах самодостатніх і водночас потенційно конфліктних, як це доводить багатовікова історія, цивілізацій, і тому будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки», – зазначав А.Гальчинський [9] .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вестфальська система міжнародних відносин. Режим доступу: http://pidruchniki.com/13761025/politologiya/vestfalska_sistema_mizhnarodnih_vidnosin
2. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн. 1. – 476 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір". Вип. 11).
3. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – Москва: Ладомир, 2002.
4. Бжезинський З. Велика шахівниця: пер. з англ. – Львів - Івано-Франківськ, 2000. – С.12-13.
5. Власюк О.С., Кононенко С.В. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України / Стратегічна панорама: науково-практичний журнал Національного інституту стратегічних досліджень, 2017.
6. Устименко В. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html
7. Новий вимір військової співпраці: що змінили 20 років партнерства України з НАТО. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
8. Гетьманчук А.. Нова стратегія нацбезпеки США: «комплімент» Росії та пріоритети для України. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075310/>
9. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – С. 268.

REFERENCES

1. Vestfalska systema mizhnarodnykh vidnosyn [Westphalian system of international relations]. Retrieved from: http://pidruchniki.com/13761025/politologiya/vestfalska_sistema_mizhnarodnih_vidnosin
2. Artomov, I.V. (2008) Ukrainskyi vymir yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii [Ukrainian dimension of European and Euro-Atlantic integration]. navchalnyi posibnyk, Uzhhorod, 476.
3. Kyssyndzher, H. (2002) Nuzhna ly Ameryke vneshniaia polytyka? [Does America Need Foreign Policy?].
4. Bzhezynskyi, Z. (2000) Velyka shakhivnytsia [Great chessboard]. 12-13.
5. Vlasiuk, O.S., Kononenko, S.V. (2017) Aktualni aspekty vdoskonalennia modeli natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Actual aspects of improving the national security model of Ukraine]. Stratehichna panorama.
6. Ustylenko, V. Uhoda pro asotsiatsiiu z YeS: mozhlyvosti ta ryzyky [Association Agreement with the EU: opportunities and risks]. Retrieved from: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociacyu-z-yes-mozhlyvosti-ta-riziki-263548_.html
7. Novyi vymir viiskovoi spivpratsi: shcho zminyly 20 rokiv partnerstva Ukrainy z NATO [A new dimension of military cooperation: that has changed the 20 years of Ukraine's partnership with NATO]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075336/>
8. Hetmanchuk, A. Nova stratehiia natsbezpeky SSHA: «kompliment» Rosii ta priorityety dlia Ukrainy [New strategy of US national security: Russia's "compliment" and priorities for Ukraine]. Retrieved from: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/20/7075310/>
9. Halchynskyi, A. (2005) Pomarancheva revoliutsiia i Nova vlada [Orange Revolution and New Power]. 268.

*Олександр Мельник,
студент магістратури (2 рік навчання)
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ: УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

Актуальність дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Статуту ООН, Організація Об'єднаних Націй повинна підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для попередження та усунення загрози миру та придушення актів агресії або інших порушень миру та залагоджувати або розв'язувати мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, міжнародні спори або ситуації, які можуть призвести до порушень миру.

Організація Об'єднаних Націй більше сімдесяти років виступає платформою для розвитку міжнародного права та дипломатичних відносин, вирішення конфліктів глобального та регіонального значення і збереження культурної спадщини людства. Міжнародний порядок знаходиться у постійно напруженому стані, а найгостріші питання обговорюються у Раді Безпеки.

Рада Безпеки – колективний орган ООН, покликаний вирішувати проблеми міжнародної безпеки. Багато років на порядку денному Ради Безпеки ООН є проблемні питання, зокрема боротьба з міжнародним тероризмом, революційні заворушення в Африці, кризові явища на Близькому Сході тощо. У полі зору Радбезу ООН – питання окупації Криму та

агресії на Сході України як такі, що належать до категорії викликів миру та безпеці. Тому обрана тема є актуальною.

Мета статті полягає у визначенні шляхом аналізу попередніх звітів засідань Ради Безпеки ООН потенційних підходів до зміни її позиції щодо України та формування на цій основі висновків і пропозицій щодо удосконалення її діяльності у сфері підтримання миру та безпеки в Україні.

Об'єктом дослідження є діяльність Ради Безпеки ООН, спрямована на забезпечення миру в Україні.

Предметом дослідження є українське питання в Раді Безпеки ООН.

Основна частина. Згідно зі статтею 7 Статуту ООН РБ ООН було створено як один з шести головних органів організації. Її покликанням було сприяння забезпеченню миру у світі, запобігання проявам прямої агресії від держав та прийняттю рішень, які ставили б на меті підтримувати міжнародний мир і порядок.

Ми ставимо під сумнів сучасні можливості РБ ООН у повному обсязі виконувати свої функції через ряд причин.

По-перше, згідно зі статтею 23 Статуту ООН РБ ООН складається з 15 членів, 5 з яких постійні. До постійних членів входили: КНР, Франція, СРСР, США та Великобританія. Після розпаду СРСР правонаступницею стала РФ, яка і зайняла місце серед постійних членів Радбезу. Інші десять членів мають обиратися Генеральною Асамблеєю ООН залежно від їх рівня залученості до підтримання миру у світі. Непостійні члени РБ ООН обираються строком на 2 роки. Також варто відмітити, що кожен представник, включаючи постійних членів, має лише одного делегата до РБ ООН. При наявності 15 членів у РБ для прийняття рішення (для його проходження) потрібно 9 голосів за, за умови, якщо жоден з постійних членів не скористається правом вето. Відповідно у

разі, якщо рішення не задовольняє будь-якого постійного члена, воно буде заблоковано. Керуючись цими міркуваннями, варто врахувати, що країна, яка виступає стороною у конфлікті, не має права голосу, але якщо цією країною буде один з постійних членів РБ, він залишає за собою можливість застосувати право вето. Враховуючи специфіку досліджуваного питання, такого роду привілей для Російської Федерації ставить під сумнів можливість надання допомоги з боку РБ.

По-друге, відповідно до статті 29 Статуту ООН [18], РБ має право створювати будь-які органи для забезпечення і (або) підтримання її діяльності. Варто додати, що ці органи мають відповідати вимогам Статуту ООН [17]. Інакше кажучи, вже саме створення РБ ООН передбачало, що не її рішення, як це сказано у статті 25 Статуту ООН, а певний контролюючий орган, створений за ініціативи РБ, буде слідкувати і керувати впровадженням резолюцій. Ми впевнені, що це не було передбачено під час створення ООН, але, враховуючи специфіку прийнятих рішень (наприклад, Резолюція № 2166 (2014) [12]), у РБ ООН прослідковується пряма тенденція до перекладання прямої відповідальності на створені нею органи та місії. Завдяки такій політиці на засіданнях з питання, яке отримало свій «орган», вже буде звітувати спеціальний делегат від цього утворення, а складний та довготривалий процес прийняття рішень дозволить зацікавленій стороні затягнути реальне вирішення конфлікту на тривалий період. Підтвердженням цього є те, що РБ ООН не вирішила жодного серйозного (під серйозним ми розуміємо такий конфлікт, який охоплює територію держави (або частину її території) та включає в себе багатостороннє суперництво) конфлікту за свою багаторічну

історію, не беручи до уваги югославський конфлікт, який вирішився через смерть Слободана Мілошевича.

По-третє, статті 33-37 Статуту ООН [19] передбачають, що Радбез виступає установою останньої інстанції для вирішення міждержавних конфліктів. У статтях рекомендується вирішити суперечність мирним шляхом – переговорами, договорами, у крайньому разі зверненням до Міжнародного Суду. Лише у випадку, якщо вирішення конфлікту такими способами неможливе, що, до речі, теж вирішує РБ ООН згідно зі Статтею 37, а також Розділом VII Статуту ООН [19; 20] , воно передається на розгляд до Радбезу. Отже, впливає висновок, що сам процес обговорення конфліктної ситуації починається лише після надання цій ситуації відповідного статусу, що значно уповільнює швидкість реагування органу та критично зменшує шанси на своєчасне втручання у конфлікт для його контролю і (або) вирішення.

По-четверте, створена у статтях 42-51 Статуту ООН система оцінки доцільності військового втручання складно дозволяє виступати нейтральною стороною у конфліктах і ставить під сумнів виконання будь-яких резолюцій втручання. Факт, що ООН не має регулярного війська, є очевидний, але організація оперує військами швидкого реагування, до яких входять представники усіх країн-членів ООН. Звідси слідує, що до надання державі або збройному формуванню статусу агресора або терористичного угруповання можливість використання цього контингенту сильно обмежена. Додамо, що військові сили становлять інтернаціональний контингент, а питання передислокації військ, яке буде за рішення РБ перекладене на якусь державу або сторону конфлікту, ще більше унеможливить або, як

мінімум, значно уповільнить втручання ООН на базі прийнятої резолюції.

Згідно зі Статутом ООН [17] Україна у складі СРСР була однією з країн-засновниць ООН. Тим не менше, представлення її інтересів після розпаду СРСР в РБ було урівняно з іншими непостійними членами. До початку конфлікту з РФ питання про можливість України в РБ взагалі не особливо розглядалось, оскільки Україна не виступала стороною збройних конфліктів. Але після військового вторгнення у лютому-березні 2014 року на територію України питання дієвості РБ стало нагальним, щоправда, надії на реальну допомогу не могло й бути, оскільки РФ виступає постійним членом Радбезу і має право вето. Але, окрім Росії, у засіданнях беруть участь щонайменше 14 інших держав, які також по ряду причин можуть не сприяти прийняттю рішень. Україна отримала своє місце у РБ 2014-2015 рр. відповідно до звернення постійного представника України в ООН Юрія Сергеева на ім'я Генерального Секретаря Ради Безпеки ООН [10].

Основним конфліктогенним чинником стала анексія Криму. Процес від'єднання від України відбувся неконституційним шляхом, а от процес приєднання до РФ був закріпленим у відповідному законі РФ про прийняття Криму до складу Федерації від 21.03.2014 [17]. Інакше кажучи, нехай це і два прямиоспоріднені процеси, однак вихід зі складу України був незаконним, але, умовно кажучи, незаконно створена незалежна держава може спокійно увійти до складу будь-якої іншої держави. Що, з іншого боку, жодним чином не виправдовує дії РФ стосовно АРК, а ще більше ускладнює і без того спекулятивну тему.

Згідно з федеральним законом РФ основними підставами для прийняття АР Крим як суб'єкта федерації були [17]:

- 1) Результати проведеного 16.03.2014 референдуму у АР Крим;
- 2) Декларація незалежності АР Крим та договір між РФ та АР Крим про вхід останньої до складу на правах суб'єкта Федерації;
- 3) Безпосередньо зазначений закон.

Сам Крим буде приєднано до складу РФ на правах республіки, а місто Севастополь – на правах міста федерального значення. Офіційними мовами на території АР було визнано російську, українську та кримсько-татарську.

В межах цього закону було надано випробувальний термін громадянам України, які мали до 01.01.2015 змінити своє громадянство на російське та перереєструвати документи на відповідні у законодавстві Російської Федерації.

Щодо усіх органів державної влади, 14.09.2014 було проведено вибори усіх рівнів. Щоправда, у виборах могли брати участь лише громадяни РФ, які пройшли спеціальну перевірку генеральної прокуратури АР Крим, призначеної президентом та доукомплектованої відповідно до законодавства РФ. Будь-які громадяни України, що відмовились від свого громадянства на користь громадянства РФ, мали додаткові преференції щодо доукомплектування гілок виконавчої влади у разі складання іспиту на знання законів РФ.

Інакше кажучи, своєрідна специфіка перехідного періоду для АР Крим надала можливість українцям змінити своє громадянство та стати повноправними членами суспільства Російської Федерації. Ми не можемо стверджувати, що ці гарантії були збережені.

У свою чергу в Україні було прийнято Закон "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" [15], основними постулатами якого були такі:

1) Тимчасово окуповані території залишаються де-юре у складі України.

2) Окупованими території вважаються від 20.02.2014.

3) Агресором у конфлікті прийнято вважати РФ.

4) Українці на території АР Крим можуть користуватися усіма правами, які надані їм Україною (щоправда, ця теза достатньо сумнівна, оскільки із закону РФ випливало, що діяльність усіх інститутів України припинилась 01.01.2015, і говорити про можливість використання різних інституцій нема сенсу).

5) Відшкодування будь-якої шкоди повністю покладається на РФ.

6) Вибори на території окупованих територій не відбуватимуться, але громадяни України, що проживають на цих територіях, можуть здійснювати своє волевиявлення в інших регіонах, у разі якщо вони попередньо перереєструвалися.

7) Усі документи, дії та рішення, що будуть прийняті на окупованій території на період окупації, не визнаються, й у разі повернення цих територій до складу України будуть відмінені.

Несприйняття Україною факту втрати Криму, а в цьому випадку спосіб не відіграв ролі, спричинив лише ускладнення реалізації державних програм для жителів півострова, створив мотиви для місцевих жителів відмовитись від громадянства України і прийняти громадянство РФ.

Згодом, після окупації Криму, ряд революційних заворушень спричинив втрату Україною контролю над

деякими територіями Луганської та Донецької областей. Проведення на цих територіях АТО не дозволило повернути ситуацію під контроль. Через це було сформовано контактну групу, яка підписала мінський протокол, однією з умов якого стало прийняття Закону "Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей". Основні положення цього закону такі:

1) Строком на три роки з моменту набуття чинності відповідним законом буде існувати особливий режим місцевого самоврядування для деяких територій цих областей.

2) Органам влади забороняється притягнення до відповідальності учасників подій на території Донбасу.

3) Дозволяється використовувати ведення документації іншими мовами, окрім офіційної.

4) На органи місцевого самоврядування проблемних районів покладається додаткова місія, яка полягає у веденні постійного діалогу з Кабінетом Міністрів України з питань економіки, культурного та соціального розвитку.

5) Ініційовано програму економічної підтримки проблемних районів Донбасу. У законі прописані особливі принципи ведення господарської та інвестиційної діяльності задля покращення економічної ситуації.

6) Органи місцевого самоврядування Донбасу створюють органи народної міліції, на які покладається реалізація завдання з охорони громадського порядку в населених пунктах цих районів.

Відповідно можна зробити висновок, що, на відміну від ситуації з АР Крим, у випадку з Донбасом Україна розуміє неможливість підтримання порядку лише шляхом видання законів, тому пропонується перекласти відповідальність з недіючих місцевих органів державної влади на громадянське

суспільство. Тим не менше, виникають сумніви щодо лояльності жителів проблемних районів до чинної влади в Україні, оскільки ці проблемні території підконтрольні так званому народному ополченню.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, ми схильні стверджувати наступне:

Кримське питання виступатиме, щонайменше, середньотривалим конфліктом без можливості оперативного вирішення, оскільки можливості України після закінчення періоду переадаптації майже відсутні.

Основними причинами цього можна вважати виїзд проукраїнського населення з території півострова, відмова іншої частини від українського громадянства та повне встановлення усіх органів державної влади РФ на території АР Крим.

Ми дійшли висновку, що у Статуті ООН є багато прихованих неточностей та можливостей для перекладання відповідальності з РФ. Структурні особливості допомагають підтримувати не стільки баланс сил, скільки баланс неможливості прийняття реального рішення зацікавленими сторонами, якщо питання знаходиться у площині інтересів будь-кого з постійних членів, або всіх одночасно.

Не менш важливим для українського питання виявився і склад РФ, який, за нашими оцінками, налічує лише чотири реально зацікавлених та п'ять частково зацікавлених представників. Тим більше, лише одна із зацікавлених країн не є постійним членом РФ. Відповідно вірогідність, що питанню б дали хід, занадто низька. Наостанок, враховуючи, що РФ є невизнаною стороною конфлікту, засідання у РФ обіцяли бути скоріше політичною боротьбою, аніж предметною розмовою з бажанням врегулювати конфлікт.

Попри все, протягом досліджуваного періоду країни провели двадцять одне засідання і ухвалили одну резолюцію. Щоправда, проектів резолюції було два, але на більш пізній з них РФ наклала вето.

Отже, чисто із структурної точки зору покладатись на Раду Безпеки ООН як на орган, який був у повному обсязі здатен вирішити питання, не варто. Тим не менше, можливність використати його як спосіб прогнозування й оцінки позицій постійних членів РФ та США допомагає сформуванню найближчі очікування щодо їх діяльності з українського питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Устав ООН. Сан-Франциско, 1946. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html>
2. Устав ООН. Глава III: Органи. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-iii/index.html>
3. Устав ООН . Глава V: Совет Безопасности. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-v/index.html>
4. Устав ООН . Глава VI: Мирное разрешение споров. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vi/index.html>
5. Устав ООН . Глава VII: Действия в отношении угрозы миру, нарушений мира и актов агрессии. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>
6. Устав ООН. Глава XI: Декларация в отношении несамоуправляющихся территорий. Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-viii/index.html>

7. Совет Безопасности ООН. Страны-члены Совета Безопасности в 2014 году. Режим доступа: http://www.un.org/ru/sc/members/searchres_sc_year_ru.asp?year=2014
8. Совет Безопасности ООН. Страны-члены Совета Безопасности в 2015 году. Режим доступа: http://www.un.org/ru/sc/members/searchres_sc_year_ru.asp?year=2015
9. Совет Безопасности ООН. Страны-члены Совета Безопасности в 2016 году. Режим доступа: http://www.un.org/ru/sc/members/searchres_sc_year_ru.asp?year=2016
10. Письмо Постоянного представителя Украины при Организации Объединенных Наций от 28 февраля 2014 года на имя Председателя Совета Безопасности. Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/249/24/PDF/N1424924.pdf?OpenElement>
11. Предварительные отчёты заседания Совета Безопасности ООН. Нью-Йорк, 01.03.2014-28.04.2016. Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N14/250/32/PDF/N1425032.pdf?OpenElement>
12. Указ Президента України від 9 грудня 2015 року № 688/2015 "Про звільнення Ю. Сергеева з посад Постійного представника України при Організації Об'єднаних Націй та Надзвичайного і Повноважного Посла України в Співдружності Багамських островів" // Офіційний вісник Президента України від 18.12.2015. 2015. № 27. С. 39.
13. Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина. Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>

14. Комплекс мер по выполнению Минских соглашений от 01.09.2014. Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>

15. Закон України від 15 квітня 2014 року № 26, ст.892 "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" // Відомості Верховної Ради України від 27.06.2014. № 26. С.2172, стаття 892.

16. Закон України від 16 вересня 2014 року № 45, ст.2043 "Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей" // Відомості Верховної Ради України від 07.11.2014. № 45. С.2996, стаття 2043.

17. Федеральный конституционный закон Российской Федерации № 6-ФКЗ "О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов - Республики Крым и города федерального значения Севастополя" от 21 марта 2014 года. - Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102171897>

18. OSCE thematic report from 3rd of March 2015 № SEC.FR/473/14/Corr.1 "Internal displacement in Ukraine" . - Режим доступа: <http://www.osce.org/ukraine-smm/122620?download=true>

19. OSCE thematic report from 6th of May 2015 "Protection of Civilians and their Freedom of Movement in the Donetsk and Luhansk Regions". Режим доступа: <http://www.osce.org/ukraine-smm/156791?download=true>

20. Аверьянов Л.Я. "Контент-Анализ" Москва: издательство: КноРус, 2007. - Режим доступа: http://www.sbiblio.com/biblio/archive/averjanov_kontent/

21. Беззуб'як М. Й. Дослідження політичних відносин методом контент-аналізу: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01/ Ін-т політ. та етнонац. дослідж. НАН України. - К., 2003. - 18 с.
22. Осін В. В. Контент-аналіз як засіб конституювання та відтворення політичної науки : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Дніпропетровський національний ун-т. - Д., 2003. - 19 с.
23. Костенко Н. В., Іванов В. Ф. Досвід контент-аналізу: моделі та практики / Академія української преси. - К. : Центр вільної преси, 2003. - 200 с.
24. Юськів Б. М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід . - Рівне : Перспектива, 2006. - 203 с.

REFERENCES

1. Ustav OON. San-Frantsysko (1946) [United Nations Charter. San Francisco]. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html>
2. Ustav OON. Hlava III: Orhany [United Nations Charter. Chapter III: Bodies]. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-iii/index.html>
3. Ustav OON . Hlava V: Sovet Bezopasnosty [United Nations Charter. Chapter V: Security Council]. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-v/index.html>
4. Ustav OON . Hlava VI: Myrnoe razreshenye sporov [United Nations Charter. Chapter VI: Peace resolution of disputes]. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vi/index.html>
5. Ustav OON . Hlava VII: Deystvyaya v otnoshenyy ugrozy myru, narushenyy myra y aktov ahressyy [United Nations Charter. Chapter VII: Actions on the threat to peace,

violations of peace and acts of aggression]. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>

6. Ustav OON. Hlava XI: Deklaratsyya v otnoshenyy ne samoupravlyayushchykhysya terrytoryy [United Nations Charter. Chapter XI: Declaration on Non-Self-Governing Territories]. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>

7. Sovet Bezopasnosti OON. Strany-chleny Soveta Bezopasnosti v 2014 hodu [United Nations Security Council. Security Council members in 2014]. Retrieved from: http://www.un.org/ru/sc/members/searchres_sc_year_ru.asp?year=2014

8. Sovet Bezopasnosti OON. Strany-chleny Soveta Bezopasnosti v 2015 hodu [United Nations Security Council. Security Council Members in 2015]. Retrieved from: http://www.un.org/ru/sc/members/searchres_sc_year_ru.asp?year=2015

9. Sovet Bezopasnosti OON. Strany-chleny Soveta Bezopasnosti v 2016 hodu [United Nations Security Council. Security Council Members in 2016]. Retrieved from: http://www.un.org/ru/sc/members/searchres_sc_year_ru.asp?year=2016

10. Pys'mo Postoyannoho predstavytelya Ukrainy pry Orhanyzatsyy Ob"edynennykh Natsyy ot 28 fevralya 2014 hoda na ymya Predsedatelya Soveta Bezopasnosti [Letter dated 28 February 2014 from the Permanent Representative of Ukraine to the United Nations addressed to the President of the Security Council]. Retrieved from: <https://documents-dds-nny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/249/24/PDF/N1424924.pdf?OpenElement>

11. Predvaryl'nye otchëty zasedanyya Soveta Bezopasnosti OON. N'yu-York, 01.03.2014-28.04.2016

[Preliminary reports of the UN Security Council meeting. New York, 01.03.2014-28.04.2016]. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N14/250/32/PDF/N1425032.pdf?OpenElement>

12. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 9 hrudnya 2015 roku № 688/2015 "Pro zvil'nennya YU. Serheyeva z posad Postiynoho predstavnyka Ukrainy pry Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy ta Nadzvychaynoho i Povnovazhnoho Posla Ukrainy v Spivdruzhnosti Bahams'kykh ostroviv" [Decree of the President of Ukraine dated December 9, 2015 № 688/2015 "On the Liberation of Y. Sergeev from the post of Permanent Representative of Ukraine to the United Nations and Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Ukraine to the Commonwealth of the Bahamas"].

13. Protokol po ytoham konsul'tatsyy Trekhstoronney Kontaktnoy hruppy otnosytel'no sovmestnykh shahov, napravlenykh na ymplementatsyyu Myrnoho plana Prezydenta Ukrainy P. Poroshenko y ynytsyatyv Prezydenta Rossyy V. Putyna [Protocol based on the results of consultations of the Tripartite Contact Group on joint steps aimed at implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine P. Poroshenko and the initiatives of the President of Russia V. Putin]. Retrieved from: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>

14. Kompleks mer po vypolnenyyu Mynskykh Sohlashenyy ot 01.09.2014 [A set of measures to implement the Minsk Agreements of 09/01/2014]. Retrieved from: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>

15. Zakon Ukrainy vid 15 kvitnya 2014 roku № 26, st.892 "Pro zabezpechennya prav i svobod hromadyan ta pravovyy rezhyim na tymchasovo okupovaniy terytoriyi Ukrainy" [Law of Ukraine dated April 15, 2014, No. 26, st.892

"On ensuring the rights and freedoms of citizens and legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine"].

16. Zakon Ukrainy vid 16 veresnya 2014 roku № 45, st.2043 "Pro osoblyvyyu poriyadok mistsevoho samovryaduvannya v okremykh rayonakh Donets'koyi ta Luhans'koyi oblastey" [Law of Ukraine dated September 16, 2014, No. 45, item 2043 "On the Special Procedure of Local Self-Government in Selected Districts of Donetsk and Lugansk Oblasts"].

17. Federal'nyy konstytutsyonnyy zakon Rosyyskoy Federatsyy № 6-FKZ "O prynyatyy v Rosyyskuyu Federatsyyu Respublyky Krym y obrazovanny v sostave Rosyyskoy Federatsyy novykh sub"ektov - Respublyky Krym y horoda federal'noho znachenyya Sevastopolya" ot 21 marta 2014 hoda [Federal Constitutional Law of the Russian Federation No. 6-FKZ "On Adoption in the Russian Federation of the Republic of Crimea and Education in the Russian Federation of New Subjects - the Republic of Crimea and the City of the Federal Value of Sevastopol" dated March 21, 2014]. Retrieved from: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102171897>

18. OSCE thematic report from 3rd of March 2015 № SEC.FR/473/14/Corr.1 "Internal displacement in Ukraine". Retrieved from: <http://www.osce.org/ukraine-smm/122620?download=true>

19. OSCE thematic report from 6th of May 2015 "Protection of Civilians and their Freedom of Movement in the Donetsk and Luhansk Regions". Retrieved from: <http://www.osce.org/ukraine-smm/156791?download=true>

20. Averjanov, L.Ia. (2007) Kontent-Analyz [Content Analysis]. Retrieved from: http://www.sbiblio.com/biblio/archive/averjanov_kontent/

21. Bezzubiak, M.I. (2003) Doslidzhennia politychnykh vidnosyn metodom kontent-analizu [Research of political relations by the method of content analysis]. 8.
22. Osin, V.V. (2003) Kontent-analiz yak zasib konstytuiuvannia ta vidtvorennia politychnoi nauky [Content analysis as a means of constitution and reproduction of political science]. 9.
23. Kostenko, N.V., Ivanov, V.F. (2003) Dosvid kontent-analizu: Modeli ta praktyky [Content Analysis Experience: Models and Practices]. Akademiia ukrainskoi presy, 200.
24. Iuskiv, B.M. (2006) Kontent-analiz. Istoriia rozvytku i svitovy dosvid [Content Analysis. History of development and world experience]. 203.

Всеволод Головей,
студент магістратури (2 рік навчання)
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Україна заявила про свій намір приєднатись у майбутньому до євроатлантичних безпекових структур. Задля досягнення поставленої мети урядом було запроваджено оборонну реформу. У статті йдеться про хід її реалізації, починаючи з липня 2016 року, на прикладі реформування Збройних Сил як основної складової сил оборони країни .

Ключові слова: оборонна реформа, реформування, національна безпека, збройний конфлікт, сектор безпеки і оборони (СБО), сили оборони, Збройні Сили України.

Ukraine has declared its intention to join the Euro-Atlantic security structures in the future. In order to achieve this goal, the defense reform was introduced by the Government. The article deals with the progress of its implementation, starting in July 2016, on the example of the reformation of the Armed Forces as the main component of the country's defense forces.

Key words: defense reform, reform, national security, armed conflict, security and defense sector, defense forces, Ukraine Armed Forces.

До реформування українських Збройних Сил впродовж більш як двадцяти п'яти останніх років і всі попередні, і

нинішнє керівництва держави вдавались неодноразово. Виглядало так, що слова "Збройні Сили України" та "реформа" настільки стали вживатись у поєднанні, що перетворились в усталений вираз і мали означати єдине поняття: "армія, яка чомусь перманентно реформується." Але кожного разу задекларовані й належним чином пропіарені з високих трибун політиками найвищого рангу ініціативи, як і потуги влади щодо практичного втілення задекларованих реформ, закінчувались черговим скороченням чисельності ЗСУ та щорічним зменшенням частки в бюджеті країни на потреби оборони, чи нецільовим використанням або й відверто зухвалим розкраданням виділених асигнувань. Особливо «відзначився» у цьому відношенні уряд часів президента В. Януковича, фактично довівши Збройні Сили України до повної руйнації та перетворивши їх на „потішні полки„. На думку фахівців з питань оборони, подібні «практики», незважаючи на фактичний стан війни на сході країни, продовжуються і нині. Зокрема, про факти маніпуляцій з асигнуваннями на потреби оборони в кінці 2017 року заявляв экс-міністр оборони України Анатолій Гриценко. Раніше про подібні факти писали В. Бадрак, Ю. Бутусов С. Куюн та інші.

Тому останні реформи оборонного сектора, безумовно, є наймасштабнішими за своїм розмахом і глибиною за всю більш як 25-літню історію українських Збройних Сил. І цей процес кардинальних змін альтернативи собі не має з огляду на нинішні воєнні загрози та воєнно-політичні виклики національній безпеці держави як на зовнішніх рубежах, так і на внутрішній лінії збройного протистояння на сході країни та на адміністративному кордоні з Автономною Республікою Крим. За умов агресивних дій з боку такого непередбачуваного противника, яким сьогодні є Російська

Федерація, вкрай необхідною є своєчасна і адекватна реакція усіх складових сил оборони України на будь-які провокації з її боку.

Через процес реформування сектора безпеки і оборони пройшли всі посттоталітарні та пострадянські східноєвропейські країни, які сьогодні або вже є членами Альянсу та ЄС, або ще перебувають на шляху до євроатлантичних безпекових структур. Тому, щоб досягти поставленої мети, цей шлях належить пройти й Україні.

При реалізації оборонної реформи пріоритетним завданням сьогодні є першочергове реформування з-поміж інших складових сил оборони Збройних Сил з огляду на низку вагомих на те причин, серед яких насамперед варто відзначити такі:

По-перше, згідно зі ст. 50 Воєнної доктрини, Збройним Силам відведено головну роль у забезпеченні воєнної безпеки України [1]. До того ж, через продовження збройного конфлікту на сході країни за участі Росії сьогоднішні загрози національній безпеці через ескалацію воєнних дій за певних обставин можуть перерости у повномасштабну війну, внаслідок чого не тільки виникне небезпека територіальних втрат, але й може бути завдано значної шкоди суверенітету Української держави. Найкращим гарантом воєнної безпеки України за наявності гегемоністських амбіцій у агресивного й непередбачуваного сусіда, зважаючи на нинішню кризу міжнародно-правового гарантування повоєнного устрою на європейському континенті, є саме потужні боєздатні Збройні Сили.

По-друге, наявність належно озброєних і добре навчених Збройних Сил, що відповідатимуть стандартам країн-членів НАТО, стане одним з критеріїв відповідності України загальноприйнятим європейським стандартам у

питанні взаємної сумісності збройних сил країн-членів НАТО, до чого наша країна суттєво наближається, принаймні впродовж останніх років. І це може стати одним з аргументів на її входження в майбутньому до євроатлантичних безпекових структур.

По-третє, реформування Збройних Сил як найбільшої за чисельністю особового складу та за кількістю озброєнь і військової техніки, що стоїть на їх озброєнні, складової сил оборони при одночасному нарощуванні їх спроможностей шляхом модернізації - тобто переозброєння новітніми високотехнологічними зразками зброї та оснащення сучасними технічними засобами, в основному вітчизняного виробництва, - надасть імпульс для відродження в минулому потужного українського оборонно-промислового комплексу (ОПК), що, в свою чергу, може послужити своєрідним локомотивом для ключових галузей національної економіки.

По-четверте, європейськими стандартами передбачено демократичний цивільний контроль безпекового та оборонного сектора, включаючи і збройні сили, що є важливим чинником демократизації всіх сегментів суспільного життя європейських країн. Впровадження демократичного цивільного контролю з боку широкої громадськості як одного з елементів реформування ЗС України [5] передбачає, крім іншого, також і боротьбу з корупційними проявами, які все ще присутні і в структурах сил оборони нашої держави, включаючи й Збройні Сили [7, 8].

По-п'яте, передбачене оборонною реформою подальше підвищення ступеня професіоналізації ЗСУ та інших складових сил оборони дозволить суттєво підняти рівень грошового забезпечення особового складу, що, зважаючи на його чисельність та розосередженість місць дислокації, неодмінно потягне за собою певний відсоток зростання

купівельної спроможності населення в масштабах всієї країни і, в свою чергу, стане орієнтиром для підвищення рівня заробітних плат для працівників усіх галузей економіки. Отже, це може стати одним з факторів поживлення національної економіки України через активізацію динаміки товарно-грошових відносин.

Оборонна реформа відбувається згідно з положеннями Військової доктрини України в редакції від 2 вересня 2015 року, затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555 / 2015 [1] як реалізація на практиці завдань щодо реформування ЗСУ та інших військових формувань сил оборони, що були розроблені відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України (Дорожньої карти оборонної реформи в Україні) [15] і увійшли до планів пріоритетних дій Уряду відповідно на 2016[10] і на 2017 [11] роки у вигляді затверджених Кабінетом Міністрів України відповідно Плану заходів Міністерства оборони України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік [9] і Деталізованого плану заходів Міністерства оборони з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік [2].

Відправним пунктом нинішньої оборонної реформи, у тому числі - реформування Збройних Сил та інших військових формувань, стало введення в дію Стратегічного оборонного бюлетеня України (Стратегічний бюлетень) — т.зв. “Дорожньої карти оборонної реформи в Україні.” Зокрема, згідно з п.1 Указу Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" і п.2 його було схвалено. Згідно з п.3 вказаного Указу Кабінетові Міністрів України запропоновано забезпечити розроблення та

внесення в установленому порядку законопроектів та програмних документів, спрямованих на реалізацію положень Стратегічного бюлетеня [19].

Стратегічний оборонний бюлетень є документом оборонного планування, і його розроблено за результатами оборонного огляду з метою визначення основних напрямів реалізації воєнної політики України та розвитку сил оборони до кінця 2020 року.

Метою оборонної реформи є набуття і підтримання Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони необхідного рівня бойової готовності та здатності до виконання завдань оборони держави (оборонних спроможностей), ефективного реагування на воєнні загрози й воєнно-політичні виклики, що виникають, підвищення рівня оперативної сумісності ЗСУ та інших військових формувань з підрозділами збройних сил держав – членів НАТО та ЄС щодо виконання спільних завдань у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки. Досягнення цієї мети відбувається шляхом імплементації визначених у Стратегічному бюлетені структурованих за ієрархією п'яти пріоритетних стратегічних цілей, що поєднали в собі 28 оперативних цілей (ОЦ1...28) та 139 завдань (завд. 1... 139) і для яких визначено 379 результативних (індикативних) показників (показн. 1...379), а також терміни досягнення виконання вказаних цілей, завдань і показників; уся ця ієрархія зосереджена у т.зв. Матриці досягнення стратегічних цілей і виконання основних завдань оборонної реформи (Матриця реформ) [15].

Стратегічні цілі за ієрархією пріоритетності в Стратегічному бюлетені розміщені в такому порядку:

1) формування об'єднаного керівництва силами оборони, що здійснюватиметься відповідно до принципів і стандартів, прийнятих державами – членами НАТО (СЦ1);

2) забезпечення ефективної політики, системи планування та управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів (СЦ2);

3) нарощування оперативних (бойових, спеціальних) спроможностей сил оборони, необхідних для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, а також участі України у підтриманні миру та міжнародної безпеки (СЦ3);

4) створення об'єднаної системи логістики та системи медичного забезпечення, здатних надавати підтримку всім складовим сил оборони (СЦ4);

5) підвищення професіоналізації сил оборони та створення для них необхідного військового резерву (СЦ5)[15].

Зміст і строки реалізації значної кількості заходів оборонної реформи, пов'язаних з реформуванням ЗСУ, визначено в Державній програмі розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, затвердженій Указом Президента України від 22 березня 2017 року №73/2017 [16]. Але, оскільки вказана Програма поки що опублікуванню не підлягає (має гриф секретності “таємно”), звірити хід виконання відповідної частини оборонної реформи з її положеннями немає можливості.

Для координації і контролю імплементації положень Стратегічного бюлетеня в Міністерстві оборони створено Комітет реформ під головуванням міністра оборони .У серпні 2016 року Комітетом реформ був схвалений і затверджений міністром оборони України План заходів Міністерства оборони України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік[9].

Станом на сьогодні відбувається реалізація Деталізованого плану заходів Міністерства оборони з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік [2] і окремих не виконаних пунктів Плану заходів Міністерства оборони України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік [13].

Отже, головними здобутками першого року оборонного реформування було введення в дію вищезгаданого Стратегічного бюлетеня та Держпрограми розвитку ЗСУ на період до 2020 року. Для забезпечення імплементації стратегічних цілей реформи, визначених у Стратегічному бюлетені, загалом протягом 2016 року було прийнято 55 підготовлених Міноборони нормативно-правових актів, у т. ч.: законів України – 3; постанов Верховної Ради України – 1; указів Президента України – 4; постанов Кабінету Міністрів України – 34; розпоряджень Кабінету Міністрів України – 13, завдяки чому було розпочато вдосконалення управління силами оборони і нарощування їхніх спроможностей, сформовано Об'єднаний оперативний штаб(ООШ) як орган управління міжвидовими та міжвідомчими угрупованнями військ (сил) [13], створено Сили спеціальних операцій (ССПО) ЗСУ та забезпечено їхню діяльність [18].

Метою Плану заходів МО України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік було визначено набуття Міністерством оборони України, Генеральним штабом та Збройними Силами України спроможностей, необхідних для адекватного реагування на загрози національній безпеці у военній сфері, захисту України, її суверенітету, територіальної цілісності та непорушності (недоторканності) кордонів, підвищення рівня оперативної сумісності Збройних Сил України з підрозділами збройних сил держав – членів

НАТО та ЄС для виконання спільних завдань в міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки [9].

Разом з тим було вирішено деякі проблемні питання щодо організації та ведення територіальної оборони, підготовки військових фахівців для потреб Військово-Морських Сил ЗСУ, забезпечення підвищення професіоналізації, створення необхідного військового резерву та вдосконалення його структури. Було запроваджено ефективну систему управління кар'єрою військовослужбовців. Впроваджувалась прозора та добросовісна система підбору та призначення особового складу ЗСУ на посади [8].

Відбулося погодження проектів таких документів, як Концепція розвитку високочеловітних десантних військ ЗСУ, Настанова з радіоелектронної боротьби у ЗСУ; методичних посібників: " Вогневий бій ", " Безпека бою", " Відновлення боєздатності військових частин Збройних Сил України "; навчальних посібників: " Водіння бойових машин ", " Вогнева підготовка ", " Тактика (взвод, відділення, танк)", " Інженерна підготовка " та ін. [13].

Для Міноборони України пріоритетними визначено розроблення документів оборонного планування, реформування Міноборони, Збройних Сил та органів військового управління за принципами та цінностями, які застосовуються у країнах-членах НАТО у відповідності до Стратегічного оборонного бюлетеня, підвищення рівня соціальних і правових гарантій військовослужбовців, у тому числі забезпечення житлом та упорядкування рівня грошового забезпечення [9].

За результатами реалізації Плану заходів МО України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік було оновлено нормативно-правову базу у сфері оборони та

оборонного планування, реформовано Міністерство оборони, Генеральний штаб та інші органи військового управління, з урахуванням принципів та цінностей, які застосовуються у країнах-членах НАТО та відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України, осучаснено систему протиповітряної оборони та необхідні бойові спроможності Сил спеціальних операцій (ССПО), відновлено Військово-Морські Сили (ВМС) Збройних Сил України зі спроможностями, які відповідають стандартам НАТО. Відбулося нарощування бойових спроможностей Збройних Сил України за рахунок оснащення модернізованими та новими зразками озброєння і військової техніки. Було оновлено систему логістичного забезпечення ЗСУ відповідно до стандартів НАТО. Рівень соціальних і правових гарантій військовослужбовців та стан військово-медичного забезпечення почав відповідати європейському [13].

Разом з тим, незважаючи на проведену Міноборони певну роботу, все ще не відповідає прийнятим нормам інфраструктура, що мала б забезпечувати діяльність ЗСУ, зокрема стан казарменого фонду новосформованих підрозділів і з'єднань, а також вкрай незадовільний стан інфраструктури окремих військових полігонів.

Планом заходів на 2016 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України передбачалося здійснення заходів на III-IV квартали 2016 року згідно з інформаційно-аналітичними матеріалами у частині, що стосується МОУ. Також було передбачено підготовку та подання пропозицій до Адміністрації Держспецзв'язку щодо проекту плану заходів на 2017 рік з реалізації Стратегії кібербезпеки України та визначено перелік організаційних заходів зі створення системи кібербезпеки [9].

У рамках Плану заходів Міністерства оборони України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік щодо реформування Міноборони, Збройних Сил та органів військового управління за принципами та цінностями, які застосовуються у країнах – членах НАТО відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня України, відбувались масштабні реорганізації органів управління ЗСУ. Зокрема, протягом 2016 року відбувалася реорганізація Головного управління персоналу ГШ ЗСУ шляхом включення до його складу Мобілізаційного управління Головного управління оборонного та мобілізаційного планування ГШ ЗСУ, урегульовано питання щодо реорганізації Головного управління персоналу, Головного управління по роботі з особовим складом, Головного управління оборонного та мобілізаційного планування ГШ ЗСУ шляхом передачі Мобілізаційного управління до Головного управління персоналу ГШ ЗСУ оборонного та мобілізаційного планування. Також Центральне управління підготовки та повсякденної діяльності військ (сил) ЗСУ було реорганізоване у Головне управління підготовки (ГУП) ЗСУ (J7) шляхом удосконалення структури та прийому до свого складу Управління оперативної підготовки Головного оперативного управління ГШ ЗСУ. Відбувалось удосконалення структури Головного оперативного управління (ГОУ, згідно із стандартами НАТО - J3) шляхом введення до його складу управління напрямів та передачею управління оперативної підготовки до Головного управління підготовки ЗСУ [9].

Також на базі прес-служби ГШ ЗСУ сформоване Управління зв'язків з громадськістю ЗСУ [9], що засвідчує реалізацію відповідного пункту програми оборонної реформи щодо подальшої демократизації та відкритості для

широкої громадськості Збройних Сил як однієї зі складових сил оборони.

З метою урегулювання питання щодо відповідальності структурних підрозділів МОУ за виконання законодавчо визначених завдань було розроблено і подано Кабінетові Міністрів України проект постанови Кабінету Міністрів України “ Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України “. Разом з тим внаслідок проведеної МОУ роботи у 2016 році 25% структурних підрозділів Генерального штабу ЗСУ набули критеріїв держав-членів НАТО. Було перевірено спроможність оновленої структури ГШ ефективно діяти в безпековому середовищі [9].

Відбувався процес укомплектування та підготовка персоналу Командування Сил (КССпО) спеціальних операцій, Високомобільних десантних військ (ВДВ), Об'єднаного оперативного штабу (ООШ) Збройних Сил, проведення заходів оперативної підготовки з органами військового управління КССпО ЗСУ, КВДВ ЗСУ, ООШ ЗСУ, ГУП ЗСУ. Було перевірено набуті спроможності Командуванням ССпО, Високомобільними десантними військами та ООШ ЗСУ, спроможність Командування Сил спеціальних операцій, Високомобільних десантних військ та Об'єднаного оперативного штабу ефективно управляти підпорядкованими військами (силами). Проводилася робота щодо посилення системи протиповітряної оборони та бойових спроможностей Сил спеціальних операцій Збройних Сил за стандартами НАТО. Відбувалося нарощування спроможностей системи радіотехнічної та радіолокаційної розвідки шляхом закупівлі новітніх комплексів та модернізації існуючих зразків озброєння та військової техніки, ремонту (відновлення) техніки Повітряних Сил (ПС) Збройних Сил України, нарощення інтенсивності

підготовки персоналу КПС ЗСУ, озброєння ЗСУ, Департаменту озброєння та військової техніки (ДО та ВТ) МОУ - чим було підвищено боєготовність зенітних ракетних дивізіонів, радіотехнічних бригад та авіаційних частин Повітряних Сил Збройних Сил України. Командуванню Сил спеціальних операцій відбулося перепідпорядкування визначеного комплексу військових частин спеціального призначення та інформаційно-психологічних операцій, оснащення спеціальних операцій сучасними зразками озброєння і військової техніки (ОВТ), проведення заходів індивідуальної підготовки у складі військових частин (підрозділів) КССпО ЗСУ, ГУОМП ГШ ЗСУ. Перевірено спроможність проводити ефективні спеціальні операції (спеціальні, бойові дії), наявність підготовлених полків та морського центру, доведення кількості стрибків з парашутом до визначених норм. Велося нарощування бойових спроможностей військових частин за рахунок оснащення модернізованим та новим озброєнням і військовою технікою, створення єдиного класифікатора матеріально-технічних засобів за стандартами НАТО внаслідок проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт зі створення нового та модернізації існуючого озброєння і військової техніки Збройних Сил України, розроблення та прийняття на озброєння високотехнологічних зразків ОВТ з урахуванням світового досвіду. Тривав процес переходу до нової системи логістичного забезпечення Збройних Сил відповідно до стандартів НАТО та було створено нову систему логістичного забезпечення Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. Розвивалася інфраструктура сформованих бригад (полків), зокрема прийом фондів до сфери управління Міноборони, відновлення (розширення) існуючих фондів [9].

Відбувалося реформування та оптимізація системи військової освіти з урахуванням кращих практик країн – членів НАТО, в тому числі реформування системи освіти, що надається на кафедрах військової підготовки цивільних вищих навчальних закладів, приведення змісту військової освіти та якості підготовки військових фахівців у відповідність до потреб (завдань) ЗС України з урахуванням досвіду АТО. Відбувалася адаптація нормативно-правової бази Міністерства оборони України з питань військової освіти до Закону України “ Про вищу освіту ” [3].

Водночас впродовж першого року оборонної реформи відбувалася реалізація заходів Антикорупційної програми Міноборони на 2015 – 2017 роки та забезпечення проведення перевірок відповідно до вимог Закону України “Про очищення влади” та “Порядку проведення перевірки достовірності відомостей щодо застосування заборон”, передбачених частинами третьою і четвертою статті 1 Закону, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 563 [8].

На підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 року №275-р для продовження реалізації реформування сил оборони, в тому числі ЗСУ, Міністерством оборони було розроблено Деталізований план заходів Міноборони з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік [2].

Тут слід зауважити, що оскільки вищезгадане Розпорядження № 275-р датоване початком квітня, то й заходи щодо його реалізації з боку Міністерства оборони розпочалися з другого кварталу, що б мало бути вкрай неприпустимим з огляду на потребу прискореного реформування ЗСУ та інших складових сил оборони за умов російської збройної агресії на сході країни.

Стосовно роботи щодо реалізації Деталізованого плану. Викликає схвальні відгуки затвердження Міністерством оборони практично на початку року (24 лютого) плану переміщення військовослужбовців ЗС України на 2017 рік. Так само, як і удосконалення системи військового керівництва Збройними Силами шляхом розмежування питань формування та підготовки військ (сил) від їх застосування та доведення на кінець 2017 року до 40% реорганізованих структурних підрозділів Генштабу та органів військового управління Збройних Сил України за принципами та цінностями, які застосовуються у країнах-членах НАТО [2].

Шляхом проведення навчань за програмою СІА (сертифікований внутрішній аудитор) було підготовлено 97 аудиторів, а на кінець 2017 року заплановано забезпечити навчання міжнародним акредитованим стандартам 100% внутрішніх аудиторів для підвищення ефективності існуючих антикорупційних органів Збройних Сил та незалежних контролюючих інституцій, з метою зменшення корупційних ризиків у діяльності ЗСУ [13].

З огляду на присутність у Збройних Силах високих корупційних ризиків, цей крок Міноборони має важливе значення як один із засобів боротьби з проявами корупційних явищ.

З метою розбудови спроможностей Збройних Сил у сфері стратегічних комунікацій як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій, спрямованих на підтримку формування та реалізації політики у сфері безпеки і оборони України, а також досягнення цілей оборони держави, затверджено Програму пілотного курсу із стратегічних комунікацій для офіцерів оперативно-тактичного рівня (нефахівців у галузі стратегічних комунікацій). Для реалізації Програми видано

наказ Міністерства оборони “Про основи політики Міноборони та Збройних Сил України у сфері стратегічних комунікацій”. Розроблено єдиний перелік спроможностей Міноборони та Збройних Сил і створено основи розвитку спроможностей у Міноборони та Збройних Силах шляхом опрацювання нормативно-правових підзаконних актів відповідно до принципів і досвіду країн-членів НАТО задля створення та забезпечення належного функціонування постійно діючих колегіальних органів. Видано наказ Міноборони “Про введення в дію єдиного переліку (каталогу) спроможностей Міноборони та Збройних Сил України”. З метою забезпечення реалізації ефективної політики системи планування і управління ресурсами в секторі оборони видано наказ МО України “Про затвердження Тимчасового положення про організацію оборонного планування в Міноборони та Збройних Силах України”. Для реалізації Тимчасового положення Міноборони було задекларовано проведення підготовки 100% основного персоналу МОУ, Генерального штабу та видів (окремих родів військ) Збройних Сил як фахівців з питань стратегічного (оборонного) планування на основі спроможностей задля впровадження в бюджетну політику у сфері оборони євроатлантичних принципів та підходів щодо бюджетного планування [2].

Було затверджено Орієнтовний план утримання та розвитку ЗС України. Також підготовлено та подано до Мінфіну Бюджетний запит Міністерства оборони України на 2018-2020 роки [2].

Для запровадження системи управління інфраструктурою Збройних Сил терміном до 27.12.2017 року заплановано забезпечити в операційних районах (полігонах) Збройних Сил 100% модулів, що відповідають оперативним (бойовим) завданням, а також створення автономних

військових баз. Для цього передбачено забезпечення підрозділів швидкозбірними будівлями для розміщення особового складу в районах виконання завдань. На виконання цього пункту Плану також передбачено будівництво стаціонарних табірних містечок у навчальних центрах і на полігонах (184 НЦ - с. Старичі Львівської обл., 239 - загальновійськовий полігон - смт Черкаське Дніпропетровської обл.) для розміщення особового складу військових частин [2].

Згідно з Указом Президента України від 26 січня 2017 року " Про затвердження Положення про Сили спеціальних операцій Збройних Сил України " [18] ССПО реорганізовано в окремих рід військ за стандартами НАТО з метою реалізації плану щодо сумісності сил оборони України і приведення їх у відповідність до стандартів країн-членів НАТО. Міністерством оборони прийнято керівні документи щодо підготовки, бойового застосування та забезпечення Сил спеціальних операцій Збройних Сил, створено систему управління ССПО згідно зі стандартами НАТО та переведено на нові організаційно-штатні структури з урахуванням критеріїв, прийнятих у НАТО [2].

З метою удосконалення логістичного забезпечення Збройних Сил Міноборони видало наказ " Про організацію логістичного забезпечення сил оборони в ході спільного виконання завдань " [2]. Для реалізації вказаного наказу передбачено створення єдиної системи управління обліком озброєння та військової техніки, військово-технічного майна, ракет і боєприпасів та матеріально-технічних засобів. Запроваджено єдину систему кодифікації військового майна сил оборони, сумісної із системою кодифікації НАТО. До заходів логістичного забезпечення залучено цивільні

структури, у тому числі із застосуванням механізму державно-приватного партнерства [13].

Разом з тим, логістичне забезпечення Збройних Сил, як й інших складових сил оборони, з багатьох параметрів все ще не відповідає як рівню вимог щодо особливого періоду, так і для умов мирного часу.

З метою приведення системи медичного забезпечення ЗСУ та надання належної медичної підтримки Збройним Силам 2017 року було затверджено Воєнно-медичну доктрину України.

Для розвитку соціально-гуманітарного забезпечення персоналу було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року №704 “ Про грошове забезпечення військовослужбовців та деяких інших осіб ” з метою оптимізації структури грошового забезпечення військовослужбовців відповідно до умов проходження військової служби та підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців, який узгоджено з мінімальною заробітною платою в державі [12].

Слід зауважити, що, незважаючи на задеклароване чергове підвищення грошового забезпечення військовослужбовців, якісного стрибка в процесі комплектування особовим складом Збройних Сил та інших структур сил оборони не відбудеться. Справжня (а не декларативна) професіоналізація Збройних Сил України настане лише після наближення рівня грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ до рівня такого забезпечення у країнах-членах НАТО, розпочинаючи з наших сусідів (у порядку зростання їхнього рівня економічного розвитку) - Румунії, Угорщини, Словаччини, Польщі, згодом наблизившись до рівня Франції, ФРН, Великої Британії.

Згідно з наказом Міністерства оборони “ Про затвердження переліку військово-облікових спеціальностей, за якими ведеться підготовка громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, обсягів підготовки за ними та організацію цієї підготовки в 2017/2018 навчальному році ” прийнято нормативно-правовий акт щодо визначення конкретних переліків спеціальностей для задоволення потреб ЗСУ з метою приведення змісту освіти та якості підготовки (перепідготовки) і підвищення кваліфікації військових фахівців у відповідність із потребами Збройних Сил, вдосконалення підготовки громадян України за програмами для задоволення потреб Збройних Сил. Зокрема, на IV квартал 2017 року 100% підготовлених (перепідготовлених) військових фахівців мають відповідати потребам Збройних Сил згідно з приведенням змісту освіти та якості підготовки (перепідготовки) і підвищення кваліфікації військових фахівців [2].

З метою реформування системи мобілізації та створення військового резерву 16 березня 2017 року прийнято Закон України “ Про Єдиний державний реєстр військовозобов’язаних ” № 1951-VIII [6]. Також прийнято Закон України “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію ” [4], чим було унормовано питання щодо мобілізації військовозобов’язаних громадян України в особливий період.

Таким чином, з серпня 2016 року Міністерством оборони проводилась робота щодо реалізації Плану заходів Міноборони України з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік та Деталізованого плану заходів Міноборони з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік. За підсумками реалізації з 13 завдань, що підлягали завершенню до кінця 2016 року, виконано 8 (62%). При цьому із 81 результативного (індикативного) показника

імплементації цілей та виконання завдань оборонної реформи своєчасно було досягнуто 59 (73%) таких показників, ще 5 завдань і 22 показники своєчасно виконати / досягти не вдалось, але враховуючи, що з них у першій половині 2017 року завершено виконання / досягнення ще 3 завдань та 9 показників, станом на 15 липня 2017 року було виконано 11 (85%) завдань та досягнуто 69 (84%) показників реалізації цілей та завдань, передбачених Планом заходів Міноборони на 2016 рік [13].

Без сумніву, в результаті першого року реформування Збройних Сил було досягнуто певних позитивних змін. Але новому нерідко доводиться продиратись крізь хащі минулого. Тому більшої уваги потребує робота на окремих напрямках, зокрема щодо очищення ЗС України від військовослужбовців та інших осіб вищої ланки управління, що скомпрометували себе причетністю до втілення багатомільйонних корупційних схем за часів як минулої, так і нинішньої влади, та щодо притягнення їх до відповідальності згідно з чинним законодавством України [7,8]. Також у Збройних Силах, як і в інших складових сил оборони, на сьогодні все ще присутні такі явища, як бюрократизм, некомпетентність, халатне ставлення до виконання службових обов'язків, що, з огляду на наявність збройного конфлікту на сході України, несе виклики національній безпеці держави. Нерідко вони призводять до серйозних наслідків з багатомільйонними збитками та людськими жертвами. Останній тому приклад - вибухи на складах боеприпасів в Калинівці Вінницької області. І подібні випадки впродовж останніх років непоодинокі.

На завершальній стадії робота з виконання Деталізованого плану заходів Міністерства оборони з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік.

Відрядно, що в ньому поряд із законодавчими та нормативно-правовими напрацюваннями все більше уваги приділяється реалізації на практиці цілей реформи в Збройних Силах та в інших складових сил оборони. Зокрема, щодо доведення до стандартів країн-членів НАТО управлінських структур оборонного сектора та набуття ними спроможностей, демократичного цивільного контролю над всіма складовими сил оборони, включаючи і Збройні Сили, відповідного грошового, речового, матеріального, медичного та інших видів забезпечення, а також логістики та інфраструктури - для набуття критеріїв сумісності з аналогічними структурами НАТО, розроблення та реалізації короткострокового та середньострокового перспективного оборонного планування, інших практичних напрацювань.

Робота щодо реалізації пунктів оборонної програми в останні два роки значно активізувалась. Але попереду значний обсяг ще невиконаних завдань. Тож Верховній Раді, Кабінету Міністрів України, РНБОУ, Адміністрації Президента та іншим державним органам, причетним до реформування оборонного сектора, слід приділяти ще більше уваги цій важливій ділянці роботи, щоб надолужити згаяний час та не припуститись багатьох помилок, допущених минулою владою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воєнна доктрина України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
2. Деталізований план заходів Міністерства оборони з виконання плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік. – Режим доступу: <http://www.mill.gov.ua/content/other/plan/19082017.pdf>

3. Закон України "Про вищу освіту". – Режим доступу: president.gov.ua
4. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію." - ВВР.- 2016.- №27. - Ст.522.
5. Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2003.- № 46, ст.366 (Із змінами, внесеними згідно із законами № 2213-VIII (2213-1) від 16.11.2017).
6. Закон України " Про Єдиний реєстр військовозобов'язаних." - ВВР.-2017.- №18.- Ст.217.
7. Закон України " Про запобігання корупції " № 1975-VIII від 23.03.2017.
8. Закон України " Про очищення влади" // Офіційний вісник України.- 2014 -. № 85.- Ст.2412.
9. План заходів Міністерства оборони України з виконання Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/voenna-doktrina.html>
10. План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік. - Режим доступу:
<http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249104044>
11. План пріоритетних дій Уряду на 2017 рік. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249935442>
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року №704 "Про грошове забезпечення військовослужбовців та деяких інших осіб". – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/704-2017-n
13. Реформа Збройних Сил України у 2016-2017 рр.: основні здобутки й недоліки та заходи щодо їх подолання// Підсумки першого року оборонної реформи в Україні –

повна версія дослідження НІСД. – Режим доступу: www.president.gov.ua

14. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”. України.” Уведено Указом Президента України від 22 березня 2017 року № 73/2017 “ Про введення в дію рішення Ради Національної Безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “ Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”. – Режим доступу: Zakon.rada.gov.ua/go/73/2017

15. Рішення РНБО від 20 травня 2016 року “ Про Стратегічний оборонний бюлетень України.” Уведено Указом Президента України від 6.06. 2016 року № 240/2016 “ Про рішення Ради Національної Безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України“. www.rnbo.go.ua/documents/424.html

16. Указ Президента України від 22 березня 2017 року № 73/2017 “ Про введення в дію рішення Ради Національної Безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року “Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року”. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/73/2017

17. Указ Президента України “Про затвердження Воєнно-медичної доктрини”. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua

18. Указ Президента України від 26 січня 2017 року “Про затвердження Положення “Про Сили спеціальних операцій Збройних Сил України”. – Режим доступу: www.ukr.military.com

19. Указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони

України від 20 травня 2016 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”. – Режим доступу: www.rnbo.go.ua/documents/424.html

REFERENCES

1. Voienna doktryna Ukrainy [The military doctrine of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
2. Detalizovanyi plan zakhodiv Ministerstva oborony z vykonannya planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik [Detailed plan of measures of the Ministry of Defense on the implementation of the Governments priority action plan for 2017]. Retrieved from: http://www.mill.gov.ua/content/other/plan_19082017.pdf
3. Zakon Ukrainy “ Pro vyshchu osvitu” [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Retrieved from: [president.gov.ua](http://www.president.gov.ua)
4. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “ Pro mobilizatsiinu pidhotovku ta mobilizatsiiu. [Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" On Mobilization Preparation and Mobilization. "].
5. Zakon Ukrainy “Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad Voiennoiu orhanizatsiieiu i pravookhoronnyimi orhanamy derzhavy” [The Law of Ukraine "On Democratic Civilian Control over the Military Organization and Law Enforcement Bodies of the State"].
6. Zakon Ukrainy “Pro Yedynyi reiestr viiskovozoboviazanykh. [The Law of Ukraine "On the Uniform Register of Military Persons."].
7. Zakon Ukrainy “ Pro zapobihannia koruptsii ” [The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"].

8. Zakon Ukrainy "Pro ochyshchennia vlady" [The Law of Ukraine "On the Purge of Power"]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy.

9. Plan zakhodiv Ministerstva oborony Ukrainy z vykonannya Planu priorytetnykh dii Uriadu na 2016 rik [Action Plan of the Ministry of Defense of Ukraine on the implementation of the Government Priority Action Plan for 2016]. Retrieved from: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/voenna-doktrina.html>

10. Plan priorytetnykh dii Uriadu na 2016 rik [The Governments Priority Action Plan for 2016]. Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249104044>

11. Plan priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik [The Plan of Government Priorities for 2017]. Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249935442>

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 serpnia 2017 roku №704 "Pro hroshove zabezpechennia viiskovosluzhbovtiv ta deiakykh inshykh osib" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 30, 2017, No. 704 "On Monetization of Servicemen and Some Other Persons"]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/go/704-2017-n

13. Reforma Zbroinykh Syl Ukrainy u 2016-2017 rr.: osnovni zdobutky y nedoliky ta zakhody shchodo yikh podolannia [The reform of the Armed Forces of Ukraine in 2016-2017: main achievements and disadvantages and measures to overcome them]. Retrieved from: www.president.gov.ua

14. Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku "Pro Derzhavnu prohramu rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy na period do 2020 roku" [Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016, "On the State Program for the Development of the Armed Forces of Ukraine for the Period until 2020"]. Retrieved from: Zakon.rada.gov.ua/go/73/2017

15. Rishennia RNBO vid 20 travnia 2016 roku “ Pro Stratehichnyi oboronnyi biuletен Ukrainy. Uvedeno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 6.06. 2016 roku № 240/2016 “ Pro rishennia Rady Natsionalnoi Bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 travnia 2016 roku “Pro Stratehichnyi oboronnyi biuletен Ukrainy“ [Decision of the National Security and Defense Council dated May 20, 2016, On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine. Introduced by Decree of the President of Ukraine dated 6.06. 2016, № 240/2016 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated 20 May 2016" On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine "]. Retrieved from: www.rnbo.go.ua/documents/424.html

16. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 22 bereznia 2017 roku № 73/2017 “ Pro vvedennia v diiu rishennia Rady Natsionalnoi Bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku “Pro Derzhavnu prohramu rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy na period do 2020 roku” [Decree of the President of Ukraine dated March 22, 2017 No. 73/2017 "On the enactment of the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016," On the State Program for the Development of the Armed Forces of Ukraine for the period up to 2020 "]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/go/73/2017

17. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro zatverdzhennia Voiенno-medychnoi doktryny” [Decree of the President of Ukraine "On Approval of Military Medical Doctrine"]. Retrieved from: irbis-nbuv.gov.ua

18. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 sichnia 2017 roku “Pro zatverdzhennia Polozhennia “Pro Syly spetsialnykh operatsii Zbroinykh Syl Ukrainy” [Decree of the President of Ukraine dated January 26, 2017 "On Approval of the Regulation" On the Forces of Special Operations of the Armed Forces of Ukraine"]. Retrieved from: www.ukr.military.com

19. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 6 chervnia 2016 roku № 240/2016 "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 travnia 2016 roku "Pro Stratehichnyi oboronnyi biuletен Ukrainy" [Decree of the President of Ukraine dated June 6, 2016, No. 240/2016 "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated 20 May 2016" on the Strategic Defense Bulletin of Ukraine"]. Retrieved from: www.rnbo.go.ua/documents/424.html

Каріна Голод,

*студентка 5 курсу магістратури
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА США: СУЧАСНИЙ СТАН ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано стан та сучасні тенденції забезпечення інформаційної безпеки США і уроки для України у зв'язку з викликами сьогодення.

Ключові слова: *інформаційна безпека, методи інформаційної безпеки, кіберпростір, стратегія національної безпеки.*

The article analyzes the state and current trends of providing US information security and lessons for Ukraine in connection with the challenges of the present.

Key words: *information security, methods of information security, cyberspace, strategy of national security.*

Сьогодні, в умовах глобалізації, інтелектуалізації злочинності, охоплення інформатизацією всіх суспільних відносин, міжнародна спільнота усвідомлює необхідність удосконалення чинних і розроблення уніфікованих нормативно-правових актів щодо регулювання міжнародної інформаційної безпеки.

Розробки науковців показують, що першість у забезпеченні інформаційної безпеки у світі належить США. Так, навіть Японія, яка вважається меккою виробництва цифрової техніки та використання найсучасніших ІТ-технологій, відстає від США більше ніж на п'ять років у сфері

розповсюдження персональних комп'ютерів, кабельного телебачення, цифрової телефонії та в інших аспектах інформаційної політики [1].

Необхідність наукового аналізу форм і методів інформаційної безпеки, захисту населення від негативних впливів як у воєнний час, так і в мирний, що використовується США, дозволить критично оцінити американський досвід у побудові інформаційної стратегії, в цілому розглянути її систему, роль і повноваження різних відомств з урахуванням специфіки їх діяльності. Вивчення теорії та практики інформаційних операцій, інформаційного протиборства, інформаційних війн, що проводяться США, необхідно для аналізу можливих загроз Україні. Існує необхідність уточнення та розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення інформаційної безпеки з метою захисту від інформаційних впливів на органи державної влади та управління України в інтересах підвищення ефективності інформаційної політики, забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства та держави [1, с. 5]. Ураховуючи те, що США мають значний фінансовий, технологічний, науково-технічний та воєнний потенціал, а також приділяють велику увагу посиленню національної безпеки, захисту громадянських прав та інтересів бізнесу, досвід цієї держави у сфері управління інформаційною безпекою є найбільш важливим для вивчення. Значимість управління інформаційною безпекою в США на державному рівні визначається також тим, що в цій державі сконцентровані найбільші фінансові компанії, дослідницькі центри та корпорації, які суттєво впливають на розвиток технологій, фінансову стабільність і економічний розвиток усього світового співтовариства. Активізація процесу концептуального забезпечення національної безпеки

розпочалась з прийняття закону “Про національну безпеку” 1947 року, який заклав основу інституційного механізму її забезпечення. Батьком теорії “політичного реалізму” для США є Г. Моргентау, який обґрунтував поняття “національний інтерес” як рушійну силу в міжнародних відносинах. Він також сформулював концепцію “світопорядку”, в основі якої теорія балансу сил і положення про те, що політика держав визначається боротьбою за владу та вплив.

Окремі аспекти теорії національної безпеки розроблювались Т. Шелінгом і Г. Каном (теорія міжнародних конфліктів); Р. Лиском і Г. Снайдером (теорія блоків та коаліцій); К. Норром (теорія потенціалу держави); Зб. Бжезинським (геостратегічні моделі), Е. Люттваком, М. Портером (міжнародна економічна конкуренція) та ін. Поширення отримали прикладні роботи у сфері національної безпеки, спрямовані на обґрунтування тих чи інших аспектів політики США, а також концептуальні розробки національної стратегії. Організаційно їх робота виконувалась на базі дослідницьких центрів, що працюють на замовлення адміністрації США, комітетів конгресу, політичних партій.

На сьогодні у США практично оформилась, як один із розділів політології, теорія національної безпеки, яка включає такі напрями: концептуальні основи стратегічного бачення; прогнозування міжнародних відносин; національні доктрини і стратегії (концепції) національної безпеки; дипломатична стратегія; економічна стратегія; геостратегічне планування; військова стратегія та прогнозування, забезпечення інформаційної безпеки. У результаті в США сформувалась теорія національної безпеки і відповідний

термінологічний апарат, що лежить в основі документів діючої адміністрації США [2, с. 68–69].

Оскільки США в ХХ столітті стали лідером у розвитку інформаційних технологій, соціально-економічні, воєнні та політичні наслідки інформаційної революції найбільш відчутні в цій державі. Америка раніше за інші країни зіткнулася з інформаційними загрозами національної безпеки. В результаті цього США стали першими, хто розпочав розроблення державної політики у сфері інформаційної безпеки. У США була створена система державного регулювання в інформаційній сфері, що забезпечує ефективне використання сучасних інформаційних технологій для прискорення американської економіки.

Разом з тим, питання інформаційної сфери у ХХ–ХХІ століттях зайняло одне з провідних місць у державній політиці забезпечення національної безпеки в США. Американська модель, запропонована у 1993 році як президентська стратегія США, покладена в основу всіх існуючих моделей формування інформаційного суспільства. План дій адміністрації США в сфері Національної інформаційної інфраструктури (The National Information Infrastructure: Agenda for action, 1993) став найважливішою ініціативою адміністрації Клінтона–Гора [3].

Позицію Конгресу США щодо національної інформаційної політики викладено в доповіді Ф. Вайнгартена “Удосконалення федеральної інформаційної політики: погляд Конгресу” (1996 р.), де зазначається, що Сполучені Штати сприймають інформаційні проблеми як політичні чинники для прийняття рішень, що невід’ємні від глобальних проблем американського суспільства. Інформація є одним із основних ресурсів держави, а системи, покладені в основу її створення, обробки і поширення, сприяють

прогресивному розвитку і становлять основні соціальні інфраструктури суспільства.

Інформаційна індустрія розглядається як головний стратегічний чинник конкуренції та провідний сектор економіки країни. Інформаційна політика охоплює широке коло урядових заходів: спрямованих на створення інформаційних технологій та управління ними; пов'язаних з потоками інформації; пов'язаних із впливом інформаційних технологій і потоків інформації на конкретні установи чи сферу суспільної діяльності. Одним із ключових напрямів розвитку інформаційної безпеки, як і в інших державах, є забезпечення національної безпеки, а саме безпеки інформаційних систем “силових” відомств: воєнних сил, зовнішньої розвідки та ін.

Починаючи з 1992 року, основні зусилля з організації заходів у сфері інформаційної безпеки докладались Міністерством оборони США в рамках концепції “Інформаційного протиборства”, що орієнтована на вирішення завдань боротьби з системами управління воєнними силами супротивника на різноманітних рівнях і забезпечення безпеки та ефективності інформаційних систем армії США.

Подальший розвиток ця концепція отримала в 1996 році у вигляді польового статуту армії США “Інформаційні операції”. В цілому ж початком сучасної цілеспрямованої систематичної організаційної діяльності у сфері інформаційної безпеки на національному рівні можна вважати директиви адміністрації президента Білла Клінтона Presidential Decision Directive 63 (PDD 63) “Захист критично важливої інфраструктури” 1998 року. На цьому документі базується підписаний Б. Клінтоном на початку 2000 року Загальнонаціональний план захисту інформаційних систем,

який визначає основні напрями діяльності держави та всього суспільства у сфері забезпечення інформаційної безпеки.

Також у лютому 2003 року адміністрацією Джорджа Буша молодшого була опублікована Національна стратегія досягнення безпеки в кіберпросторі (National Strategy to Secure Cyberspace), в якій викладено п'ять пріоритетів діяльності США із забезпечення інформаційної безпеки та основних завдань у рамках цих пріоритетів на середньострокову та довгострокову перспективу.

Фактично ці документи можуть вважатися офіційною загальнонаціональною політикою США у сфері інформаційної безпеки, на основі якої будується система діяльності державної влади та структура державних органів, які забезпечують інформаційну безпеку в державі. Відповідно до стратегії інформаційної безпеки основними державними пріоритетами у цій сфері є:

1. Становлення та розвиток національної системи реагування на події у сфері інформаційної безпеки.
2. Реалізація комплексної системи заходів із зменшення загроз інформаційної безпеки.
3. Забезпечення підготовки спеціалістів у сфері комп'ютерної безпеки та відповідального ставлення всього населення до питань захисту інформації.
4. Забезпечення захисту інформаційних систем, які мають відношення до державних органів.
5. Розвиток різних форм кооперації (у тому числі й міжнародних) у сфері забезпечення інформаційної безпеки [4].

Пріоритетами національної інформаційної політики США визначено: підтримку досліджень і розробок у галузі інформації і комунікації; вплив на їхнє спрямування та заохочення до поширення технічних знань і можливостей в

економіці; сприяння обміну технологіями між лабораторіями та фірмами, запровадження нововведень на ринках; побудову та вдосконалення інформаційної інфраструктури, контроль за її діяльністю, побудову глобальних систем комунікації і дослідження впливу систем на міжнародні, національні та приватні пріоритети; збереження порушеної новими технологіями рівноваги між чотирма основними інформаційними цінностями: конфіденційність інформації, інформація як суспільне благо, інформація як товар, інформація як невіддільний компонент існування держави (необхідне відновлення цієї рівноваги і встановлення нових засобів контролю для нових інформаційних відносин); недоторканність приватного життя, конфіденційність інформації приватного характеру на різних рівнях і в різних сферах державного управління та в приватному секторі; творення урядової політики в галузі інформації і комунікації [3, с. 24–25].

Політика американської держави в інформаційній сфері при адміністраціях Б. Клінтона і Дж. Буша була спрямована на формування і зміцнення системи забезпечення інформаційної безпеки США. Ця система продовжує розвиватися і включає в себе законодавчу основу, що забезпечує органи державної влади великими повноваженнями в інформаційній сфері, організаційні структури, до функцій яких входить протидія інформаційним загрозам, розслідування інформаційних злочинів, використання інформаційних технологій для забезпечення позицій США на міжнародній арені.

Американська політика у сфері інформаційної безпеки має за мету досягнення, а потім – закріплення домінування США в глобальному інформаційному просторі. Враховуючи велике значення інформаційних ресурсів практично в усіх

сферах безпеки, інформаційне домінування є важливим аспектом технологічного, економічного, воєнного і політичного домінування (переваги) США над іншими державами. Політика США у сфері інформаційної безпеки поєднує як ринкові інструменти лібералізації і регулювання інформаційної сфери, так і намагання встановити прямий державний контроль над інформаційними ресурсами не тільки в національних, а й міжнародних масштабах.

У деякому розумінні ці напрями суперечать один одному. Політика лібералізації інформаційної сфери включала такі механізми, як розсекречування воєнних технологій, їх застосування в громадській сфері, зняття заборон щодо експортного контролю, податкові пільги. Американська держава намагалась стимулювати та створювати сприятливі умови для розвитку інформаційного сектору економіки.

У той же час використовувались деякі механізми державного політичного контролю через створення стандартів у інформаційній сфері, регулювання застосування комерційних технологій в органах державної влади, а також використання приватних компаній для розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. Адміністрація Клінтона спочатку більше звертала увагу на кримінальні аспекти інформаційної безпеки – інформаційні злочини, інші правопорушення із застосуванням інформаційних технологій.

Це було обумовлено тим, що центром системи забезпечення інформаційної безпеки у 1990-ті роки було ФБР та Міністерство юстиції США. У другий термін перебування у владі адміністрації Клінтона суттєво зросла роль воєнних аспектів політики США в інформаційній сфері. Реформа цієї системи при адміністрації Дж. Буша була спрямована на

включення у процес забезпечення інформаційної безпеки воєнних і розвідувальних органів. Центральним елементом у цій системі стало створення у 2003 році Міністерства внутрішньої безпеки, воєнні та інші розвідувальні органи мали значні повноваження у цій сфері. Виступаючи перед працівниками Центрального розвідувального управління в штаб-квартирі ЦРУ в Ленглі, президент США Джордж Буш назвав головні загрози безпеці Сполучених Штатів – на другому місці, після тероризму, в цьому переліку він зазначив інформаційну війну, і вже за нею – поширення зброї масового ураження і засобів її доставки.

Майбутня війна може бути спровокована в інформаційній сфері й охоплюватиме всю сукупність завдань у політичній, економічній, технічній і воєнній галузях [3, с. 37]. Одночасно з переходом від постіндустріального до інформаційного суспільства нового значення набуває і споконвічна боротьба щита і меча, броні й снаряда.

Подем бою у конфліктах XXI століття стає віртуальний кіберпростір, у якому розгортаються дії інформаційних воєн, а процеси глобалізації накладають певний відбиток і на модернізацію основних концепцій воєнної стратегії XXI століття, що переконливо підтверджує побудова нової національної воєнної стратегії США.

Одним із перших кроків влади адміністрації Б. Обама у 2009 р. стала ревізія всієї системи забезпечення інформаційної безпеки в США. Адміністрація президента Б. Обама почала створювати нову централізовану систему забезпечення інформаційної безпеки США. Створюється новий державний механізм, до функцій якого входить координація всіх зусиль щодо забезпечення інформаційної безпеки США. Найважливішим аспектом політики адміністрації Б. Обама у сфері забезпечення інформаційної

безпеки стало більш тісне співробітництво держави і бізнесу, спрямоване, в першу чергу, на захист державних інформаційних ресурсів, а також всього американського інформаційного простору. Для цього необхідно втручання американської держави в інформаційну сферу, в тому числі в інформаційний сектор економіки.

Американський досвід державної політики у сфері інформаційної безпеки може бути актуальним для багатьох питань української зовнішньої та внутрішньої політики. Насамперед необхідно звернути увагу на такі аспекти американського досвіду в сфері забезпечення інформаційної безпеки, як: найбільш ефективний підхід до регулювання ринку інформаційних технологій в умовах ринкової економіки. Україна має достатній потенціал для того, щоб бути повноправним учасником інформаційного суспільства.

Зазначимо, що ефективність державної політики грає не менш важливу роль порівняно з рівнем технологічного розвитку. Хоча відставання України від світових лідерів у інформаційній сфері в останні роки скорочується, зберігається наша залежність від іноземних інформаційних технологій та програмного забезпечення. Це створює суттєву загрозу національній безпеці України. Україні, як і іншим державам, необхідно виробити виважену політику держави в цій сфері.

Тому саме досвід США у сфері забезпечення інформаційної безпеки надзвичайно важливий. Також важливими у забезпеченні інформаційної безпеки є воєнні і розвідувальні аспекти. Досвід США представляє зацікавленість у сфері розвитку воєнних і розвідувальних технологій не тільки всередині ВПК, але й у питаннях державного стимулювання та підтримки інформаційних комерційних технологій. Особливо важливим є

американський досвід використання інформаційних технологій для створення систем зв'язку та військового управління, а також високоточної зброї. Необхідно зазначити, що інформаційна безпека може стати одним із основних напрямів взаємовигідного співробітництва між Україною та США [5].

У відповідності із генеруванням доктринальних положень у США формується і виконавча система, перш за все система державного управління, що відповідальна за зовнішньополітичний курс та забезпечення безпеки держави в цілому, так і на одному з найбільш важливих напрямів забезпечення інформаційної безпеки. Паралельно з нею розвиваються структури та визначене коло обов'язків недержавної системи забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки. У 2002 році було прийнято закон "Про внутрішню безпеку", відповідно до якого систему забезпечення національної безпеки США було доповнено Міністерством внутрішньої безпеки, а також Радою внутрішньої безпеки, що увійшла до складу адміністрації президента. До структурних підрозділів Міністерства внутрішньої безпеки відносяться: Управління прикордонної та транспортної безпеки; Управління з надзвичайних ситуацій; Управління науки та технологій; Управління аналізу інформації та захисту критично важливих національних інфраструктур у складі Федерального центру захисту від комп'ютерних інцидентів національної системи зв'язку (Міноборони), Центру по захисту національної інфраструктури (у складі ФБР), програми захисту енергетичної системи (Міненерго). Важливу роль у забезпеченні діяльності як системи забезпечення національної, інформаційної безпеки, так і внутрішньої безпеки відіграє ЦРУ, яким керує директор ЦРУ, що спирається на Національну раду з розвідувальної інформації. Окремі напрями політики

забезпечення національної безпеки США реалізуються за рахунок залучення недержавної системи забезпечення національної безпеки [2, с. 432].

І ще один важливий аспект, який не можна не порушити, – це щорічне збільшення фінансування забезпечення інформаційної безпеки США, що обраховується сотнями мільйонами доларів США. У період з 1967 року до сьогодні в США прийнято низку законів, що створюють основу для формування та проведення єдиної державної політики забезпечення інформаційної безпеки з урахуванням інтересів національної безпеки держави. Це закони “Про свободу інформації” (1967 р.), “Про таємницю” (1974 р.), “Про право на фінансову таємницю” (1978 р.), “Про доступ до інформації про діяльність ЦРУ” (1984 р.), “Про комп’ютерні зловживання та шахрайство” (1986 р.), “Про безпеку комп’ютерних систем” (1987 р.) та інші [6, с. 245].

Необхідно визнати, що забезпечення інформаційної безпеки в Україні, насичення держави новими технологіями, розвиток приватного бізнесу тощо відбувається поки що при мінімальному нормативно-правовому забезпеченні. Для порівняння: в США сфера інформаційних та інших технологій, сфера руху інформації регламентується більше ніж 300 законами та підзаконними актами. Разом з тим сфера інформації вийшла на перший план у сфері національної безпеки, тому що роль і значення інформації швидко збільшились у сучасному світі.

При цьому необхідно відмітити, що акцент у проблемі інформаційної безпеки, окрім прийняття окремих законів, дедалі більше переміщується в сторону того, наскільки рішення, що приймаються у сфері політики, економіки, науки і технологій, будуть, по-перше, відповідати поставленим завданням і, по-друге, наскільки ці рішення

будуть адекватними економічним і політичним ситуаціям, що швидко змінюються [7, с. 70–71].

Аналіз наукових розвідок щодо інформаційної безпеки США показує, що, незважаючи на чималу кількість нормативно-правових актів США в сфері інформаційної безпеки, вони не завжди є ефективними. Законодавство США не охоплює всіх загроз в інформаційній сфері держави, які існують на сучасному етапі. Прогалинами у політиці інформаційної безпеки США можна вважати випадок з Е.Сноуденом, який викликав шквал протилежних висловлювань у США і в інших державах про допустимість масового негласного спостереження, межі державної таємниці та баланс між захистом персональних даних і забезпеченням національної безпеки після 11 вересня 2001 р. (дата, відома як теракт у Лос-Анжелесі з наймасштабнішими наслідками). Тож захист інформаційного простору від кібертерористів, а користувачів інформаційних систем від шахрайства, забезпечення конфіденційності інформації в інформаційних системах, захист прав інтелектуальної власності потребують розробки нормативно-правових актів з інформаційної безпеки США принципово нового, більш високого рівня.

За останні 35 років у США сформувалася чітка система забезпечення інформаційної безпеки, яка характеризується поступовими тенденціями та, разом з тим, кардинальними заходами. Тож американський досвід державної політики в сфері інформаційної безпеки уявляється важливим для української зовнішньої та внутрішньої політики. Найціннішим є дієвий підхід до регулювання ринку інформаційних технологій в умовах ринкової економіки.

Треба все ж зазначити, що хоча нині Україна є одним з лідерів у світі з підготовки висококваліфікованих

IT-спеціалістів і одним з основних постачальників «мізків» відповідного напрямку за кордон, слід констатувати існуючу залежність України від американського програмного продукту, що можна спостерігати в комп'ютерних засобах майже кожної державної установи та окремих громадян. Отже, для забезпечення національної безпеки України необхідно спрямувати зусилля на створення власних конкурентоздатних IT-технологій та повернення наших фахівців додому.

У свою чергу США мають величезний досвід у сфері впровадження інформаційних технологій в діяльність держави з усіх напрямів. Особливо важливим, в умовах військового захисту Україною своїх територій у відповідь на збройну агресію іноземної держави, є американський досвід використання інформаційних технологій для створення систем зв'язку та військового управління, а також високоточного озброєння.

Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Доктрина спрямована на захист українського суспільства від агресивного інформаційного впливу, що спрямований на розпалювання національної та релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу та порушення суверенітету і територіальної цілісності держави. Завдання щодо перевірки українського сегмента Інтернету та засобів масової інформації на предмет забороненої інформації покладено на Міністерство інформаційної політики. Служба безпеки України також братиме участь у перевірці, але сфера її діяльності – це моніторинг спеціальними методами й способами вітчизняних та іноземних ЗМІ й Інтернету. Кабінет Міністрів України має

координувати роботу міністерств (та інших органів виконавчої влади) і фінансувати програми, пов'язані з інформаційною безпекою.

З метою посилення кібербезпеки президент США Д.Трамп 11 травня 2017 р. підписав новий указ про кібернетичний захист федеральних мереж, який має допомогти в захисті від хакерів найбільш важливих об'єктів інфраструктури США.

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити логічний висновок, що в США вже сформувалась система забезпечення інформаційної безпеки. Основні елементи єдиного інформаційного простору США, а саме національні інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура, що включає інформаційну інфраструктуру функціонування інформаційного простору, інформаційно-телекомунікаційні структури, що включають комп'ютерні мережі, інформаційні технології, системи ЗМІ тощо вже сформовані. Відставання України від високорозвинених держав ще раз підкреслює надзвичайну актуальність дослідження проблем забезпечення інформаційної безпеки. Саме тому інформаційну безпеку можна без перебільшення назвати одним з перспективних напрямів взаємовигідного співробітництва між Україною та США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брижко В. До питання сучасної інформаційної політики. Вісн. Академії управління МВС. 2009. № 2. С. 32–36.
2. Деньщиков А.Л. Информационная стратегия США (анализ, современность, перспективы): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com>.

3. Логунов А.Б. Региональная и национальная безопасность : учеб. пособ. – М.: Вузовский учебник, 2009. – 432 с.
4. Соснін О.В. Державна політика в галузі управління інформаційним ресурсом України : дис. на здоб. наук. ступеня доктора політ. наук : спец. 23.00.02. / Олександр Васильович Соснін ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2005. – 264 с.
5. Общая политика США в сфере информационной безопасности. – Режим доступа : <http://www.INTUIT.ru>.
6. Шариков П.А. Политические проблемы международных отношений и глобального развития : автореф. дис. ... канд. полит. наук. – М., 2004. – 20 с.
7. Туманова Л.В., Снытников А.А. Обеспечение и защита права на информацию. – М. : Городец-издат, 2001. – 345 с.
8. Волковский В.И. Экономическая безопасность и информация // Информационная безопасность России в условиях глобального информационного общества : Инфофорум-4 : сб. мат-лов 4-й всерос. конф. – М., 2002. – С. 70–71.

REFERENCES

1. Bryzhko, V. (2009) Do pytannia suchasnoi informatsiinoi polityky [To the issue of modern information policy]. *Visn. Akademii upravlinnia MVS*, 32–36.
2. Denshchykov, A.L. Ynformatsyonnaia stratehiya SShA (analyz, sovremennost, perspektyvy) [Information strategy of the USA (analysis, present, prospects)]. Retrieved from: <http://rudocs.exdat.com>.
3. Lohunov, A.B. (2009) Rehyonalnaia y natsyonalnaia bezopasnost [Regional and national security]. 432.

4. Sosnin, O.V. (2005) Derzhavna polityka v haluzi upravlinnia informatsiinym resursom Ukrainy [State policy in the field of information resources of Ukraine]. 264.

5. Obshchaia polytyka SShA v sfere ynformatsyonnoi [General US policy in the field of information]. Retrieved from: [http://www. INTUIT. ru](http://www.INTUIT.ru).

6. Sharykov, P.A. (2004) Polytycheskiye problemy mezhdunarodnykh otnoshenyi y hlobalnoho razvytyia [Political problems of international relations and global development]. 20.

7. Tumanova, L.V., Snytnykov A.A. (2001) Obespechenye y zashchyta prava na ynformatsyiu [Providing and protecting the right to information]. 345.

8. Volkovskiy, V.Y. (2002) Ekonomycheskaia bezopasnost y ynformatsyia [Economic security and information]. Ynformatsyonnaia bezopasnost Rossyy v uslovyiakh hlobalnoho ynformatsyonnoho obshchestva, 70–71.

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ

Микола Палінчак,

доктор політичних наук, професор,

декан факультету

міжнародних економічних відносин

Владислав Гжещук,

аспірант кафедри міжнародної політики

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На підставі вивчення аналітичних матеріалів міжнародних інституцій уточнюється типологія моделей вищої освіти в Європейському Співтоваристві, аналізуються їх недоліки і сильні сторони з точки зору реформування вищої школи в Україні.

Ключові слова: *Європейський Союз, реформування вищої школи, Болонський процес.*

Based on the study of analytical materials of international institutions, the typology of higher education models in the European Community is specified, their weaknesses and strengths analyzed in terms of reforming the higher education in Ukraine.

Key words: *European Union, reform of higher education, Bologna process.*

Успішний приклад європейської інтеграції, особливо динамічний в останні десятиліття, наблизив реалізацію бачення образу нової Європи – Європи з сильною та конкурентоздатною економікою, яка спирається на знання.

Ця модель мала свої глибокі корені в історії європейських народів, в основі якої грецька міфологія, римське право та християнські цінності. Нова модель позначена культурною різноманітністю, різноманітним ідеологічним та політичним концепціям, наявністю різного обсягу потенціалів у державах, які входять до Європейського Союзу, але спираються на загальну культурну спадщину, належність до однієї цивілізації. Попри труднощі, які переживає сьогодні Європейське Співтовариство, зростають сумніви щодо його доцільності (Брекзит тощо).

Євросоюз, на наш погляд, – це безпрецедентний інтеграційний проект і чи не найважливіше досягнення Заходу після Другої світової війни.

В Європейському Союзі існує те, на що звертають найбільш пильну увагу: це роль науки, освіти, досліджень, технологій та інновацій в забезпеченні регіональної та глобальної конкурентоздатності в Європі.

Ефективність наукових досліджень та систем вищої освіти, інноваційність є сьогодні найважливішим та вирішальним фактором в європейській інтеграції, що впливає на підвищення рівня міжнародної конкурентоздатності Європейського Союзу в світі. Розвиток «п'ятої свободи» (fifth freedom), яка передбачає вільне переміщення знань, студентів та досліджень, визнано одним з пріоритетів Європейського Союзу.

Інновації, конкурентоздатність, створення економіки, яка базується на знаннях, соціально-економічні та територіально-політичні об'єднання стали з 2000 року головними постулатами в Європейському Союзі. Процесом, який має увібрати в себе всі перелічені елементи, став процес створення загального Європейського дослідницького (European Research and Innovation Area – ERA) та

інноваційного простору та Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area).

Актуальність тематики статті зумовлена досвідом і перспективами використання європейського досвіду в Україні в розробленні та актуалізації національних стратегічних середньо- та довготривалих орієнтирів у сфері науково-дослідної діяльності, модернізації систем вищої освіти.

Адекватна викликом часу система вищої освіти та ефективна науково-дослідна діяльність має фундаментальне значення для цивілізованого розвитку держави та забезпечення конкурентоздатності її економіки.

Реалізація цілей «трикутника знань»: взаємозв'язок вищої освіти, ефективних наукових досліджень і розробок та процесів їх реалізації в національних економіках як умова зміцнення та забезпечення державної, регіональної та глобальної конкурентоздатності та безпеки є актуальною для багатьох держав. Це стосується і нашої країни, де успіх реалізації стратегічних завдань на новому етапі розвитку, забезпечення національної конкурентоздатності та зміцнення безпеки безпосередньо залежать від наявності конкурентного людського капіталу, ефективної системи підготовки науково-технічної еліти, модернізації та диверсифікації економіки, які базуються на високоефективних системних наукових дослідженнях.

Метою публікації є аналіз особливостей, вад і переваг різних моделей вищої освіти на теренах Європейського Співтовариства.

Вклад основного матеріалу. Освіта в Європі відображає багатство мов, культур та систем, які є невід'ємними елементами ідентичності країн та регіонів, які входять до її складу. Системи освіти розвивалися довгі роки у

специфічних суспільних та культурних умовах певних держав. Саме тому в конкретних європейських країнах та регіонах існують різні освітні системи, принципи набору, навчання починається та закінчується в різний час, а визнання кваліфікацій, ступенів та звань дзеркально відображає різноманіття програм навчання та систем освіти.

Вищі навчальні заклади XIX ст. досягли автономії для захисту академічної свободи. В XX та XXI ст. ця автономія служить головним чином для захисту інтересів професури та гарантій працевлаштування, а не для захисту власне академічних свобод, яким сьогодні, особливо в Європі, ніщо не загрожує. Політика і практика освіти «для кожного» призвела до масового характеру освіти ціною зниження її якості. В результаті континентальна Європа має ряд сучасних серйозних проблем – відсутність видатних, здатних конкурувати, наприклад, з багатьма американськими та британськими університетами.

Є підстави стверджувати, що різні реформи, які проводилися на початку XXI ст. у системі вищої освіти в країнах Європейського Союзу, не дали очікуваних результатів. Як зазначалося вище, вищі навчальні заклади Європи все ще не в змозі конкурувати з американськими та британськими, а в останні роки з азійськими та австралійськими університетами за студентів, інвестиції та бізнес-партнерів.

Без сумнівів, модернізація пристрою та системи вищої освіти прямо пов'язані з політичними системами, в яких вони існують. Існуючі моделі вищої освіти є частиною легітимації існуючої політичної ідеології, однак диференціація таких моделей залежить від:

- орієнтованості на зовнішнє середовище;
- ступеня залежності академічних організацій від тенденцій розвитку соціуму, ролі вільних ринкових

механізмів в їх функціонуванні, ступеня державного регулювання та втручання у внутрішні процеси.

Розглянемо їх.

Перша група. На рівні держави головними складовими аналізу моделі стали модель держави, яка реалізує регуляторну функцію, і модель держави, яка реалізує наглядову функцію.

З першим типом моделі вищі навчальні заклади фінансуються головним чином з публічних джерел. Ця модель базується на принципі, що державна влада формує конкретні та детальні рекомендації та розпорядження з питань функціонування вищих навчальних закладів, а нагляд за ними забезпечується такими механізмами, як контроль або формалізовані адміністративні рішення.

На противагу моделі регулятивної держави існує контролююча модель. У рамках такої моделі вищим закладам дана широка автономія в різних галузях. В основі контролю цілі, які передбачаються на національному рівні, прозорі стратегії та різні механізми звітності вищого навчального закладу або їх працівників. Елементом зовнішнього орієнтування є більшою мірою вплив зовнішніх зацікавлених груп у вищих академічних та керуючих структурах. Модель контролюючої держави передбачає стимулювання конкуренції між вищими навчальними закладами.

На рівні власне вищих навчальних закладів відправним пунктом можуть бути три важливі формули управління.

Модель академічного самоуправління (менеджерського управління), коли керівництво має сильні позиції з питань визначення цілей та прийняття рішень, а також *модель підприємливості вищого навчального закладу* (який реалізує модель академічної підприємливості, академічного

капіталізму), що зумовлює диверсифіковані джерела фінансування та партнерські заходи у приватному секторі.

Різноманіття знайдених з цієї проблематики рішень в Європейському Союзі охоплює різні аспекти кожної з цих моделей. Аналіз численних аналітичних матеріалів ЮНЕСКО [1], [2], [3], [4], статистичних даних Центру освітніх досліджень та інновацій ОЕСР (OECD'S Centre for Educational Research and Innovation – CERI [5], а також аналітичних матеріалів Ради Європи [7], [8], [9], роботи голландських дослідників Малкома Кросса, Роджера Хенке (Malcolm C., Henke R.) [9]), дослідження тенденцій розвитку вищої освіти [10] дозволили нам сформулювати чотири політично зумовлені цільові моделі вищої освіти, які залежать від орієнтованості на зовнішнє середовище.

Модель 1. Вища освіта як відкрита мережа (open networking).

Вища освіта, згідно з цією моделлю, глибоко інтернаціоналізована та приймає вид співробітництва між інститутами, студентами та іншими зацікавленими групами (бізнес, національні керівництва, міжнародні організації тощо).

Ця модель більше побудована на співпраці, ніж на конкуренції. Ключовим фактором розвитку еволюції у рамках цієї моделі є добровільне співробітництво між країнами та організаціями, що веде до політичної гармонізації систем вищої освіти. Маркерами еволюції в реалізації цієї моделі є: політична гармонізація та прозорість формул навчання в рамках Болонського процесу, поява міжнародних консорціумів, можливість періодично навчатися за кордоном, поширення інформаційних технологій у вищих навчальних закладах, нові підходи до управління інтелектуальною власністю.

Модель 2. Вища освіта, орієнтована на реалізацію національних та локальних місій (serving local communities).

Ключовим фактором у концепції цієї моделі є відхід від інтернаціоналізації через побоювання негативних наслідків глобалізації (особливо через масові міграції людей). Маркером еволюції в реалізації другої моделі є: *міграційні проблеми* (які є предметом багатьох аналітичних документів та політичних дискусій), розвиток антиглобалістських, антиінтеграційних процесів, трактування системи вищої освіти як основного компонента в розвитку регіону.

Модель 3. Вища освіта, орієнтована на «нову публічну відповідальність» (new public responsibility).

Пріоритет мають інструменти управління, які спрямовані на ринкові механізми, але при цьому сприяють реалізації академічної та соціально-економічної місії вищого навчального закладу. Ключовим фактором еволюції в концепції моделі є досягнення ефективності управління вищими навчальними закладами як інститутами публічного життя (соціально-економічної, політичної, культурної еволюції суспільства). Маркером еволюції в рамках третьої моделі є системні випадки введення плати за навчання у вищих навчальних закладах поряд з соціально-орієнтованими державами Європейського Союзу, впровадження конкурсних принципів розподілення фінансового забезпечення на дослідження, розширення автономії вищого навчального закладу, а також їх приватизація.

Модель 4. Вища освіта, яка функціонує на ринкових засадах (Higher Educational Inc).

Суб'єкти вищої освіти конкурують між собою на глобальному рівні за принципами ринкової економіки.

Ключовим фактором еволюції в концепції цієї моделі є лібералізація у сферах науки та освіти в умовах «видавлювання», «виходу», «відсторонення» держави та її інститутів із сфери вищої освіти. Маркером еволюції в реалізації четвертої моделі є посилення конкуренції в окремих країнах для приваблювання студентів та викладачів з-за кордону.

Можна зробити висновок, що системи вищої освіти держав – нових членів Євросоюзу (країни Центральної та Східної Європи), згідно з вищезгаданими критеріями та вимірами, мають в загальноєвропейському та глобальному просторі вищої освіти периферійний характер.

Якщо врахувати недостатній рівень їх фінансування (порівняно зі «старими» членами-державами Європейського Союзу), то логічно зазначити, що вищі навчальні заклади, а відповідно і системи вищої освіти цих країн, менш конкурентоспроможні, ніж їх західноєвропейські та американські колеги.

Це стосується, в першу чергу, всієї науково-дослідної діяльності. Внесок цих європейських країн у світову скарбницю знань непропорційно малий до їх демографічного та економічного потенціалів.

Найбільш цитована в літературі модель вищої освіти Б.Кларка є базовою для компаративних досліджень.

З комбінації факторів, які представлені в «трикутнику» Кларка, можна сконструювати в загальних рисах *три «загальні» моделі вищої освіти:*

Бюрократично-державна модель, в якій превалює державна влада над вищими навчальними закладами (французька, радянська):

- Роль держави: превалює;
- роль академічних організацій: мала (або середня);
- роль ринку: мала (або відсутня).

Держава, згідно з моделлю Кларка, є центральним координатором вищої освіти, має повноваження втручатися у внутрішнє управління університетом. Кадри, які призначаються міністром, є представниками державної служби – держслужбовці (у Франції). Держава регулює набір студентів на навчання, програми, екзамени та організацію структури вищого закладу. Вони або не мають автономії, або їх сфера діяльності обмежена.

Держава контролює вищі навчальні заклади, впливає на контроль якості вищої освіти, фінансує відносини вищого навчального закладу з ринком праці. Держава залишає за собою право остаточного рішення про напрями спеціальностей та кількість прийнятих студентів, стандарти, програми та їх зміст, посади, оплату, штатний розклад як професорсько-викладацького складу, так і адміністративного, по бібліотеках, студентських гуртожитках тощо. Наочним прикладом може слугувати модель жорсткого центрального планування в нещодавньому радянському минулому, коли існував повний державний контроль держави на вищими навчальними закладами та мінімальний рівень автономії.

Сама вища освіта було ідеологізована відповідно до рішень ЦК КПРС.

Вища освіта займалася підготовкою еліти для держави та спеціалістів для промислового комплексу. Планування в системі вищої освіти підпорядковувалось потребам господарства та армії.

Характерним було виділення з університетів вищих технічних шкіл (політехнічних навчальних закладів), медичних, сільськогосподарських тощо. Особливу увагу держава зосереджувала на політехнічній освіті. В моделях вищої освіти, де домінує держава, усі або майже всі аспекти діяльності вищого закладу дуже суворо координували

відповідно до міністерських та плануючих органів. Системи вищої освіти з домінуванням державної влади були властиві для країн соціалістичного табору – СРСР, Румунії та інших, та характерні для європейських країн (Франція, Італія та Португалія).

Ринкова модель (англоамериканська або англосаксонська):

- роль держави: мала (або незначна);
- роль академічної олігархії : середня (або велика);
- роль ринку: важлива.

Ринок є вирішальним координуючим механізмом. Університети мають автономію у сфері програм, цілей та кадрового складу. Організаційні структури не підпорядковуються ефективним рішенням у сфері фінансування та управління. Вищі школи контролюють професуру, студентський контингент та фінансові засоби. Іншими словами, керівництво вищого навчального закладу бачить свою роль в якості постачальника академічних послуг для студентів, які є споживачами цих послуг.

Держава гарантує тільки мінімальну ступінь необхідного правового регулювання. Країною, в якій ринок має вирішальне слово в системі вищої освіти, є США. В більшості інших країн з англосаксонської системи та азійських держав системи вищої освіти мають схожі з американськими риси.

Модель з важливою роллю академічної олігархії (гумбольдтівська, або прусько-німецька):

- роль держави: середня (або мала);
- роль академічної олігархії: велика;
- роль ринку: мала (або незначна).

Як свідчить аналіз, крім Великобританії та Ірландії, в усій континентальній Європі національні системи вищої

освіти достатньо схожі. Майже всі базуються на гумбольдтівській моделі, яка, за окремими винятками та перервами, діє в Європі майже двісті років. Зростаюча критика цієї моделі свідчить про те, що в усіх країнах, де ця модель до сьогодні функціонує, ми можемо спостерігати розбіжності між програмами вищого навчального закладу і попитом суспільства та економіки. Хоча вищі заклади є державними установами, саме професорсько-викладацький склад відповідальний за його функціонування. Держава проводить моніторинг та займається фінансуванням університетів.

Академічна олігархія, яка спирається на принцип саморегулювання (самоуправління), базується на координуванні академічних питань професорсько-викладацького складу відповідно до самоврядних органів, таких, як конференція ректорів. Принципом цього є свобода навчання та проведення досліджень, що в свою чергу гарантує правові та фінансові рамки. Завдяки такому правовому та фінансовому плануванню держава обмежує сферу самоуправління.

Така система, яка була майже незмінною від XIX століття, панувала до останнього часу в німецькомовних країнах, скандинавських і в Центральній та Східній Європі. З невеликими змінами вона до сьогодні існує в Німеччині. Ця система піддавалася гострій критиці як внутрішньо, так і за межами Німеччини. Наприклад, Дітер Сімон (Dieter Simon), колишній президент Німецького комітету наукових досліджень, охарактеризував німецькі університети як «Im Kern verrottet», тобто «глибоко прогнилі». Професура має гарантовані лабораторії та зайнятість, незалежно від ефективності досліджень, що проводяться, їх новизни та актуальності. Їх можна порівняти з «малим бізнесом», який

навіть потенційно не має «можливості» збанкрутувати. Професура захищала і буде захищати цю систему. Спроби реформ у Німеччині, які мали місце в останні роки, тільки збільшили сферу та міру відповідальності ректорів та деканів, але не збільшили сфери їх власних повноважень.

Причини низької конкурентоспроможності європейських вищих навчальних закладів, на думку дослідника Дж. Буна (J.Boone), порівняно з американськими та азіатськими вищими навчальними закладами криються в [12]:

- інерції академічних традицій;
- відсутності сучасної системи ефективного управління, планування та інфраструктурних рішень;
- популізмі політиків, який гальмує введення платного навчання у вищих навчальних закладах;
- надлишковому рівні втручання держави, надмірному адміністративному контролю;
- корпоративізмі академічної олігархії, який призводить до захисту існуючих привілеїв;
- бажанні та прагненні до університетської автономії без взяття на себе відповідальності за результати діяльності.

У Східній Європі після розпаду соціалізму і входження переважної більшості країн до складу Європейського Союзу також відбулися великі зміни.

Так, наприклад, у Польщі застосовується мішана система. В секторі державної вищої освіти прийнято рішення про реформування ближче до «німецької» моделі академічної олігархії. У секторі недержавної – ближче до американської ринкової моделі, тільки з тою різницею, що в польських вищих школах роль держави значно вагоміша, ніж в Америці. І навпаки – роль академічної олігархії значно обмежена в приватних польських навчальних закладах через регулювання індивідуальних власників порівняно з

власниками приватних навчальних закладів у США, якими здебільшого є організації, а не окремі особи.

Висновки. Отже, політично зумовлені моделі вищої освіти в європейських країнах є чинником легітимізації політичної ідеології ЄС, проголошених ним основних свобод.

Результати дослідження підтверджують, що англосаксонська та скандинавська системи університетського навчання (системи вищої освіти) мають у світі більше переваг та сильних сторін (Австралія, Данія, Фінляндія, Ірландія, Швеція, США, Великобританія) порівняно з романсько-пруськими системами (Австрія, Франція, Іспанія, Голландія, Німеччина, Польща, Швейцарія, Угорщина, Італія). Закономірно, що вищі навчальні заклади країн з англосаксонською та скандинавською системами вищої освіти домінують майже в усіх світових рейтингах найкращих університетів.

Для нашої молодшої держави, яка прагне потрапити до розряду найбільш конкурентоздатних країн континенту, важливо дослідити та звернути увагу на найкраще з європейського досвіду інституціональної організації та політичного менеджменту цієї сфери, для того, щоб зусилля в будівництві власної, справді незалежної, «розумної» економіки виявилися більш ефективними та динамічними.

Як ми переконалися, найбільш ефективним моделям вищої освіти (англосаксонська та скандинавська) притаманні ринкові риси, а не бюрократичні, тому слід здійснити відхід вертикальних структур управління до рівневих структур, в яких держава грає побічну роль, хоча і не відмовляється від фінансування ВНЗ.

Багато сподівань, але разом з тим і розчарувань в академічному середовищі, які пов'язані з Болонським процесом. Цей процес не виправдав сподівань, не виробив

загальну європейську модель координації вищої освіти, оскільки його цілі були іншими – популяризація і підтримка мобільності та уніфікація окремих аспектів вищої освіти.

Без сумніву, вищій освіті в Україні необхідні більш продуктивні реформи, ніж участь у Болонському процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Janet W. Looney. Assessment and Innovation in Education. OECD Education Working Paper // OECD directorate for education. – OECD Publishing, 2009 - № 24. – 59 p.
2. Directorate for Science, Technology and Industry. The OECD Innovation Strategy: Getting a Head Start on Tomorrow // OECD directorate for education. – OECD Publishing, 2010. – 225 p.
3. Toner, p. Workforce Skills and Innovations^ An Overview of Major Themes in the Literature // OECD Education Working Papers. - OECD Publishing, 2011. - № 55. – 73 p.
4. Ministerial report on the OECD Innovation Strategy. Innovation to strengthen growth and address global and social challenges Key Findings // OECD directorate for education. – OECD Publishing, 2010. – 27 p.
5. OECD'S Centre for Educational Research and Innovation – CERi // <http://www.oecd.org/edu/ceri/>
6. Webel L., Bergan S. The public responsibility for higher education and research. – Council of Europe Publishing, 2006. – 242 p.
7. Webel L., Dolgova K.D., Bergan S. The legitimacy of quality assurance in higher education: the role of public authorities and institutions. – Council of Europe Publishing, 2007. – 158 p.
8. Huber J., Harkavy I. Higher education and democratic culture. Citizenship, human rights and civic responsibility. – Council of Europe Publishing, 2007. – 170 p.

9. Malcolm C., Henke R., Oberknezev PH., Pouliasi K. Buildings Bridges. Towards effective means of linking scientific research and public policy: Migrants in European cities. Research Papers. – Unrecht: Netherlands School for Social and Economic Policy Research, 2000. – 176 p.

10. Trends. Progress toward as the European Higher Education Area. Bologna four years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe. A report for the European University Association by Sybille Reichert and Christian Tauch. – General for Education and Culture of the European Commission, 2003. – 100 p.

11. Burton Clark's. The Higher Education system: Academic Organization in Cross-National Perspective // London Review of Education. – 2010. – Vol.8, issue 3. – P.229 – 237.

12. OECD. Education at a Glance 2012: OECD Indicators. – OECD Publishing, 2011. – 567 p. // <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>

REFERENCES

1. Janet, W. (2009) Looney. Assessment and Innovation in Education. OECD Education Working Paper // OECD directorate for education. – OECD Publishing, № 24, 59.

2. Directorate for Science, Technology and Industry (2010). The OECD Innovation Strategy: Getting a Head Start on Tomorrow // OECD directorate for education. – OECD Publishing, 225.

3. Toner, P. (2011) Workforce Skills and Innovations^ An Overview of Major Themes in the Literature // OECD Education Working Papers. - OECD Publishing. - № 55, 73.

4. Ministerial report on the OECD Innovation Strategy (2010). Innovation to strengthen growth and address global and social

challenges Key Findings // OECD directorate for education. – OECD Publishing, 27.

5. OECD'S Centre for Educational Research and Innovation – CERI // <http://www.oecd.org/edu/ceri/>

6. Webel, L., Bergan, S. (2006) The public responsibility for higher education and research. – Council of Europe Publishing, 242.

7. Webel, L., Dolgova, K.D., Bergan, S. (2007) The legitimacy of quality assurance in higher education: the role of public authorities and institutions. – Council of Europe Publishing, 158.

8. Huber, J., Harkavy, I. (2007) Higher education and democratic culture. Citizenship, human rights and civic responsibility. – Council of Europe Publishing, 170.

9. Malcolm, C., Henke, R., Oberknezev, PH., Pouliasi, K. (2000) Buildings Bridges. Towards effective means of linking scientific research and public policy: Migrants in European cities. Research Papers. – Unrecht: Netherlands School for Social and Economic Policy Research, 176.

10. Trends (2003). Progress toward as the European Higher Education Area. Bologna four years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe. A report for the European University Association by Sybille Reichert and Christian Tauch. – General for Education and Culture of the European Commission, 100.

11. Burton, Clark's. (2010) The Higher Education system: Academic Organization in Cross-National Perspective // London Review of Education, Vol.8, issue 3, 229 – 237.

12. OECD. Education at a Glance 2012: OECD Indicators. – OECD Publishing, 2011. – 567 p. // <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>

Владислав Гжещук,

аспірант кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА (1989 – 2003 рр.)

Одним із визначальних чинників соціального, економічного та цивілізаційного розвитку держави є освіта. Відтак система національної освіти перебуває в центрі уваги політичних партій, які нерідко відводять освітній проблематиці окреме місце в своїх програмах. Освіта стала складовою державної політики, що зумовило її залежність і від політичних змін. У статті аналізуються особливості реалізації державної освітньої політики в Республіці Польща впродовж 1989 – 2003 рр.

Ключові слова: *державна політика в галузі освіти, державна освітня політика в Республіці Польща, освіта, реформи, глобалізація.*

Education is one of the defining factors in the social, economic and civilizational development of a state. For that reason, the system of national education is at the centre of attention of political parties, which often give educational issues a special place in their programmes. Thus, education has become an integral part of state policy, which has determined its dependence on political change. The article attempts to analyze the peculiarities of the implementation of the state educational policy in the Republic of Poland during 1989 to 2003.

Key words: *state policy in education, state educational policy in the Republic of Poland, education, reforms, globalization.*

Реалії сучасного світу піддаються постійним стихійним і динамічним змінам, що висувають нові вимоги до

індивідуумів, суспільства, міжнародної спільноти загалом. Вони стосуються не тільки оволодіння навичками використання інструментів, а й належного застосування інших досягнень цивілізації. Тому закономірно, що у центрі наукових досліджень перебуває глобалізація, яка являє собою динамічний процес цивілізаційних і культурних перетворень, породжених відкриттями в галузі науки й техніки [32, с. 76]. За влучним твердженням британського соціолога Мартіна Олброва, глобалізація охоплює «всі процеси, внаслідок яких народи світу стають складовою єдиного світового суспільства, глобального суспільства» [2, с. 9]. У свою чергу, Ентоні Гіденс, автор студії «Наслідки сучасності» («The consequences of Modernity», 1990), глумачить цей процес як інтенсифікацію соціальних відносин у всьому світі, яка поєднує в собі різні явища у такий спосіб, що місцеві події формуються подіями, які відбуваються на відстані кількох тисяч миль і мають на них зворотний вплив [11, с. 63]. У цьому контексті важливу роль у нинішніх перетвореннях на тлі глобалізаційних процесів відіграє освіта, яка дає людині можливість зрозуміти всю складність сучасного світу, подій, зв'язків людини з навколишнім середовищем.

Стан сучасної освіти піддається гострій критиці через несвоечасне реагування на розвиток ринку, знань і технологій. Традиційні способи навчання нині втрачають свій потенціал і неповною мірою відповідають потребам сучасної цивілізації [16, с. 91]. Це означає, що системи освіти у різних країнах, зокрема в Польщі, не могли й не можуть залишатися пасивними перед глобалізаційними викликами. Звідси випливає необхідність адаптації освітньої системи до вимог сучасного суспільства. Важко не погодитись з висновком Енді Гаргрівза, що сучасне шкільництво не може

відгороджуватись від тих змін, які відбуваються у навколишньому середовищі. Вчений виокремив обставини, які окреслюють зв'язок освітніх осередків із зовнішнім світом: 1) школа не може зачинити свої двері й залишити проблеми зовнішнього світу за порогом; 2) школа втрачає свою монополію на навчання; 3) школа постає останньою надією на виживання і зміцнення місцевої громади; 4) вчителі потребують більшої підтримки; 5) конкуренція на ринку, вибір школи батьками та учнями змінили відносини школи із соціальним середовищем; 6) школа не може залишатися осторонь ринку праці й очікувати, що її випускники самі вирішуватимуть проблеми зайнятості [15, с. 4].

Державну освітню політику можна охарактеризувати як діяльність, спрямовану на створення такої системи освіти, яка відповідала б визначеним напрямам економічного, політичного й соціального розвитку країни. У цьому зв'язку варто підкреслити, що на систему освіти впливають особливості соціальної структури, а також ті завдання, які формують освітні установи, різні соціальні групи, організації. Все це відбувається на тлі модернізації засобів масової інформації, змін у структурі кваліфікації і професійної мобільності. Соціальні трансформації, розвиток науки й техніки, у свою чергу, зумовлюють появу нових професій і робочих місць. Державна політика в галузі освіти є одним з напрямів соціальної політики, що охоплює загальні проблеми системи освіти, організації навчального процесу, методів навчання і виховання. Як слушно зауважили Казімеж Подоскі та Вітольд Турновецькі, доцільно увиразнювати наявність безпосереднього зв'язку системи освіти з політикою [27, с. 109].

Зв'язок освітньої і соціальної політики виявляється, зокрема, в таких аспектах, як проблеми зайнятості,

демографії, подолання соціальної нерівності, покращення умов і рівня життя населення. Основна мета освітньої політики полягає у підвищенні якості освіти. У зв'язку з цим важливим є проведення освітніх реформ на основі міжнародного досвіду. Вони постають необхідною передумовою для забезпечення ефективного функціонування соціальної, політичної та економічної системи [14, с. 13]. За твердженням Роберта Павлака, успішне проведення реформ залежить від низки ключових чинників. З-поміж них виокремлено такі: 1) визначені інститути або соціальні групи отримують право доступу до матеріальних ресурсів, громадської діяльності або прийняття рішень; 2) визначені інститути або соціальні групи втрачають частково або повністю право на засоби, діяльність або ж блага; 3) визначені інститути або соціальні групи змушені здійснювати певні дії або ж проявляти бездіяльність [26, с. 101]. Примітно, що в цих факторах закладено певне протиріччя. Воно зумовлює той факт, що період перед запровадженням реформ характеризується соціальною дисгармонією. Адже вони, як правило, виступають реакцією політичної системи на нестабільність у суспільстві і реалізуються тоді, коли має місце руйнування загальноприйнятої системи цінностей [35, с. 265]. З іншого боку, реалізація реформ спричиняє серйозні проблеми як для їхніх ініціаторів, так і реципієнтів. Труднощі пов'язані передусім з так званим «опором матеріалу» [26, с. 102], коли порушується усталений соціальний порядок і виникає почуття небезпеки з огляду на необхідність політичних і соціальних змін.

Відомий польський політолог Антон Каміньські окреслив сутність реформ на рівні «свідомих актів навмисного втручання у функціонування соціальних інститутів» [18, с. 26]. Основна мета цих інститутів полягає у

полегшенні функціонування певних інституційних сфер або ж подоланні критичних ситуацій, що виникають на стику системи з її оточенням. Необхідність реформування виникає тоді, коли неможливою є проста зміна політики. Для задоволення суспільних очікувань з'являється потреба у глибших трансформаціях правил, що регулюють стратегічні соціальні відносини. Як зазначає А. Камінські, обмеження щодо реформування інституційних систем пов'язані з їхніми внутрішніми правилами функціонування [18, с. 27]. У цьому сенсі своєрідний вододіл становлять структури та організаційні правила, які не можуть підлягати радикальним змінам без нанесення шкоди для всієї інституціональної моделі.

Реформи в освіті мають свою специфіку. Основоположні принципи цих перетворень сформулював видатний шведський педагог і психолог Торстен Гюсен (1916 – 2009), результати досліджень якого лягли в основу освітньої реформи у Швеції у 60-х рр. ХХ ст. Він акцентував увагу на таких правилах: 1) реформа освіти має бути одним із компонентів соціально-економічних реформ; 2) ефективне здійснення освітньої реформи вимагає тривалого часу, систематичного й послідовного виконання її складових завдань, а також ретельно спланованих експериментальних досліджень; 3) необхідною умовою реалізації освітніх реформ є наявність фінансових ресурсів пропорційно до цілей і масштабів у поєднанні з належною підготовкою фахівців; 4) ефективність реформ вимагає централізованого управління і високої активності виконавців; 5) остаточні результати реформи значною мірою залежать від педагогічних досліджень [17, с. 118].

Загалом освітня політика визнається одним із стрижневих елементів економічної політики. У цьому плані

з-поміж визначальних цілей економічної політики виокремлюють забезпечення ефективного розподілу ресурсів та справедливості. Реалізація принципу соціальної справедливості в поєднанні з позитивними зовнішніми чинниками створює підґрунтя для втручання держави у систему освіти [25, с. 451].

Сучасну державну політику Польщі в освітній сфері доцільно розглядати від середини 90-х рр. ХХ ст., коли Польська Республіка взяла курс на вступ до Європейського Союзу. «Освітня політика Європейського Союзу, – аргументовано стверджує Магдалена Мазінська, – є одним з напрямів політики Співтовариства, тобто таких починань, які, не втручаючись у справи, що залишаються винятково компетенцією держави-члена, повинні підтримувати всі дії, координовані на європейському рівні, а також заходи, що здійснюються в індивідуальному порядку в державах-членах, якщо вони служать досягненню спільно прийнятої мети» [22, с. 5]. Саме в зазначений період відбулися істотні системні зміни у польській освіті. Ці зміни охоплювали модифікацію системи освіти крізь призму втілення в життя структурних реформ. Реформи, в свою чергу, включали в себе запровадження нових ступенів освіти, типів шкіл, зовнішніх іспитів, підпорядкованість шкіл муніципальних органам влади. Орієнтиром для проведення у Польщі реформ послужили основи освітньої політики Європейського Союзу, викладеної у Лісабонській стратегії 2000 р. [26, с. 103].

Європейський Союз не провадить політику єдиної системи освіти [5, с. 129]. Його діяльність у цій сфері обмежується підготовкою керівних принципів і рекомендацій, а також організацією основ співробітництва та обміну досвідом. Загалом органи влади ЄС не втручаються в освітні системи держав-членів. Кожна країна самостійно

визначає структуру системи освіти, змістове наповнення навчального процесу та методи виховання громадян. Однак завдання, що стоять перед Європейським Союзом у зв'язку з глобалізацією та зростаючою конкурентоспроможністю нових світових економік, появою структуральних бар'єрів, які уповільнюють або перешкоджають економічному розвитку, а також з високим рівнем безробіття, зумовили широке обговорення необхідності визначення оновленої програми освітніх реформ. На засіданні Європейської Ради в Лісабоні 23–24 березня 2000 р. було прийнято стратегію, яка набула значення пріоритетної соціально-економічної програми. Головною метою Лісабонської стратегії було створення до 2010 р. найбільш конкурентної економіки в світі, заснованої на знаннях, з тенденцією до систематичного зростання. У документі сформульовано основні завдання освітньої політики: 1) покращення якості та ефективності системи освіти Європейського Союзу (підвищення якості освіти і професійної підготовки викладачів; розвиток компетенцій і навичок, необхідних для суспільства знань; забезпечення загального доступу до інформаційно-освітніх технологій; збільшення набору на підготовку фахівців у сфері точних і технічних наук; оптимальне використання ресурсів); 2) полегшення доступу до систем освіти (створення відкритого освітнього середовища; збільшення привабливості процесу навчання; підтримка громадянської активності, забезпечення рівних можливостей і соціальної згуртованості); 3) відкритість систем освіти до навколишнього середовища і світу загалом (зміцнення зв'язків з ринком праці, дослідницькою діяльністю та суспільством; розвиток підприємництва; покращення ситуації в опануванні іноземних мов; зміцнення європейської співпраці) [1, с. 151].

Система освіти повинна відповідати викликам та проблемам сучасного світу. Про роль держави у розвитку цієї системи переконливо доводить Чеслав Банах: «Держава визначає напрям розвитку освіти, впливає на педагогічну аксіологію та концепцію освіти, окреслює основний зміст освіти, проводить відповідну політику професійної підготовки та працевлаштування вчителів, а також забезпечує основні матеріально-економічні та соціальні цінності, для усупільнення школи та системи освіти» [3, с. 11]. З-поміж результатів освітньої політики в Польщі варто виокремити порушення монополії держави, приватизацію шкільництва та його комерціалізацію через впровадження ринкових механізмів у системі шкільної освіти.

Загалом реформа системи освіти, початок якої припадає на 90-ті рр. ХХ ст., стала одним із найважливіших завдань політичних перетворень і елементів освітньої політики урядів Республіки Польщі. Адже спроби реформування системи освіти, що проводилися владою до 1989 р., зазнали невдачі. Посткомуністична Польща успадкувала неефективну систему освіти, яка характеризувалася низьким рівнем доступу до дошкільного виховання, пізнім віком дітей, які вступають до початкової школи, складною системою професійної освіти, а також низьким відсотком молоді, яка здобуває освіту у вищій школі [21, с. 118]. Натомість зміни, що відбулися після 1989 р., привели до серйозних перетворень у галузі освіти. Безперечним успіхом було підвищення рівня охоплення випускників шкіл вищою освітою (з 13,1% у 1990/1991 н. р. до 43,7% у 2001/2002 н. р.), а також збільшення відсотку учнів, які навчалися в середній школі (з 49% у 1989/1990 н.р. до 86% у 2002/2003 н. р.) [26, с. 109].

Мета трансформацій у сфері освіти після 1989 року полягала в демонополізації, децентралізації та соціалізації учнів у школі [24, с. 330; 34, с. 258]. Досягненню цієї мети в перші роки після розпаду колишньої політичної системи перешкоджала серйозна економічна криза, що спричинила скорочення витрат на освіту [12, с. 84]. Крім того, дії центрального уряду в галузі освіти були недостатньо послідовними. У цьому зв'язку важливою подією стало ухвалення Сеймом у липні 1991 року нового закону про освіту, яким було ліквідовано монополію держави у цій сфері [29, с. 35]. Відтак було скасовано виняткове право держави на створення навчальних закладів і надано право на заснування та функціонування приватних освітніх осередків. Крім того, закон зобов'язав муніципалітети (гміни) створювати й фінансувати дитячі садки та початкові школи. Запроваджено «програму-мінімум обов'язкових предметів», на підставі яких могли затверджуватись різні програми й навчальні посібники, вчителям надана можливість вибору підручників.

У 1993 р. уряд Польщі на чолі з прем'єром-міністром Ганною Сухоцькою ухвалив проект реформи освіти під назвою «Добра й сучасна школа – продовження освітніх змін» («Dobra i nowoczesna szkoła – kontynuacja przemian edukacyjnych»). Цей документ передбачав, що «основною метою освіти є створення можливостей для гармонійного розвитку кожної людини як особистості і як громадянина польської держави – у культурній, духовній та матеріальній сфері» [8, с. 3]. Однак через зміну влади проект не був реалізований. Упродовж 1993 – 1997 рр. різке скорочення витрат на освітні потреби призвело до обмеження кількості годин навчання в школах і ліквідації позакласних заходів. Крім того, за даними Роберта Беленя, у цей період припинили своє існування близько 90 % клубів і світлиць [4,

с. 136]. З огляду на відсутність коштів місцеві органи влади утрималися від зобов'язань щодо фінансування шкіл.

У 1996 р. міністром національної освіти Польщі в уряді Влодзімежа Цімошевіча став відомий польський соціолог і політолог Єжи Вятр. Через рік після його призначення у Сеймі був представлений проект освітньої політики під назвою «Основи довгострокової національної політики в галузі освіти з особливим урахуванням програми розвитку вищої освіти» («Założenia długofalowej polityki edukacyjnej państwa ze szczególnym uwzględnieniem programu rozwoju kształcenia na poziomie wyższym») [6]. У цьому документі зафіксовано пропозиції стосовно розробки навчальних програм і освітніх стандартів, реформи базової освіти, професійної педагогічної освіти та удосконалення системи оплати праці вчителів. Серед пріоритетів державної політики виокремлено інвестування в систему освіти на всіх рівнях, насамперед у сфері вищої освіти. Проте чергова зміна влади в 1997 р. стала на заваді втіленню запропонованих реформ.

8 серпня 1996 року на політичній арені Польщі з'явилася коаліція «Виборча акція солідарність» («Akcja Wyborcza Solidarność»), в рамках якої згуртувались партії та громадські організації правоцентристської і антикомуністичної спрямованості. Засновником коаліційного угруповання, що здійснювало управління країною впродовж 1997 – 2001 рр., був Мар'ян Кшаклевскі. Міністром національної освіти став Мірослав Гандке, який у 1997 р. після ознайомлення з попередніми проектами освітніх реформ розпочав підготовку нових законодавчих пропозицій та розпоряджень. На цей період припадає робота над проектом «Інтернет-кабінети в кожній гміні», яким передбачалося оснащення спеціальних приміщень десятима

мультимедійними станціями [7, с. 131], а також продовження програми «Нова матура», яка полягала в підготовці нових правил для проведення іспиту на атестат зрілості.

У документі «Реформа системи освіти. Попередня концепція» від 8 січня 1998 р. Міністерство національної освіти виклало основні принципи реформування освіти, а в травні 1999 р. ознайомило громадськість з її проектом [10, с. 99]. Вже у вересні цього ж року розпочалась реформа системи освіти. Її мета полягала в досягненні таких цілей: 1) підвищення рівня освіти суспільства шляхом сприяння розвитку середньої та вищої освіти; 2) забезпечення рівних освітніх можливостей для дітей та молоді; 3) покращення якості освіти шляхом забезпечення єдності процесів виховання та навчання [19, с. 304]. Відповідно до цього були вироблені практичні способи для реалізації запланованого. Зокрема: а) запроваджено зміни в структурі шкільництва, в якому інноваційною складовою стала гімназія; б) встановлено незалежні критерії оцінювання після 6-го класу початкової школи та екзаменування після 3-го класу гімназії; в) затверджено нову систему підвищення кваліфікації вчителів та рівня їх заробітної плати; г) на основі нової системи фінансування освіти реалізовано програмну реформу, внаслідок якої змінено організацію та методи навчання.

Як показав аналіз, реформа системи освіти, що втілювалася урядом Польщі впродовж 1997 – 2001 рр., не була належним чином підготовлена центральною владою, оскільки низку положень розроблено без урахування існуючих реалій в гмінах [7, с. 369]. Серед негативних чинників зокрема були: а) периферійне розташування; б) несприятлива структура економіки з домінуванням сільського господарства; в) відсутність розвиненої

інфраструктури; г) низький рівень освіти та професійної кваліфікації населення. У цілому органи місцевого самоврядування не отримали достатніх ресурсів для здійснення реформи, що спричинило надмірну ліквідацію малокомплектних початкових шкіл та обмеження місцевих витрат на освіту. З цим пов'язувались також труднощі з модернізацією шкільної інфраструктури та впорядкування освітньої мережі. Власне, втручання у ринкові процеси перестало бути в Польщі прерогативою винятково державних органів. З поступовою децентралізацією влади місцеві органи влади на всіх рівнях стали новими учасниками ринкових процесів. Реалізуючи власну політику територіального розвитку (місцевого, субрегіонального, регіонального), місцеве самоврядування отримало можливість істотно впливати на структуру, темпи та напрями змін у своїх економічних структурах, зокрема у галузі освіти [33, с. 235].

Через закриття підприємств, які надавали підтримку освітнім закладам і культурним установам, зменшилося їхнє фінансування. Таким чином, відбувся розрив зв'язків професійно-технічних училищ з базами практик, що були налагоджені до 1989 р. Саме через це професійно-технічні училища перетворено в ліцеї. Скорочення торкнулися також позакласних заходів, додаткових занять, наукових та соціальних стипендій. У свою чергу, збільшення тенденції до ліквідації чи реструктуризації сільських шкіл зумовило виникнення численних конфліктів між місцевими жителями, вчителями, батьками та представниками місцевої влади. При цьому влада, як правило, не враховувала думки місцевих громад, не давала громадянам можливості впливати на прийняття та виконання рішень у сфері освіти. Натомість поетапне впровадження змін дало б можливість місцевим

органам влади пом'якшити соціальні конфлікти, що виникли в результаті реорганізації шкільної мережі. Крім того, ігнорувався досвід проведення реформ у галузі освіти в країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки [31, с. 72]. Використання цього досвіду, безумовно, сприяло б мінімізації проблем, що виникали у зв'язку з впровадженням реформаторських ініціатив.

Етап реформування освітньої системи, що припав на початок 2000-х рр., засвідчив наявність низки нерозв'язаних проблем. Зрештою, подібні виклики поставали й перед країнами Європейського Союзу, до якого Польська Республіка вступила 2004 р. Тому й не дивно, що Європейська Комісія як вищий орган виконавчої влади Європейського Союзу, звертала увагу польського уряду на недостатні масштаби проведення реформ [9, с. 38; 41–42]. Зокрема, у документі під назвою «Освіта і підготовка 2010 – Успіх Лісабонської стратегії залежить від термінових реформ» наголошувалось, що європейські країни повинні визначити національні пріоритети освіти та джерела фінансування з метою успішної реалізації положень Лісабонської стратегії.

Європейська Комісія наголосила насамперед на необхідності збільшення видатків на освіту. Крім нарощування державних витрат, було рекомендовано залучати й приватні інвестиції. У цьому зв'язку доцільно зазначити, що у 1999 році у Польщі рівень витрат на освіту у структурі ВВП був близьким до середнього показника в Європейському Союзі. У Польщі він становив 5,2 %, в Європейському Союзі – 5 %. Однак цей показник був нижчим, ніж, приміром, у Фінляндії (6,2 %), Австрії (6,3 %), Данії (8 %) чи Швеції (8 %). Характерно, що інвестиції в галузі освіти були меншими й порівняно з іншими країнами, які

паралельно з Польщею вели перемовини про членство в ЄС: Кіпром (6,3 %), Латвією (6,3 %), Литвою (6,5 %), Естонією (7,4 %) [26, с. 116].

Одним із найбільш істотних чинників, що визначають розвиток суспільства, є стійке зростання рівня освіти [23, с. 21]. Відповідно до рекомендацій Європейської Комісії держави-члени ЄС повинні були забезпечити до 2010 р. збільшення частки осіб віком 25 – 64 років принаймні з середньою освітою до 80 % і більше. Це стало серйозним викликом для польської влади, оскільки частка осіб з середньою або вищою освітою станом на 2004 р. складала не більше 42 %. Крім того, результати проведеного у 2002 р. перепису показали, що вищу освіту здобули 10,2 % населення (у 1988 р. – 6,5 %), середню – 32,6 % (у 1988 р. – 24,7 %), базову професійну – 24,1 % і майже третина (31 %) – базову або незавершену базову освіту. Помітною є також диспропорція щодо рівня освіти між міським та сільським населенням. Так, серед мешканців міст 13,7 % мали вищу освіту, 38,6 % – середню, 21,1 % – професійну, 22,2 % – початкову, а 1,5 % не закінчили початкову школу. Серед мешканців сіл 4,3 % мали вищу освіту, середню – 22,4 %, професійну – 29,2 % [28, с. 29].

Зміни у структурі системи освіти, запроваджені польським урядом у 1999 р., не поширювалися на дитячі садки, які займалися вихованням дітей віком від 3 до 6 років. Незважаючи на численні дискусії, не було зменшено шкільний вік з 7 до 6 років. Водночас, як показують дослідження, діти, які раніше долучаються до навчального процесу, мають більш позитивне ставлення до школи [13, с. 113]. Відтак низка країн Європейського Союзу запровадила механізми, спрямовані на підтримку батьків в оплаті дошкільної освіти, зокрема податкові пільги, дотації для дитячих садків, доплати до заробітної плати. Варто

підкреслити, що на 90-ті рр. ХХ ст. припав період відчутного зниження народжуваності в Польщі. Так, якщо в 1989 р. народились 564,4 тис. дітей, то у 2001 р. – 368,2 тис. [28, с. 17]. Ця тенденція призвела до ліквідації дошкільних закладів освіти, мережа яких тільки упродовж 1990 – 2003 рр. зменшилася на 35 %.

Європейська Комісія відводить освіті визначальну роль у розбудові сучасного суспільства. Звідси – висновок щодо неприпустимості обмеження доступу громадян до освіти. Адже це може призвести до порушення соціальної єдності [30, с. 87]. Таким чином, доступність освіти, рівні можливості в навчанні, інвестування в людські ресурси – все це постає необхідною передумовою для побудови сучасної економіки. У цьому контексті слід вказати на наявність регіональних диспропорцій у цій галузі, що з'явилися після розширення Європейського Союзу. Серйозними перешкодами для здобуття освіти залишаються фінансові обмеження, труднощі спілкування, а також культурні бар'єри [20, с. 145].

На зламі століть влада Польщі зіштовхнулась з проблемою безробіття. Так, у 2002 р. кількість безробітних осіб сягнула позначки 3,5 млн. (21,2 %) [28, с. 61]. Аналіз структури цього феномена крізь призму вікової характеристики засвідчує, що найвищий рівень безробіття спостерігався серед осіб віком 15–24 рр. Тут доцільно підкреслити, що ризик безробіття безпосередньо залежить від рівня освіченості населення. Тому й не дивно, що найнижчий відсоток безробітних (6,9 %) у Польщі спостерігався серед осіб з вищою освітою [28, с. 63]. Уряд Польщі дослухався до рекомендацій інститутів Європейського Союзу й розпочав розробляти механізми реформ, які привели б до створення нових робочих місць, а також розвитку активної політики працевлаштування.

Як показав аналіз, визначальна мета реформ у галузі освіти, запроваджених у 1999 р., полягала в підвищенні якості та ефективності системи освіти загалом. Однак реформа не була належним чином підготовлена в організаційному та фінансовому плані. Її імплементація не супроводжувалась збільшенням витрат на освіту з державного бюджету. Давалась також ознаки відсутності широкої підтримки місцевих громад, підприємств, батьків. Усе це ускладнювало наближення до освітніх стандартів, сформульованих у Лісабонській стратегії. Внаслідок значного відставання Польщі від інших країн ЄС у витратах на освіту та економічний розвиток, надважливим завданням для неї стала динамічна модернізація системи освіти, збільшення інвестицій в освіту, а також підвищення якості та ефективності навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aksit N. Turkey 2010: Transforming Education to Meet Challenges / Necmi Aksit // Undertaking educational challenges in the 21st century: research from the field ; [edited by Cynthia Szymanski Sunal, Kagendo Mutua]. – Charlotte, N.C. : IAP, 2008. – P. 149–168.
2. Albrow M. Introduction / Martin Albrow // Globalization, knowledge and society: readings from International sociology ; [ed. by Martin Albrow, Elizabeth King]. – London : Sage, 1990. – P. 3–16.
3. Banach Cz. Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy / Czesław Banach. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997. – 185 s.
4. Bieleń R. Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce : uwarunkowania – zadania – prognozy / Robert Bieleń. –

Lublin: Red. Wydawn. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. – 538 s.

5. Busemeyer M. R. Bildungspolitik im internationalen Vergleich / Marius R. Busemeyer. – Konstanz : UVK-Verl.-Ges., 2015. – 176 S.

6. Cimoszewicz W. «Założenia długofalowej polityki edukacyjnej państwa ze szczególnym uwzględnieniem programu rozwoju kształcenia na poziomie wyższym» stanowiące realizację uchwały Sejmu RP z dnia 12 października 1995 r. / Włodzimierz Cimoszewicz, Sejm, Rada Ministrów, Ministerstwo Edukacji Narodowej. – Warszawa: Sejm Rzeczypospolitej, II kadencja, Prezes Rady Ministrów, 1996. – 45 s.

7. Ćwikliński A. Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej / Andrzej Ćwikliński. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005. – 581 s.

8. Dobra i nowoczesna szkoła – kontynuacja przemian edukacyjnych // Częstochowski Biuletyn Oświatowy. – 1993. – Nr 2. – S. 3–6.

9. Education and training 2010. The success of the Lisbon strategy hinges on urgent reforms, Commission of the European Communities, COM(2003)685 final [Електронний ресурс]. – Brussels, 2003. – 42 p. – Режим доступу: http://viaa.gov.lv/files/free/50/750/5_jir_council_final.pdf. – Назва з екрану.

10. Gajdzica A. Reforma oświaty a praktyka edukacji wczesnoszkolnej / Anna Gajdzica. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. – 262 s.

11. Giddens A. The consequences of Modernity / Anthony Giddens. – Cambridge: Polity in association with Blackwell, 1990. – 188 p.

12. Gołębiowski B. Edukacja i polityka: wybrane problemy postaw społeczno-politycznych polskich nauczycieli, studentów i uczniów z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych / Bronisław Gołębiowski. – Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 1996. – 256 s.

13. Grammatikopoulos Athanasios Gregoriadis, Evridiki Zachopoulou // Early education in a global context; [edited by John A. Sutterby]. – Bingley: Emerald, 2012. – P. 109–126.

14. Guthire J. W. Ready, A.I.M., Reform: Building a Model of Education Reform and „High Politics” / J. W. Guthire, J. E. Koppich // Restructuring Schools. An International Perspective on the Movement to Transform the Control and Performance of Schools; [eds. H. Beare, W. Lowe]. – Washington 1993. – P. 12–29.

15. Hargreaves A. Rethinking educational change with heart and mind / Andy Hargreaves. – Alexandria, Va.: ASCD, 1997. – 242 p.

16. Heggy T. Culture, civilization, and humanity / Tarek Heggy. – London; Portland: Frank Cass, 2003. – 391 p.

17. Husen T. Strategy and Rules for Educational Reforms – An International Perspective on the Spanish Situation / Torsten Husen // Interchange. – 1998. – No. 3–4. – P. 114–120.

18. Kamiński A. Reformowalność i potencjał rozwojowy ustrojów polityczno-ekonomicznych. Przypadek komunizmu / Antoni Kamiński // Zmierzch socjalizmu państwowego. Szkice z socjologii ekonomicznej; [red. W. Morawski]. – Warszawa, 1994. – S. 26–40.

19. Kraś J. Reforma systemu oświaty w III RP: założenia i realizacja / Jacek Kraś // Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej. – 2007/2008. – Nr 14–15. – S. 303–318.

20. Kunz J. Europe without borders: rhetoric, reality or Utopia? / Jan Kunz, Mari Leinonen // Migration without borders : essays on the free movement of people ; [edited by Antoine Pécoud and Paul de Guchteneire]. – Paris : UNESCO Publishing ; New York : Berghahn, 2007. – P. 137–160.
21. Malinowski L. Współczesne problemy Europy 1919 – 1999: wybór zagadnień / Ludwik Malinowski. – Warszawa : Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2000. – 243 s.
22. Mazińska M. Polityka edukacyjna Unii Europejskiej / Magdalena Mazińska. – Warszawa : WSiP S.A., 2004. – 68 s.
23. McMahon W. W. Education and Development: Measuring the Social Benefits / Walter W. McMahon. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 314 p.
24. Mikołajczyk Z. J. Edukacja a równość szans w okresie transformacji / Z. J. Mikołajczyk // Nierówni i równiejsi. Sprawiedliwość dystrybucyjna czasu transformacji w Polsce ; [red. T. Kowalik]. – Warszawa: Fundacja Innowacja, 2002. – S. 312–346.
25. Musialik R. Instytucje polskiego szkolnictwa wyższego / Rafał Musialik // Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. – 2009. – Nr 14. – S. 451–460.
26. Pawlak R. Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna / Robert Pawlak // Studia Europejskie. – 2004. – № 3. – S. 101–121.
27. Podoski K. Polityka społeczna / K. Podoski, W. Turnowiecki. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2001. – 205 s.
28. Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, GUS [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2003. – 151 s. – Режим доступу:

http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/raport_z_wynikow_nsp_ludnosc_i_mieszkan_2002.pdf. – Назва з екрану.

29. Ratuś B. Edukacja w okresie reform ustrojowych : studia i szkice pedagogiczne / Bronisław Ratuś. – Zielona Góra : WSP, 1996. – 82 s.

30. Roman D. Guaranteeing human rights in situations of poverty / Diane Roman // Redefining and combating poverty. Human rights, democracy and common goods in today's Europe. Series: Trends in social cohesion. No. 25. – Strasbourg: Council of Europe, 2013. – P. 83–114.

31. Ryba R. Is Progress Towards Development of the European Dimension in Education Satisfactory? / Raymond Ryba // Aspects of Education and the European Union ; [ed. by David Phillips]. – Wallingford : Triangle books, 1995. – P. 63–76.

32. Spring J. H. Corporatism, social control, and cultural domination in education: from the radical right to globalization / Joel Spring. – London : Routledge, 2013. – 243 p.

33. Sztando A. Progospodarczy obszar polityki edukacyjnej władz lokalnych / Andrzej Sztando // Problemy rozwoju polityki regionalnej i lokalnej w Polsce. Zadania, uwarunkowania, dylematy rozwoju regionów; [redaktor naukowy Marian Malicki]. – Szczecin : Economicus, 2008. – S. 235–246.

34. Szyszka M. Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania / Małgorzata Szyszka // Roczniki nauk społecznych. – 2010. – Tom 2 (38). – S. 255–274.

35. Teichler U. Internationalising Higher Education: Debates and Changes in Europe / Ulrich Teichler // Changing educational landscapes: educational policies, schooling systems and higher education: a comparative perspective ; [ed. by Dimitris Mattheou]. – Dordrecht : Springer, 2010. – P. 263–284.

REFERENCES

1. Aksit, N. Turkey 2010: Transforming Education to Meet Challenges / Necmi Aksit // Undertaking educational challenges in the 21st century: research from the field ; [edited by Cynthia Szymanski Sunal, Kagendo Mutua]. – Charlotte, N.C. : IAP, 2008. – P. 149–168.
2. Albrow, M. Introduction / Martin Albrow // Globalization, knowledge and society: readings from International sociology ; [ed. by Martin Albrow, Elizabeth King]. – London : Sage, 1990. – P. 3–16.
3. Banach, Cz. Polska szkoła i system edukacji. Przemiany i perspektywy / Czesław Banach. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1997. – 185 s.
4. Bieliń, R. Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce : uwarunkowania – zadania – prognozy / Robert Bieliń. – Lublin: Red. Wydawn. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2001. – 538 s.
5. Busemeyer, M. R. Bildungspolitik im internationalen Vergleich / Marius R. Busemeyer. – Konstanz : UVK-Verl.-Ges., 2015. – 176 S.
6. Cimoszewicz, W. «Założenia długofalowej polityki edukacyjnej państwa ze szczególnym uwzględnieniem programu rozwoju kształcenia na poziomie wyższym» stanowiące realizację uchwały Sejmu RP z dnia 12 października 1995 r. / Włodzimierz Cimoszewicz, Sejm, Rada Ministrów, Ministerstwo Edukacji Narodowej. – Warszawa: Sejm Rzeczypospolitej, II kadencja, Prezes Rady Ministrów, 1996. – 45 s.
7. Ćwikliński, A. Zmiany w polskiej edukacji w okresie globalizacji, integracji i transformacji systemowej / Andrzej Ćwikliński. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2005. – 581 s.

8. Dobra i nowoczesna szkoła – kontynuacja przemian edukacyjnych // *Częstochowski Biuletyn Oświatowy*. – 1993. – Nr 2. – S. 3–6.
9. Education and training 2010. The success of the Lisbon strategy hinges on urgent reforms, Commission of the European Communities, COM(2003)685 final. – Brussels, 2003. – 42 p. Retrieved from: http://viaa.gov.lv/files/free/50/750/5_jir_council_final.pdf.
10. Gajdzica, A. *Reforma oświaty a praktyka edukacji wczesnoszkolnej* / Anna Gajdzica. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. – 262 s.
11. Giddens, A. *The consequences of Modernity* / Anthony Giddens. – Cambridge : Polity in association with Blackwell, 1990. – 188 p.
12. Gołębiowski, B. *Edukacja i polityka: wybrane problemy postaw społeczno-politycznych polskich nauczycieli, studentów i uczniów z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych* / Bronisław Gołębiowski. – Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 1996. – 256 s.
13. Grammatikopoulos Athanasios Gregoriadis, Evridiki Zachopoulou // *Early education in a global context*; [edited by John A. Sutterby]. – Bingley : Emerald, 2012. – P. 109–126.
14. Guthire, J. W. Ready, A.I.M., *Reform: Building a Model of Education Reform and „High Politics”* / J. W. Guthire, J. E. Koppich // *Restructuring Schools. An International Perspective on the Movement to Transform the Control and Performance of Schools*; [eds. H. Beare, W. Lowe]. – Washington 1993. – P. 12–29.
15. Hargreaves, A. (1997) *Rethinking educational change with heart and mind*. – Alexandria, Va.: ASCD. – 242 p.
16. Heggy, T. (2003) *Culture, civilization, and humanity*. – London; Portland : Frank Cass. – 391 p.

17. Husen, T. (1998) *Strategy and Rules for Educational Reforms – An International Perspective on the Spanish Situation*. Interchange. – No. 3–4. – P. 114–120.

18. Kamiński, A. (1994) *Reformowalność i potencjał rozwojowy ustrojów polityczno-ekonomicznych. Przypadek komunizmu. Zmierzch socjalizmu państwowego. Szkice z socjologii ekonomicznej*; [red. W. Morawski]. – Warszawa. – S. 26–40.

19. Kraś, J. (2007/2008) *Reforma systemu oświaty w III RP: założenia i realizacja*. Resovia Sacra. *Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej*. – Nr 14–15. – S. 303–318.

20. Kunz, J. (2007) *Europe without borders: rhetoric, reality or Utopia? Migration without borders: essays on the free movement of people*; [edited by Antoine Pécoud and Paul de Guchteneire]. – Paris: UNESCO Publishing; New York: Berghahn. – P. 137–160.

21. Malinowski, L. (2000) *Współczesne problemy Europy 1919 – 1999: wybór zagadnień*. – Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej. – 243 s.

22. Mazińska, M. (2004) *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*. – Warszawa: WSiP S.A. – 68 s.

23. McMahon, W. W. (1999) *Education and Development: Measuring the Social Benefits*. – Oxford: Oxford University Press. – 314 p.

24. Mikołajczyk, Z. J. (2002) *Edukacja a równość szans w okresie transformacji. Nierówni i równiejsi. Sprawiedliwość dystrybucyjna czasu transformacji w Polsce*; [red. T. Kowalik]. – Warszawa: Fundacja Innowacja. – S. 312–346.

25. Musialik, R. (2009) *Instytucje polskiego szkolnictwa wyższego. Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. Nr 14. – S. 451–460.

26. Pawlak, R. (2004) Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna. *Studia Europejskie*. – № 3. – S. 101–121.
27. Podoski, K. (2001) *Polityka społeczna*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. – 205 s.
28. Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, GUS. – Warszawa, 2003. – 151 s. – Retrieved from: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/raport_z_wynikow_nsp_ludnosc_i_mieszkan_2002.pdf.
29. Ratuś, B. (1996) *Edukacja w okresie reform ustrojowych : studia i szkice pedagogiczne*. – Zielona Góra : WSP. – 82 s.
30. Roman, D. (2013) Guaranteeing human rights in situations of poverty. Redefining and combating poverty. *Human rights, democracy and common goods in today's Europe. Series: Trends in social cohesion*. No. 25. – Strasbourg: Council of Europe. – P. 83–114.
31. Ryba, R. (1995) Is Progress Towards Development of the European Dimension in Education Satisfactory? *Aspects of Education and the European Union*; [ed. by David Phillips]. – Wallingford: Triangle books. – P. 63–76.
32. Spring, J. H. (2013) *Corporatism, social control, and cultural domination in education: from the radical right to globalization*. – London: Routledge. – 243 p.
33. Sztando, A. (2008) Progospodarczy obszar polityki edukacyjnej władz lokalnych. *Problemy rozwoju polityki regionalnej i lokalnej w Polsce. Zadania, uwarunkowania, dylematy rozwoju regionów*; [redaktor naukowy Marian Malicki]. –Szczecin: Economicus. – S. 235–246.

34. Szyszka, M. (2010) Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania. *Roczniki nauk społecznych*. – Tom 2 (38). – S. 255–274.

35. Teichler, U. (2010) Internationalising Higher Education: Debates and Changes in Europe. *Changing educational landscapes: educational policies, schooling systems and higher education: a comparative perspective* ; [ed. by Dimitris Mattheou]. – Dordrecht : Springer. – P. 263–284.

Віталій Андрейко,

кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій

Олександра Мандзак,

магістр 2-го року навчання
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВПЛИВ ЗМІ ТА PR-ТЕХНОЛОГІЙ НА ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД КРАЇН ВИШЕГРАДУ

У статті автори розглядають важливий вплив засобів масової інформації (ЗМІ) на формування громадської думки в тих країнах, де відбуваються фундаментальні зміни в контексті інтеграційних процесів. Проблему впливу ЗМІ на формування громадської думки розкрито на прикладі країн Вишеградської четвірки, які не так давно були в центрі інтеграційних процесів, внаслідок яких стали членами Європейського Союзу та НАТО. Особливо актуальною ця проблема є для України, оскільки зовнішньополітичний курс держави визначено саме за напрямом європейської та євроатлантичної інтеграції.

Ключові слова: засоби масової комунікації (ЗМІ), Україна, країни Вишеграду, європейська та євроатлантична інтеграція, ЄС, НАТО, PR-технології.

In the article, the authors consider the important influence of the mass media (mass media) on the formation of public opinion in those countries where fundamental changes occur in the context of integration processes. Therefore, the problem of media influence on the formation of public opinion can be successfully analyzed on the example

of the Visegrad countries that have recently been at the center of the integration processes, which have become members of the European Union and NATO. This problem is especially relevant for Ukraine, as the foreign policy course of the state, determined in the direction of the European and Euro-Atlantic integration.

Key words: *mass media, Ukraine, the Visegrad countries, European and Euro-Atlantic integration, EU, NATO, PR-technology.*

Особливо важливим вплив засобів масової інформації (ЗМІ) на формування громадської думки є для тих країн, в яких відбуваються фундаментальні зміни в контексті інтеграційних процесів. Саме у таких країнах громадська думка ще не сформована, ЗМІ можуть стати вирішальним чинником у подальшій інтенсифікації чи нівелюванні цих процесів. Тому проблему впливу ЗМІ на формування громадської думки можна проаналізувати на прикладі країн Вишеградської четвірки, які не так давно були в центрі інтеграційних процесів, внаслідок яких стали членами Європейського Союзу та НАТО. Особливо актуальною ця проблема є для України, оскільки зовнішньополітичний курс держави, визначений саме за напрямом європейської та євроатлантичної інтеграції, а у країнах-сусідах, у світлі сучасних подій, дедалі частіше лунає думка, що без незалежної України не буде незалежної європейської спільноти.

Прагматичний аналіз свідчить, що найбільш актуальною є функція соціального контролю над масовою поведінкою, тому масова комунікація спрямована на формування громадської думки, свідомості окремої особи, створення різноманітних соціальних стереотипів, які сприяють маніпулюванню й керуванню суспільною свідомістю. Головною ланкою в масовій комунікації є засоби

масової інформації, які фактично беруть на себе роль медіатора суспільно значущих подій [7]. Саме тому вони в першу чергу перетворюються на об'єкт уваги політиків практично у всіх країнах. Мас-медіа беруть безпосередню участь у формуванні суспільної думки шляхом поширення тієї чи іншої інформації та оприлюднення тих чи інших фактів, які саме завдяки діяльності ЗМІ стають подією. З огляду на вплив ЗМІ на усі сфери життєдіяльності суспільства, завдяки чому вони стали невід'ємною складовою сучасної комунікації, мас-медіа спрямовано можуть продукувати громадську думку, здійснювати тиражування певних інформаційних смислів та кодів. Важливо усвідомлювати, що ЗМІ не розповідають про навколишній світ, а конструюють його; а саме модулюють суб'єктивне, неадекватне сприйняття дійсності, змінюють поведінку суспільства та ставлення до тих чи інших подій та явищ.

Для українського суспільства гостро стоїть проблема поняття відповідальності ЗМІ. Порушення інтересів будь-якої людини через ЗМІ особливо небезпечне через масовий характер поширення інформації. Розгляд питання створення громадського телебачення знаходиться досить тривалий час у стані суперечок серед журналістів, органів влади та населення. Вирішити ці проблеми можливо лише на основі консенсусу влади, ЗМІ, бізнесу та суспільства в цілому. Політичний процес у сучасній Україні можна визначити як складний та суперечливий. ЗМІ є залежними як від влади, так і від певних груп інтересів, політичних партій та комерційних структур, і тому вони можуть виконувати як функції консолідації, так і дезінтеграції суспільства в залежності від того, чиї інтереси вони представляють.

В Україні існує факт посилення політизації ЗМІ, якому сприяють певні об'єктивні та суб'єктивні фактори. Дія цих

факторів виявляється не лише у збільшенні кількості виступів ЗМІ на політичну тематику. Політичні відтінки присутні і в багатьох, на перший погляд, неполітичних матеріалах. Особливі риси сучасного українського медіа-ринку – це орієнтація не на збут інформаційного продукту, а на забезпечення інформаційного впливу на владу і політичний процес. На сучасному етапі українські медіа зустрілися з таким аспектом свободи, коли адміністративний тиск був замінений корупцією та продажем ефірного часу на радіо чи телебаченні. Це фактично призвело до обмеження свободи слова. Українські медіа та журналісти виявилися невідповідними до цього явища, і в суспільстві поки що не існує програм протидії йому.

В країнах, що трансформуються, а такою є і Україна, ЗМІ можуть виступати ключовим чинником, що створюють нові типи демократій. Стан свободи слова в сучасній Україні можна визначити як відносно задовільний. В останні роки наша країна робить певні кроки до європейських стандартів, свободи слова та інформації, створення належних умов для діяльності ЗМІ, але суттєвими залишаються проблеми правового регулювання діяльності останніх.

З огляду на те, що в травні 2004 року країни Вишеградської четвірки стали частиною євроспільноти, може видатися, що дебати щодо вступу розпочалися щонайменше десятиліття тому – тим більше, що політичні рішення щодо процесів європейської інтеграції були прийняті ще на початку 1990-х рр. Дійсно, перші кроки, спрямовані на забезпечення суспільству доступу до інформації про євроінтеграційні кроки, були зроблені саме у цей період.

Вступ цих країн до ЄС мав потужний вплив на життєдіяльність держав, тому проблематика ЄС знаходила широке відображення в інформаційних джерелах та мас-

медіа. Найбільші щоденні видання, а також радіо, телебачення та інтернет-ресурси уважно стежили за ситуацією в ЄС та інформували суспільство.

Під час проведення інформаційних кампаній, присвячених вступу до ЄС, переважна більшість ЗМІ тією чи іншою мірою зайняли "єврооптимістичну" позицію.

У найбільш тиражних газетах, що мали серйозний вплив на формування громадської думки, виразно домінували публікації, в яких акцент було зроблено на економічних та політичних перевагах зі вступом до ЄС. Аналогічна ситуація спостерігалася в інформаційних та суспільно-політичних програмах на всіх державних телеканалах. В ефірі щоденно були присутні документальні фільми із серій "Йдемо до Європи", "ЄС – це ми" та програми, в яких демонструвалися позитивні моменти, що змінять життя для пересічних громадян країн ЦПСЄ після "повернення до Європи". Під час проведення інформаційної кампанії стосовно вступу до ЄС значно збільшилася кількість інформації на цю тему в мережі Інтернет [12].

Умовний табір "євроскептиків" був достатньо різномірним, і інформаційні можливості для проведення "антиєвропейської" пропаганди у них були обмеженими. Більш помітною була присутність "євроскептиків" у мережі Інтернет. Зокрема, на деяких порталах було створено оперативну-оновлювальну базу даних усіх можливих публікацій, в яких містилися аргументи проти вступу до Євросоюзу. Зі свого боку, противники інтеграції звинувачували ЗМІ в тому, що вони цілеспрямовано маніпулюють громадською думкою, перейшовши межу між інформуванням та пропагандою [11]. Однак їхні дії не мали широкої підтримки у населення країн V-4.

Іншою є ситуація щодо формування громадської думки українського суспільства щодо європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни. Прошло більше двох років з того моменту, коли розпочався Євромайдан, вже підписана і ратифікована Верховною Радою України та Європарламентом Угода про асоціацію, створення зони вільної торгівлі з ЄС, а українські ЗМІ так і не почали приділяти достатньо уваги питанням євроінтеграції.

В листопаді 2013 року деякі громадські організації почали проводити тренінги для регіональних журналістів на тему євроінтеграції. Метою цих тренінгів було отримання практичних і теоретичних навичок нестандартного висвітлення теми європейської інтеграції [1].

Євроінтеграційні інформаційні кампанії є важливою складовою інтеграції України до ЄС. На них покладено функцію не тільки інформування громадськості про ЄС, а й формування позиції щодо необхідності вступу та переваг бути членом великої європейської конфедерації. Чи не єдиною загальнодержавною тематичною інформаційною кампанією можемо вважати Дні Європи в Україні, що проводяться щороку у третю неділю травня [4].

У працях вітчизняних авторів досить багато уваги приділяється розгляду питань щодо використання технік зв'язків з громадськістю у системі державного управління, зокрема механізмів налагодження та утримання контактів із ЗМІ з метою забезпечення права громадян на інформацію про діяльність органів державного управління, їх залучення до прийняття управлінських рішень і формування громадської підтримки у процесі підготовки та реалізації державної політики, однак питання щодо їх застосування у сфері політики євроінтеграції України потребує додаткового розгляду [6].

Втім, на шляху до Євросоюзу рішучі дії, кроки потрібні і в інформаційній галузі, зокрема під час формування нового інформаційного суспільства. По-перше, насамперед важливо, вивчивши досвід функціонування телемовних систем у країнах – членах ЄС, виробити ефективну модель українського ТБ, зокрема запровадження суспільного (громадського) телебачення. По-друге, вкрай нагальним є забезпечення відповідності української медійної законодавчої бази стандартам та документам Ради Європи і гармонізації з законодавством Європейського Союзу. По-третє, проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії, розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції України до ЄС, забезпечення доступу до європейських правничих, бібліографічних та інших інформаційних баз даних, створення Національного центру (банку) даних ЄС.

Отже, в цій ситуації українські засоби масової інформації, зокрема їх політичний дискурс повинен вести посилену пропаганду, яка б правдиво подавала Україну не як буфер, а як східний європейський форпост, як ментально європейську країну.

Реалії засвідчують незамінну роль засобів масової інформації у процесі взаємодії між владними інституціями та громадськістю. ЗМІ стають дуже впливовим суспільним інститутом, зростає їх значення як джерела інформації та чинника, що значною мірою впливає на формування суспільних настроїв [9].

На сучасному етапі в українському суспільстві зберігається негативна тенденція – зневіра до влади, і взагалі існує парадоксальна ситуація – громадяни довіряють ЗМІ більше, ніж владі. Тому органам державної влади необхідно

переглянути свою позицію у відносинах з засобами масової інформації, які виступають трансформаторами політичної інформації та дієвими і реальними посередниками у відносинах влади і суспільства. Суспільство довіряє владі у тому разі, коли влада забезпечує інформаційну прозорість своєї діяльності.

Вирішити ці проблеми можливо лише на законодавчому рівні, встановлюючи демократичні принципи взаємовідносин влади та ЗМІ. Але українське законодавство у сфері засобів масової інформації за наявності всіх змін, що відбулися за останні роки, є недосконалим. Окремі положення українського законодавства не відповідають міжнародним стандартам свободи вираження поглядів і перешкоджають забезпеченню справедливого та збалансованого висвітлення інформації, в першу чергу політичної.

Суспільство змінюється, відходить у минуле «сліпа довіра» до ЗМІ. Тому не випадково, що в сучасних умовах фахівці відмічають істотне падіння ефективності традиційних технологій агітаційного впливу на суспільну думку, яке вимірюється такими емпіричними показниками, як низький рівень участі у виборах, зростання чисельності груп протестного електорату і самоорганізації людей за допомогою Інтернет-ресурсу.

Говорячи про політичні конфлікти в українському суспільстві та ЗМІ, потрібно звернути увагу на імідж держави, який вона представляє закордонним партнерам. Основні елементи іміджу України сьогодні переважно пов'язані з громадською непокорою та незадоволеністю політикою, яку проводить уряд, наявністю жертв серед учасників Євромайдану, катуванням громадян та відкриттям кримінальних справ проти активістів тощо. З іншого боку,

саме Євромайдан певним чином врятував імідж України в світі. Одним з незаперечних позитивних наслідків Майдану є те, що світ почав чітко розрізняти українську владу і українців. Це надзвичайно важливо, особливо в світлі сьогоденішньої політичної ситуації в країні (березень-квітень 2016 р.), адже, попри дискредитацію правлячої верхівки, попри панамський скандал та багато іншого, результати нідерландського референдуму висвітлювались у позитивному для України контексті. Це свідчить про готовність європейців лояльно реагувати на промахи української влади, "загладжуючи" їх у ЗМІ задля продовження обраного курсу підтримки [3].

Дзеркало нашого закордонного іміджу не одне, їх багато, оскільки для кожної країни ми цікаві чимось іншим. Зрозуміло, чому американці виявляють підвищений інтерес до нашого військово-промислового комплексу та піратства відео- та аудіопродукції, німці – до частки відшкодувань українським гастарбайтерам часів Другої світової, росіяни – до системи транспортування енергоносіїв, а поляки – до українських заробітчан у Польщі. Прикро, що нас загалом бачать однобоко, крізь призму старих та нових стереотипів. Без спільних зусиль та виважених рішень з боку українського керівництва і спільноти зовнішній імідж України залишатиметься несприятливим.

На сьогодні дослідження сучасного стану іміджу України є практично відсутніми – останній його аналіз був проведений ще в 2005 р. [8]. Відтоді політична ситуація як в Україні, так і за її межами зазнала значних змін. Уявлення більшості країн щодо України формуються на основі матеріалів ЗМІ, що визначає актуальність дослідження.

Образ країни в усі часи завжди був, є і буде інформаційним ресурсом, що визначає її політико-

економічну перспективу та важливість як чинника безпеки національних інтересів у геополітичному протистоянні держав, та мішенню в геополітичних стратегіях за домінування у міжнародних відносинах і розподілі секторів міжнародної економіки промисловості. Як зазначає В.І. Гурковський, у процесі інформаційного протиборства держав здійснюється процес створення антиіміджу держави, за чим слідує падіння її економічного та політичного суверенітету [2]. Позитивний же імідж держави свідчить про її економічну та політичну силу і є показником авторитетності та успішності дій тої чи іншої країни на світовій арені.

В суспільствах, які є динамічно стабільними, пересічні громадяни практично не приділяють значної уваги проблемам політики, тому і маніпулювати масами досить складно. Нестабільність сприяє вищому ступеню заполітизованості – політичні події та процеси стають предметом уваги різних вікових груп і верств населення, суспільство активізується, гостріше реагує на виклики опонентів, не завжди об'єктивно оцінює ті політичні сили, прибічниками яких вони є. Відповідно створюється сприятливе поле для маніпулювання політичною свідомістю засобами масової інформації. На сучасному етапі у суспільстві сформовано своєрідний стереотип, що вітчизняні мас-медіа не розглядаються як політичний інститут, який наділений власними ресурсами впливу на виборчий процес – ЗМІ в Україні виступають у ролі інструменту маніпуляцій масовою політичною свідомістю та провідника поглядів політичної та економічної еліти [5, 121].

Говорячи про ефективність кампанії зі зв'язків з громадськістю, зауважимо, що найбільш точно вона вимірюється комплексними методиками, що поєднують в

собі як неформальні, так і формальні методи. На думку британського фахівця Р. Хейвуда, найбільш часто використовуваними критеріями ефективності кампанії зі зв'язків з громадськістю є:

- бюджет, тобто здійснення діяльності в межах планованих матеріальних і часових можливостей;
- зростання популярності організації серед певних аудиторій;
- рушення у ставленні аудиторії до організації;
- зміна висвітлення (за рівнем або тональністю) діяльності організації ЗМІ;
- зміна становища організації на ринку стосовно конкурентів;
- пожвавлення каналів зворотного зв'язку, тобто збільшення запитів, отриманих у результаті кампанії;
- зростання ринкової вартості організації, пов'язане з готовністю інвесторів вкладати в неї капітали;
- зміна в обсязі збуту або ціни, викликана винятково діяльністю зі зв'язків з громадськістю [10, 65].

У процесі оцінки ефективності PR-кампанії необхідно враховувати ряд особливостей:

1. Реальна оцінка ефективності PR-кампанії можлива, коли її результат поєднано з поставленою метою.
2. Базові показники оцінки ефективності повинні бути закладені на етапі планування.
3. Якщо перед PR-кампанією поставлено кілька цілей, то необхідна система оцінки ефективності, тобто кілька показників.
4. На цьому етапі необхідно проводити «оціночне дослідження» PR-кампанії, що передбачає включення відповідної статті в бюджет PR-кампанії.

5. Необхідно враховувати так званий «відкладений ефект», який складно піддається оцінці.

6. PR-кампанії супроводжуються рекламою, маркетинговою підтримкою та ін. Тому реально оцінювати ефект кожної складової досить складно, оскільки існує «опосередкованість ефекту».

Основні форми проведення оцінки ефективності PR-кампанії:

– система «план-факт». Результативність кампанії оцінюється з точки зору виконання всіх запланованих заходів, акцій комунікацій;

– система від «досягнутого», як правило, застосовується при досить регулярних акціях одного типу. Наприклад, «День відкритих дверей» дозволяє порівняти плановані показники типових заходів, виділити їх досягнення або їх відсутність;

– система «мета – кінцевий результат». Ефективність PR-кампанії оцінюється як реалізація поставленої мети, з урахуванням тимчасових і фінансових відповідностей плану.

Отже, українським журналістам, дипломатам і політикам слід серйозно поставитися до проблеми формування зовнішнього образу країни на сторінках світових мас-медіа. Новий імідж держави повинен демонструвати всьому світу, що Україна – демократична, економічно успішна держава, що динамічно розвивається і претендує на своє гідне місце в Європі.

У політичних протистояннях увагу аудиторії привертають ті ЗМІ, які асоціюються з основними суб'єктами політичного конфлікту чи кризи, тобто репрезентують їх інтереси. Але будь-який політичний конфлікт і діяльність в них ЗМІ не повинні виходити за межі існуючого законодавства і у разі його загострення та неможливості

вирішення консенсусними технологіями повинен розв'язуватися в правовому полі.

Таким чином, ЗМІ в політичних конфліктах займають особливе місце, виконують функціональну роль та мають певні обов'язки, без діяльності яких взагалі не здійснюється жодна політична кампанія. При дослідженні політичних конфліктів за останні роки в Україні можна відзначити, що ЗМІ є механізмом посилення напруженості, як і його послаблення. Саме через ЗМІ влада, політична еліта мають можливість маніпулювати свідомістю громадян. У демократичному суспільстві наявність незалежних ЗМІ дозволяє взаємно нейтралізувати потік пропагандистської інформації. Але подібна рівновага – явище досить нечасте, і результатом пропаганди є, як правило, інформаційні війни. В Україні таких механізмів, які б стримували інформаційні війни, поки не існує, і тому це дуже негативно позначається на стабільності політичної системи.

Підсумовуючи вищенаведені дані, можемо дійти висновку, що представники мас-медіа, аналізуючи внутрішньополітичні чи зовнішньополітичні рішення, повинні намагатися прогнозувати, якою може бути реакція Європи, яким буде ставлення не до конкретних персон, а до країни загалом. Завдання експертного середовища, мас-медіа – в тому, щоб не лише вузько аналізувати те, що робиться в державі, а й виходити на ширший контекст, думати про імідж України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицяк Н. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 37-38.

2. Гурковський В.І. Захист іміджу Української держави в умовах інформаційної глобалізації. – Режим доступу до статті: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12GVIUIG.pdf>
3. Денисова А. Україна в німецьких ЗМІ. – Режим доступу до статті: <http://www.imagency.org.ua/projects/analytics/04-04-2016-08-04-2016/>
4. Ібрагімова І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 36-42.
5. Ільницька Л.Л. Особливості використання сугестивних та маніпулятивних технологій у сучасному англomовному політичному дискурсі // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов. – К. : Логос, 2010. – С. 115-125.
6. Концепція державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки. – Режим доступу до статті: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=569-2007-%F0>.
7. МакКвел Деніс. Теорія масової комунікації. – Лондон. – 2001. – С.211.
8. Сопіга І.С. Імідж України у французьких і німецьких друкованих засобах масової інформації. – Режим доступу до статті: <http://naub.oa.edu.ua/2010/imidzh-ukrajiny-u-frantsuzkyh-i-nimetskyh-drukovanyh-zasobah-masovoji-informatsiji/>
9. Україна розпочинає рекламно-інформаційну кампанію на телеканалі CNN. – Режим доступу до статті: www.novynar.com.ua/politics/43192.
10. Фельдман Д.М. Политология конфликта. – М.: Стратегия, 1998. – 348 с.

11. Aleksander Chycki. Manipulate "Gazety Wyborczej" // Nasz Dziennik. 27.03.2002.
12. Stanislaw Remuszko. List do Komisji Europejskiej (20-01-2003). – Режим доступу до статті: www.rownemozliwosci_pl

REFERENCES

1. Hrytsiak, N. (2014) Informatsiini kampanii yak mekhanizm pidvyshchennia efektyvnosti realizatsii derzhavnoi polityky u sferi yevrointehratsii [*Information campaigns as a mechanism for increasing the effectiveness of the implementation of state policy in the field of European integration*]. 37-38.
2. Hurkovskiy, V. I. Zakhyst imidzhu Ukrainskoi derzhavy v umovakh informatsiinoi hlobalizatsii [*Protection of the image of the Ukrainian state in the conditions of information globalization*] Retrieved from: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12GVIUIG.pdf>
3. Denysova, A. Ukraina v nimetskykh ZMI [*Ukraine in the German media*]. Retrieved from: <http://www.imagency.org.ua/projects/analytics/04-04-2016-08-04-2016/>
4. Ibrahimova, I. (2004) Informatsiine suspilstvo ta vzaiemodiia vlady z hromadskistiu: vymohy efektyvnosti [*Information society and the interaction of the authorities with the public: the requirements of efficiency*]. 36-42.
5. Ilnytska, L. L. (2010) Osoblyvosti vykorystannia suhestyvnnykh ta manipulyatyvnykh tekhnolohii u suchasnomu anhlovnomu politychnomu dyskursi [*Features of the use of suggestive and manipulative technologies in modern English-language political discourse*]. 115-125.
6. Kontseptsiia derzhavnoi tsilovoi prohramy informuvannia hromadskosti z pytan yevropeiskoi intehratsii Ukrainy na 2008–2011 roky [*The Concept of the State Target*

Program for Informing the Public on European Integration of Ukraine for 2008-2011]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=569-2007-%F0>.

7. MakKvel, D. (2001) *Teoriia masovoi komunikatsii [The theory of mass communication]*, 211.

8. Sopiha, I. S. *Imidzh Ukrainy u frantsuzkykh i nimetskykh drukovanykh zasobakh masovoi informatsii [The image of Ukraine in the French and German print media]*. Retrieved from: <http://naub.oa.edu.ua/2010/imidzh-ukrajiny-u-frantsuzkyh-i-nimetskyh-drukovanyh-zasobah-masovoji-informatsiji/>

9. *Ukraina rozpochynaie reklamno-informatsiinu kampaniiu na telekanali CNN [Ukraine launches advertising and information campaign on CNN channel]*. Retrieved from: www.novynar.com.ua/politics/43192.

10. Feldman, D. M. (1998) *Polytolohyia konfliktu [Political science of conflict]*. 348.

11. Chycki, A. (2002) *Manipulate "Gazety Wyborczej". Nasz Dziennik*.

12. Remuszko, S. (2003) *List do Komisji Europejskiej*. Retrieved from: www.rownemozliwosci_pl

Діана Маргітич,
студентка 3 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЄС В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

У статті досліджуються тенденції та перспективи розвитку відносин України та ЄС. Розглянуто політичні умови перебігу цього процесу, проведено аналіз проблем і перспектив співпраці між Україною та Європейським Союзом на сучасному етапі. Аналізується перспектива і формується прогноз стосунків Україна-ЄС.

Ключові слова: *євроінтеграція, інтеграція України, сценарії розвитку відносин Україна-ЄС.*

The article examines trends and prospects for the development of relations between Ukraine and the EU. The actual state of the conclusion of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the political conditions for the process of this process, the possibility of provisional application of the Association Agreement are considered. The analysis of problems and prospects of cooperation between Ukraine and the European Union at the present stage is carried out. The process of preparing a new strengthened Agreement between Ukraine and the EU, in particular the Agreement on a Free Trade Area, is considered. The prospect is analyzed and the forecast of Ukraine-EU relations is formed.

Keywords: *European integration, Ukraine's integration, Ukraine-EU relations development scenarios*

Актуальність теми. Одним із важливих питань сьогодення є питання реалізації зовнішньополітичного курсу держави, в якому центральним напрямом залишається курс України на інтеграцію в політичний, економічний і культурно-освітній європейський простір. У той же час слід зазначити про наявність причин і факторів, які стримують повноцінну реалізацію зазначеного курсу, що потребує наукового осмислення ситуації та розроблення заходів прикладного характеру.

Виклад основного матеріалу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це великий економічний та політичний проект, який було розпочато у 2007 році і який сьогодні може стати одним з інструментів модернізації Української держави. Враховуючи особливість цієї Угоди з точки зору політичної асоціації та інтеграції європейського та українського ринків, її підписання має важливе політичне значення, оскільки воно означає свідомий вибір української влади на користь розвитку України в рамках європейської цивілізаційної моделі. Саме тому підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, як здійснення акту політичної дії, є неприйнятним для тих політичних кіл та третіх держав, які прагнуть продовження стану економічної та політичної невизначеності України, а відповідно – її слабкості та перебування в статусі об'єкта геополітичних та економічних домовленостей інших держав. [1]

Становлення дружніх, партнерських відносин між ЄС та Україною під час реалізації Угоди про асоціацію є також не менш важливим елементом. Європейський Союз є активним актором у сучасному геополітичному просторі. Саме тому вважається, що об'єднання Європи - це одне з найбільш значних геополітичних подій ХХ століття. У результаті масштабної і глибокої інтеграції Європейський Союз став

потужним геополітичним центром. Геополітичне майбутнє європейського проекту та його роль у світовій політиці першочергово залежить від ефективності всіх країн та регіонів, що є безпосередніми сусідами Євросоюзу. Таким чином, співпраця між Україною та ЄС має велике значення для обох сторін.

Основним завданням України є повернення до європейського цивілізаційного простору, від якого вона відійшла через історичні події XVII ст. (Переяславська рада). До стратегічних інтересів України в Європі належать необхідність технологічної модернізації вітчизняного виробництва, можливість оволодіння наукомісткими технологіями, заміна інерційного індустріального розвитку на інноваційний [3]. Для України рух у напрямі європейської інтеграції – це насамперед питання ефективності її включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасній світовій економічній і політичній системі. Активізація євроінтеграційних процесів означає також більш інтенсивне включення України в міжнародну співпрацю щодо врегулювання конфліктів і протидії новітнім загрозам міжнародній безпеці.

Європейська інтеграція була проголошена ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України, що відкриває нові можливості для співпраці з розвиненими країнами світу, економічного розвитку, соціального прогресу, зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

Основними причинами прагнення України до інтеграції з ЄС є:

- гарантія територіальної цілісності;
- гарантія прав людини та основних свобод;
- модернізація економіки;
- підвищення рівня життя та добробуту населення;

- залучення іноземних інвестицій;
- залучення новітніх технологій;
- подолання технічної відсталості;
- створення нових робочих місць;
- вихід на світові ринки;
- можливість вільного переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталу в межах ЄС;
- гармонізація національного законодавства до європейських стандартів [5].

Для України європейська інтеграція, як ми вже відмітили, це шлях модернізації національної економіки, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на внутрішній ринок ЄС.

У політичному аспекті – це модернізація правового поля української держави, демократизація політичної та інституціональної систем (демократизація суспільних відносин, розбудова громадянського суспільства, боротьба з корупцією). Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищення рівня життя і добробуту населення.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською і західноєвропейською культурами, одночасне становлення України і як інтегрованої частини глобального суспільства, і як національної держави. Членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії та територіальних претензій [6].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є тим самим орієнтиром, який допоможе впровадити важливі внутрішні трансформації в Україні.

Говорячи про шлях євроінтеграції, не можемо забути і про невід'ємну складову Угоди – поглиблену та всеохоплюючу **зону вільної торгівлі** Україна – ЄС (ЗВТ), що стане інструментом економічної інтеграції. Поглиблена зона вільної торгівлі передбачає: лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами; лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили. Підписання угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі є потужним стимулом для економічного зростання країни. Для цього планується наблизити законодавство, норми та стандарти України до європейських у сферах транспорту, енергетики, послуг, сільського господарства тощо. Це дає можливість уніфікувати значну частку правового простору двох сторін та усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі, забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку. В той же час поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, її реалізація є механізмом модернізації та інтеграції з ЄС.

Стратегічною вигодою від створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС буде запровадження раціонального прозорого регуляторного середовища та поліпшення за рахунок цього інвестиційного клімату в Україні. Процес гармонізації законодавства має відбуватися через моніторинг громадськості, урядових і ділових структур, а успішне просування в цьому напрямі могло б заохочуватися збільшенням обсягів фінансової і технічної допомоги.

Потенційними перевагами і перспективою створення поглибленої зони вільної торгівлі України і ЄС є:

- сприяння подоланню наслідків світової фінансово-економічної кризи (через поживлення експортної діяльності, припливу інвестиційних ресурсів, використання європейського досвіду антикризових програм і кредитів ЄС);
 - надання додаткового прискорення темпам зростання ВВП;
 - поліпшення структури експорту і сальдо платіжного балансу України;
 - покращення розвитку експортоорієнтованих галузей (металургії, хімічної промисловості, сільського господарства), рибної і легкої промисловості;
 - зростання надходжень іноземних інвестицій;
 - одержання доступу до передових високих технологій;
 - поліпшення доступу до якісніших і дешевших товарів і послуг;
 - покращення рівня енергетичної безпеки і зменшення енергозалежності України (зокрема через встановлення економічно обґрунтованих цін на імпортований природний газ і на транзит енергоресурсів через територію України, а також на зберігання природного газу в українських підземних газосховищах);
 - прискорення зростання добробуту населення.
- Україна не готова до відкриття свого внутрішнього ринку товарів і послуг для компаній країн ЄС негайно після підписання відповідної угоди.

До потенційних ризиків і проблем створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС можна віднести:

- посилення конкуренції з підприємствами ЄС на ринку України;
- банкрутство неконкурентоспроможних підприємств;
- збільшення витрат українських підприємств на адаптацію до стандартів і норм ЄС (стандартів продовольчої безпеки, директиви REACH тощо)
- збільшення витрат на адаптацію законодавства України до законодавства ЄС;
- закріплення переважання сировинної та низькотехнологічної продукції в структурі товарного експорту України;
- зростання від'ємного сальдо в торгівлі між Україною та ЄС.

Сценарії розвитку і прогноз відносин між Україною та ЄС. Згідно з класичним визначенням Г. Кана і О. Хелмера, сценарій – це неформалізована багатоальтернативна перспектива і прогноз, який описує найбільш ймовірну, гіпотетичну послідовність подій майбутнього і визначає, як крок за кроком майбутній стан соціально-економічної системи виникає з її існуючого стану.

Побудова сценаріїв щодо перспектив розвитку відносин між Україною та ЄС набуває все більшої важливості. На сьогодні існує спектр альтернатив щодо майбутньої участі України в інтеграційних об'єднаннях.

У 2017 р. у зовнішній політиці Україні вдалося досягти довгоочікуваних цілей у відносинах з ЄС (запровадження безвізового режиму та набуття чинності Угоди про асоціацію) та уникнути серйозного погіршення відносин з новою президентською адміністрацією в США.

Однак наприкінці року міжнародні позиції України були ускладнені внутрішніми скандалами, корупцією,

відсутністю реформ, а також погіршенням відносин майже з усіма сусідами. Незважаючи на те, що США та Росія почали прямий діалог щодо врегулювання конфлікту на Донбасі, а питання миротворчої операції ООН вперше серйозно піднімалося після початку конфлікту, на практиці не було досягнуто жодного прогресу станом на кінець 2017 р. [9,с.8] .

Зовнішня політика України залишається реактивною відносно динамічних подій та побудована на застарілих концепціях, внаслідок чого Україна не змогла запропонувати нові ідеї та пропозиції щодо вирішення найважливіших проблем у державі.

У 2018 р. перед Україною, схоже, постануть ті ж виклики (чи навіть додаткові) на міжнародній арені, однак українській дипломатії доведеться долати їх в умовах більш обмежених ресурсів та аргументів. Без суттєвого покращення внутрішнього становища, проведення реформ, прогресу у боротьбі з корупцією та вироблення нової зовнішньополітичної концепції Україна, з одного боку, може опинитися під сильнішим зовнішнім тиском, з іншого боку, зіштовхнутися з кризою зовнішньополітичної ідентичності.

Якщо говорити про актуальні проблеми і основні аспекти відносин Україна-ЄС то, варто відмітити наступне:

1. В 2017 р. Україна вичерпала рамки максимального зближення з ЄС.

З одного боку, повільні реформи та темпи виконання Україною Угоди про асоціацію не сприяють появі інтересу ЄС до тісніших відносин. З іншого боку, під тиском євроскептиків уряди країн ЄС уникають будь-якого подальшого зближення з Україною, Грузією та Молдовою, яке вимагатиме суттєвого збільшення фінансових ресурсів для цих країн та здатне викликати найменші міграційні побоювання.

Цьогорічний саміт Східного партнерства показав, що ЄС не готовий виходити за межі існуючих механізмів співпраці з Україною. Як наслідок, збільшення риторики щодо вступу в ЄС чи ідея проведення відповідного референдуму буде збільшувати невизначеність Брюсселя навколо тіснішого співробітництва з Києвом. Україна не має перспектив подальшого зближення з ЄС у найближчому майбутньому.

2. Відмова Україні в «Плані Маршалла».

Незважаючи на заявлені очікування, Київ не мав реальних шансів отримати «Європейський план для України» в силу багатьох об'єктивних причин: наявність вже існуючих фінансових інструментів, низька довіра до української влади, небажаний прецедент для інших країн, вплив євроскептиків.

У 2018 р. не варто очікувати більш інтенсивної співпраці між Україною та ЄС. З одного боку, в Україні починається підготовка до президентських та парламентських виборів, на яких різні політичні сили ймовірно будуть спекулювати навколо європейських прагнень. З іншого боку, ЄС продовжить перебувати в зоні політичної турбулентності у зв'язку з переговорами про Brexit, парламентськими виборами в Італії, проблемами навколо політики Польщі та Угорщини тощо [9,с.11].

3. Підтримка України Європейським Союзом не є безумовною і залежить від зусиль Києва щодо проведення необхідних країні реформ і подолання корупції.

Особливу стурбованість в ЄС викликає ситуація з українськими антикорупційними органами, заявили в офісі верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки Федерики Могеріні у відповідь на відкрите звернення

"Реанімаційного пакету реформ" та інших українських громадських організацій.

"Наша підтримка України не є безумовною. Кошти ЄС завжди підлягають ретельному моніторингу та звітності і супроводжуються рядом жорстких умов, за якими має спостерігатися довгостроковий прогрес", - сказано у відповіді європейського зовнішньополітичного відомства, опублікованому на сайті РПР .

В офісі Могеріні наголосили на важливості ефективної боротьби з корупцією та збереження інституційної стійкості антикорупційних органів, включаючи Національне антикорупційне бюро та Національне агентство з питань запобігання корупції.

"Ми стурбовані останніми подіями в Україні, які можуть поставити під загрозу прогрес, досягнутий у боротьбі з корупцією, якщо не буде вжито подальших заходів для забезпечення повної імплементації та стійкості досягнутих реформ", - підкреслили в офісі очільниці європейської дипломатії [8].

4. Угода має значний потенціал, який, однак, поки що далеко не повністю використовується.

Про це свідчить, зокрема, не надто оптимістична динаміка показників економічної взаємодії між Україною та ЄС, у першу чергу – стрімке зниження прямих інвестицій в нашу країну, котре спостерігається впродовж останніх кількох років, а також зростання імпорту. Існують економіко-правові чинники, що перешкоджають повноцінній реалізації потенціалу Угоди.

Головними серед них є:

– низька активність законотворчої роботи з імплементації правових актів ЄС у законодавство України;

– низький рівень відкритості ринків збуту на території ЄС для вітчизняних суб'єктів господарювання, що зумовлено незначними обсягами безмитних квот за групами товарів, які є пріоритетними для зовнішньоторговельних відносин (з одночасною заборонаю доступу на ринок ЄС за тими групами товарів, які є стратегічно важливими для розвитку експорту власних товаровиробників);

– наявність у тексті Угоди положень, реалізація яких створює певні ризики для національних економічних інтересів;

– істотні зміни, що відбулися в соціально-економічному стані України у зв'язку з анексією АРК і воєнними діями на Сході України з подальшим вибуттям окремих районів Донецької та Луганської областей з-під контролю влади України.

Звертається увага на те, що процес адаптації національного законодавства до європейського може бути значно швидшим, ніж нині в Україні (насамперед через несистемну роботу парламенту й уряду), й відбуватися на якісно іншій основі. В цьому переконує досвід окремих країн – членів ЄС, наприклад Польщі.

З іншого боку, варто зважати й на те, що Угода містить низку прихованих ризиків для України, зокрема для захисту її національних економічних інтересів. З огляду на це доцільно доопрацювати зміст Угоди й доповнити її розділом, присвяченим форс-мажорним обставинам.

“З початком воєнної агресії з боку Російської Федерації економіка України перебуває у більш пригніченому стані, ніж у момент підписання Угоди. Відповідно взяті Україною зобов'язання мають виконуватися з урахуванням можливостей вітчизняної економіки. Також слід виходити з того, що наявність в Угоді глави про форс-мажорні обставини значно спростить дії сторін у

неординарних ситуаціях, які можуть виникати у майбутньому, з відповідною економією часу та коштів", – підкреслює директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України доктор юридичних наук, професор В. Устименко, підсумовуючи:

"Тільки системний, науково обґрунтований підхід дасть змогу всебічно оцінити нові зміни, максимально врахувати інтереси вітчизняних суб'єктів господарювання та забезпечити належні гарантії захисту їх прав і законних інтересів" [10].

5. Відносини між Києвом і ЄС набувають більш прагматичного характеру, в Брюсселі чекають виконання взятих українською владою на себе зобов'язань.

"Медовий місяць між Україною та ЄС пройшов. Тепер Україна та ЄС перебувають на стадії "співжиття за потребою". ЄС дедалі більш критично ставиться до грошей, які він витрачає в Україні. Тому що всередині ЄС багато політичних груп вимагають аудиту цих грошей і більш критично ставляться до українського керівництва", – висловився директор Українського інституту аналізу і менеджменту політики Руслан Бортник [4].

Разом з тим, аби виправити ситуацію, Києву необхідно почати боротися з корупцією, насамперед всередині української влади, оскільки це ключова вимога ЄС.

6. З початком дії угоди європейські стандарти повинні увійти майже в усі сфери життя: продукти харчування, виробництво промислової продукції, транспорт, екологію, громадське здоров'я, соціальну політику.

Одна з найважливіших частин Угоди має на увазі, що Україна і Євросоюз скасують мита, що, в свою чергу, має позитивно відбитися на товарообігу. Крім того, це має привести до падіння цін на європейські товари.

Незначне зниження цін торкнеться дрібної побутової техніки, виробленої в Європі. А ось великі товари, такі, як холодильники і автомобілі, повинні стати значно дешевшими.

Також, завдяки Угоді, на українських дорогах має стати безпечніше. Оскільки відповідно до європейських вимог українською владою повинні бути введені контроль безпечного швидкісного режиму на дорогах і посилена боротьба з нетверезими водіями.

Українські студенти повинні також відчутти користь від асоціації з ЄС. Українській владі доведеться модернізувати зміст навчання, посилити можливість студентам вчитися за кордоном, а також – зробити українських студентів конкурентоспроможними на європейському ринку.

Крім того, завдяки асоціації в Україні почнеться впровадження 4G інтернету. Тому в першому кварталі 2018 року можна очікувати появи четвертого покоління інтернету.

7. ЄС беззастережно підтримує Україну в питанні відновлення територіальної цілісності держави. Це давно перестало бути новиною. а поза тим, є низка положень, які не потішають представників офіційного Києва.

Якщо у питанні реформ європейці готові пом'якшувати формулювання, але наводити претензії, які у них є, то питання російської агресії – надто чутливе для цього. Тут Єврокомісія вимушена повторювати ті формулювання, які звучать на найвищому рівні. Перш за все – від лідерів Німеччини та Франції, тобто учасників нормандського формату.

Безпекова ситуація на сході України залишається дуже напруженою та нестабільною. Вона відзначається щоденними порушеннями режиму припинення вогню з обох

сторін, застосуванням важкої зброї, знищенням критичної цивільної інфраструктури, продовжується замінування території.

Головна відповідальність, звісно ж, на протилежному боці, але тут – ще одна неприємна несподіванка. Такою стороною Захід часто називає "сепаратистів", а не Росію. Хоча, звісно ж, ЄС визнає, що "конфлікт на сході країни був спровокований Росією".

Інший фрагмент, який не потішить українське керівництво, стосується порушень прав людини та катувань. Найсерйозніші випадки катувань, нелюдського поводження та безкарності реєструються в невідконтрольних уряду районах. Водночас уряд також критикували за випадки свавільного затримання та поганого поводження. Конкретні приклади, датовані 2017 роком, які лягли в основу цього твердження – не наводяться [7].

Висновки. Проаналізувавши потенційні вигоди та можливі ризики від підписання економічної частини Угоди про асоціацію і передбаченої нею поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, можемо зробити висновок, що Україна не помилилася у своєму європейському виборі.

Для України європейська інтеграція – це шлях до модернізації вітчизняних підприємств, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності української продукції, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки, підвищення якості життя громадян, поліпшення системи охорони здоров'я, зміцнення верховенства права тощо. Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це шанс модернізації національної економіки.

Розглянувши плюси та мінуси від Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, можемо констатувати, що для України це шанс виграти у боротьбі за економічне виживання, завоювати своє місце на європейському ринку. Важливо відмітити, що поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з ЄС дозволить нам вийти на якісно новий рівень економічного розвитку — підвищення якості життя громадян, модернізацію усіх сфер життя держави і суспільства, підвищення конкурентоздатності українських виробників тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: перспективи підписання та можливості тимчасового застосування. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/911/>
2. Бабанін О. С. Проблеми і перспективи формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС // Стратегічні пріоритети. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/29.pdf.
3. Багатаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. – Режим доступу до ресурсу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665>.
4. Витвицкий А. Саммит Украина-ЕС: стороны подвели итоги, о перспективах ни слова // РИА Новости. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ria.ru/world/20170713/1498447322.html>.
5. Кушнір Н. О. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. –

Режим доступу до ресурсу: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_46.pdf.

6. Осадча Н. В. Характеристика процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24154/14-Osadcha.pdf?sequence=1>.

7. Сидоренко С. Реформи очима ЄС: які зміни та проблеми в Україні помітив Брюссель // Європейська правда. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/16/7073751/view_print/.

8. Могеріні попередила Україну про негативні наслідки згортання реформ // Європейська правда. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/POLITICS/u-mogerini-poperedila-ukrayinu-pro-negativni-naslidki-zgortanya-reform-263955_.html.

9. Україна: підсумки 2017 та виклики 2018 // Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/ukr_2017_2018.pdf.

10. Устименко В. А. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики // Дзеркало тижня. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html.

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: perspektyvy pidpysannia ta mozhlyvosti tymchasovoho zastosuvannia (2012) [*Association Agreement between Ukraine and the EU: prospects of signing and possibilities of temporary application*]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/911/>

2. Babanin, O. S. (2009) Problemy i perspektyvy formuvannia zony vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta YeS [*Problems and prospects of forming a free trade zone between Ukraine and the EU*]. Retrieved from: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/29.pdf.
3. Bahatarenko, A. O. Problemy ta perspektyvy yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [*Problems and prospects of European integration of Ukraine*]. Retrieved from: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665>.
4. Vytvytskyi, A. (2017) Sammyt Ukrayna-ES: storony podvely ytohy, o perspektyvakh ny slova [*Summit of Ukraine-EU: the parties summed up the results, not a word about prospects*]. Retrieved from: <https://ria.ru/world/20170713/1498447322.html>.
5. Kushnir, N. O. (2014) Asotsiatsiia Ukraina-YeS: potentsiini vyhody ta mozhlyvi ryzyky dla ekonomiky Ukrainy [*Ukraine-EU Association: potential benefits and possible risks for Ukraines economy*]. Retrieved from: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_46.pdf.
6. Osadcha, N. V. (2011) Kharakterystyka protsesu intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu (IeS) [*Characteristics of the process of Ukraines integration into the European Union (EU)*]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24154/14-Osadcha.pdf?sequence=1>.
7. Sydorenko, S. (2017) Reformy ochyma YeS: yaki zminy ta problemy v Ukraini pomityv Briussel [*Reforms in the eyes of the EU: what changes and problems in Ukraine did Brussels noticed*]. Retrieved from: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/16/7073751/view_print/.
8. Moherini poperedyla Ukrainu pro nehatyvni naslidky zghortania reform [*Mogherini warned Ukraine about the negative consequences of curtailing reforms*]. Retrieved from:

https://dt.ua/POLITICS/u-mogerini-poperedila-ukrayinu-pro-negativni-naslidki-zgortanya-reform-263955_.html.

9. Ukraina: pidsumky 2017 ta vyklyky 2018 [*Ukraine: Results of 2017 and Challenges in 2018*]. Retrieved from: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/ukr_2017_2018.pdf.

10. Ustymenko, V. A. (2017) Uhoda pro asotsiatsiiu z YeS: mozhlyvosti ta ryzyky [*Association Agreement with the EU: opportunities and risks*]. Retrieved from: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhlyvosti-ta-riziki-263548_.html.

Вікторія Павлишина,
магістр 2-го року навчання
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОЗБУДОВА НАПРЯМІВ МІЖДЕРЖАВНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ЗІ СЛОВАЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

У статті автор розглядає розбудову системи міждержавних відносин України та Словацької Республіки. Відзначено, що Україна та Словаччина мають стійкі міждержавні відносини, які характеризуються наявністю спільних кордону та пріоритетів у сфері енергетичної безпеки, схожістю зовнішньополітичних стратегій у питаннях євроінтеграції, сталими економічними зв'язками. Приєднання СР у 2004 р. до НАТО і ЄС визначає необхідність вивчення стану і перспектив відносин між Україною і Словаччиною. Саме тому дедалі більшої потреби набуває узагальнення досвіду українсько-словацького співробітництва для подальшого розвитку європейської моделі міждержавних взаємин між двома країнами.

Ключові слова: Україна, Словацька Республіка, європейська та євроатлантична інтеграція, ЄС, НАТО, міждержавні відносини.

In the article the author considers the development of the system of interstate relations between Ukraine and the Slovak Republic. It is also noted that Ukraine and Slovakia have stable inter-state relations characterized by the existence of common borders and priorities in the field of energy security, similarity of foreign policy strategies in the field of European integration, and stable economic ties. The accession of the CP in 2004 to NATO and the EU determines the need to study the state and prospects of relations between Ukraine and Slovakia. That is why

the generalization of the experience of Ukrainian-Slovak cooperation for further development of the European model of interstate relations between the two countries is gaining ever greater needs.

Key words: *Ukraine, Slovak Republic, European and Euro-Atlantic integration, EU, NATO, interstate relations.*

Українсько-словацькі відносини важко пояснити в одноманітній палітрі сприйняття світу. Історія цих двох держав рясніє як позитивними прикладами співпраці, так і негативними, а швидше, неоднозначними, складними подіями. На сучасному етапі політичному експерту чи пересічному українському громадянину, який намагатиметься вписати Словацьку Республіку (СР) в систему координат «друг-недруг України в Європі», буде складно це зробити. Словацькі співрозмовники визнають, що Україна неоднозначно сприймається в словацькому суспільстві та політикумі, а українсько-російський конфлікт став випробуванням, яке виставило ціннісні суперечності в суспільстві, що має власний посткомуністичний синдром.

У міждержавному українсько-словацькому співробітництві можна виокремити два етапи: 1) 1993-2004 рр.; 2) 2004-2017 рр.

1 січня 1993 р. відбувся поділ Чехословаччини на дві самостійні країни. Цього ж дня Україна визнала Словацьку Республіку та Чеську Республіку. 29-30 червня 1993 р. президент Словаччини М. Ковач здійснив офіційний візит до України, під час якого було підписано Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою. Факт констатації відсутності територіальних претензій з боку наших держав став важливим показником започаткування добросусідських взаємовідносин [1, с. 877-883]. На сьогоднішній день

договірною-правова база між Україною та Словацькою Республікою становить понад 90 угод [2].

Україна є невідомим сусідом, який, на відміну від сусідніх Угорщини чи Австрії, сприймається як далека периферія Європи. І справа не тільки в тому, що столиця Братислава, а й, отже, епіцентр словацького policy-making, географічно розміщена на кордонах з вищезгаданими країнами і в найвіддаленішій від України точці. Однак дається взнаки й той факт, що «залізна завіса», яка в часи комунізму відділяла комуністичні країни Центральної Європи не тільки від Західної Європи, а й від своїх сусідів в СРСР, збереглась у вигляді вже не фізичної, а ментальної «завіси». Події в Україні привернули до неї увагу, але проблема непізнаності України та українців у Словаччині не була розв'язана, а інформаційний вакуум продовжує заповнюватись викривленими уявленнями та стереотипами.

Причиною історичної «прохолоди» словаків до України є те, що вони сприймають її через російську призму, оскільки словацький націоналізм, на відміну від українського чи польського, був традиційно проросійським. Словаки завжди були симпатиками ідей панславізму. Словацький експерт Александр Дулеба пише з цього приводу: «Розглядаючи історії словацького та українського націоналізму, важко знайти приклади спільних інтересів і співпраці в минулому. З іншого боку, на відміну від польсько-українських відносин, також не існує історичних конфліктів, які могли би стати джерелом національної ворожнечі чи конфлікту в майбутньому. Скоріше словаки та українці — історично байдужі одне до одного» [10].

У 1990-ті рр. українсько-словацькі політичні відносини були позначені повільним розвитком, відсутністю визначеної стратегії співробітництва. А. Дулеба – директор САЗП

(м.Братислава) охарактеризував позицію Словаччини щодо України під час періоду прем'єрства В. Мечіяра (1993-1998 рр.) терміном «байдуже сусідство». Це можна пояснити тим, що у зазначений період урядові кола Словацької Республіки розцінювали Україну перш за все як «ворота до ринку Росії», тобто була зацікавленість лише у транзитних можливостях України [12, 35].

Доказом напруженості в українсько-словацьких міждержавних відносинах у 90-х рр. ХХ ст. стала відсутність упродовж 1996-1999 рр. посла Словацької Республіки у Києві, суперництво обох країн на виборах Голови 52-ї сесії ГА ООН у 1997 р. [5] та непостійного члена РБ ООН (Рада Безпеки) у 1999 р., запровадження двостороннього візового режиму, прийняття урядом України 4 жовтня 2000 р. рішення про денонсацію Україною міждержавної Угоди про передавання та приймання осіб через спільний державний кордон, суперечки з приводу плану будівництва газопроводу Ямал-2 тощо [6].

Певним досягненням у процесі побудови двосторонніх відносин між Україною і Словаччиною стало те, що наша країна виступила співініціатором резолюції про прийняття новостворених Словацької Республіки і Чеської Республіки до ООН у 1993 р. Словаччина, у свою чергу, у 1996 р. сприяла вступу України до ЦЕІ. Також важливу роль відіграла Спільна заява прем'єр-міністра України Є. Марчука і голови Уряду Словацької Республіки В. Мечіяра, оприлюднена у Києві 15 червня 1995 р. Зокрема, сторони домовилися про створення сприятливих умов для взаємної підприємницької, інвестиційної діяльності; будівництва міжнародних комунікацій на територіях обох країн; транзиту газу до Словаччини через територію України з Росії та Туркменістану [7].

З 1999 р. розпочалася активізація українсько-словацьких відносин. Це було пов'язано з обранням президентом Словацької Республіки Р. Шустера – прибічника зміцнення словацько-українського співробітництва. Р. Шустер у червні 2004 р. був нагороджений Орденом князя Ярослава Мудрого I ст. за визначний внесок у розвиток українсько-словацьких відносин.

У грудні 2000 р. прем'єр-міністр України В. Ющенко здійснив офіційний візит до Словацької Республіки, у процесі якого було підписано декілька угод. Згідно з домовленостями, було внесено зміни щодо організації візового режиму між двома сторонами; припинено Україною дію денонсації договору із Словацькою Республікою про реадмісію; передбачалося транспортування нафти з каспійського басейну до Європи через територію України та Словаччини [3, 42-45].

З офіційними візитами Словацьку Республіку відвідали міністр закордонних справ України А. Зленко (квітень 2001 р.), президент Л. Кучма (червень 2001 р.), а Україну в грудні 2002 р. – президент Словацької Республіки Р. Шустер. У жовтні 2001 р. було прийнято Стратегію розвитку відносин з Україною, в якій декларувалося, що національним інтересам Словаччини відповідає максимальне наближення України до НАТО та ЄС [8, 56]. Доказом цього стало підписання 21 березня 2003 р. Протоколу про взаємний доступ на ринки товарів та послуг між Україною та Словаччиною, що було обов'язковою передумовою набуття Україною членства в СОТ.

Після вступу Словацької Республіки до НАТО і ЄС у 2004 р. характер українсько-словацького політичного співробітництва дещо змінився. Розпочався другий етап міждержавних відносин наших країн (2004-2013 рр.).

Словаччина активізувала процес надання допомоги Україні в реалізації її євроінтеграційного курсу з позиції членства в Євросоюзі, заявляючи про готовність передавати набутий інтеграційний досвід, сприяти організації переговорного процесу з структурами ЄС. М. Дзурінда – прем'єр-міністр Словацької Республіки (1998-2006 рр.) у своєму виступі на щорічній конференції, присвяченій оцінці зовнішньої політики Словаччини (березень 2004 р.) вперше оголосив публічно, що Україна і Західні Балкани є новими пріоритетами зовнішньої політики Словаччини після вступу до НАТО (це також зазначено у щорічних звітах МЗС Словаччини за 2008, 2009 рр.). На думку словацького політика, Словацька Республіка має амбіції стати адвокатом України та країн Західних Балкан у ЄС і НАТО, щоб допомогти їм у проведенні реформ та розвитку громадянського суспільства. Зауважимо, що М.Дзурінда в рамках другого прем'єрства став активним прихильником політичних змін в Україні під час Помаранчевої революції [11].

Упродовж 2004-2008 рр. українсько-словацький політичний діалог на найвищому та високому рівнях значно активізувався, в результаті чого було підписано низку двосторонніх документів: «План допомоги Словацької Республіки Україні у виконанні Плану дій Україна - ЄС» (26 жовтня 2005 р.), «Словацько-українське співробітництво з виконання Плану дій Україна-ЄС на 2006 рік» (продовжено на 2007 р.), «Заходи українсько-словацького співробітництва у 2008 р. з метою наближення України до ЄС» (продовжено на 2009 р.), також офіційний документ Словацької Республіки «Внесок Словаччини у «Східне партнерство» [7, 6].

В зазначених документах були запропоновані конкретні напрями співробітництва і заходи між Україною та Словацькою Республікою з метою надання словацькими

урядовими і неурядовими організаціями експертної допомоги українським партнерам у реалізації Плану дій Україна-ЄС.

Незважаючи на існуючу позитивну динаміку розвитку двосторонніх відносин між Україною та Словаччиною в політичній та гуманітарній сфері, ще залишаються проблемні невирішені питання, про частину з яких вже зазначалося. Так, поряд з лібералізацією візового процесу продовжує існувати певний рівень відмов у видачі віз, дозволів на МПП українцям з боку словацьких дипломатичних установ. Тривожним сигналом є слабка інвестиційна активність України в Словаччині, при тому, що для реальної підприємницької діяльності в цій країні умови одні з кращих в Європі. Болючим та нерозв'язаним до сих пір залишається питання щодо фінансових розрахунків по КГЗКОР. Актуальним є питання задоволення культурно-освітніх потреб української національної меншини в Словаччині та словацької в Україні.

Складними є відносини між Україною та Словаччиною в транспортній сфері. Існуюча інфраструктура пунктів пропуску на українсько-словацькому кордоні розбудовується нерівномірно: чотири з п'яти пунктів пропуску розташовані на території Кошицького краю і лише один у Пряшівському краї («М. Березний – Убля»). Потребує зміни статусу пункт пропуску «Малі Селменці – Великі Селменці» з пішохідного на автомобільний. Необхідним є будівництво нового пункту пропуску «Уліч – Забродь», який сприятиме розвитку місцевого прикордонного руху. У подальшому це дало б змогу реалізувати проект «Карпатський туристичний шлях», який потрібний для економічного зростання гірських регіонів. Доцільними були б реконструкція пункту переходу «Ужгород – Вишне Немецьке», а також будівництво ще

одного автомобільного пункту пропуску «Соломоново – Чіерна», який поєднає в одне ціле четвертий європейський транспортний коридор [1, 69-70].

Таким чином, питання будівництва нових пунктів пропуску, визначення статусу існуючих потребують вирішення з боку державних органів влади і тіснішої співпраці зі словацькою стороною.

«Ми маємо спільний кордон з Україною, але багато хто забув, що за тим кордоном Україна, а не Росія». Так характеризувала ситуацію зі словацькою позицією щодо України парламентар Народної Ради Словацької Республіки під час дискусій, присвячених ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС. Росія — це окремих культурний пласт у словацькій колективній свідомості. Події придушення Москвою Празької весни в Чехословаччині в 1968 році не обов'язково мали однаково травматичний вплив на чеське та словацьке суспільство, а спротив диктатурі Кремля не став частиною словацького генетичного коду. В результаті, за даними опитувань, ставлення до російської агресії проти України більш індіферентне. Як і у випадку багатьох інших країн, Росії вдалось автоматично успадкувати все те, що репрезентує російську (в широкому сенсі) культуру, яку в Словаччині поважають. За даними Євростату, Словаччина є четвертою країною-членом ЄС за кількістю школярів, які обрали російську мову як другу зарубіжну (після Литви, Естонії та Латвії), з 20,5 % у 2013 р. Тому в очах багатьох словаків більш жорстка позиція щодо російської агресії проти України прирівнюється до русофобії, і це грає на руку російській пропаганді в країні.

Починаючи з кінця 2015 року, експерти характеризують стан словацько-українських відносин як «медовий місяць» — принаймні в тому, що стосується політичної риторики. На

двосторонніх зустрічах Україна отримує високу оцінку від своїх словацьких партнерів, які зазначають, що українська влада протягом останніх двох років зробила прорив у реформах, імплементувавши значно більше реформ, ніж упродовж двох десятиліть. «Дружнім жестом» Словаччини називають українські високопосадовці реалізацію проекту «малого реверсу», який допоміг Україні диверсифікувати поставки енергоресурсів і зменшити залежність від Росії. Обидві країни спільними зусиллями виступають проти російського проекту «Північний потік-2». У дослідженні «European Foreign Policy Scorecard 2016» Європейської ради зовнішніх відносин Словаччина в питанні «Підтримка України» отримала найвищу оцінку «лідер» (разом з Данією, Швецією, Францією, Німеччиною, Польщею та Литвою), що було пов'язано в основному з реверсом газу. На питання «Хто є другом України в ЄС?» українська експертна спільнота висуває Словаччину на дев'яту сходинку, тобто в першу десятку країн, головним чином через реалізацію проекту реверсу.

На теперішньому етапі інтереси України і Словаччини збігаються в кількох напрямках.

Інтереси України щодо Словаччини полягають у таких сферах:

- політичній, що стосується насамперед вивчення уроків реформування та демократичного транзиту Словаччини, а також у питанні підтримки українських євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень;
- безпековій, що означає використання досвіду Словаччини щодо вступу в НАТО, досягнення взаємосумісності за НАТОвськими стандартами, а також участі в регіональних безпекових ініціативах;

➤ економічній, а саме у використанні переваг, які надає сусідство двох країн, посилення економічних зв'язків між прикордонними регіонами та використання нерозкритого потенціалу економічної взаємодії, зважаючи на ЗВТ між Україною та ЄС;

➤ енергетичній, що означає продовження і розширення реверсу природного газу зі Словаччини до України, реалізації проектів з енергоефективності та імплементації словацьких кращих практик у цій сфері тощо;

➤ гуманітарній, яка пов'язана зі словацькою гуманітарною допомогою, питаннями української меншини в Словаччині, транскордонною співпрацею тощо.

Інтереси Словацької Республіки щодо України полягають у тому, щоб:

✓ сприяти стабілізації політико-безпекової ситуації в Україні як елементі безпекової архітектури Центральної Європи;

✓ гарантувати стабільність на українсько-словацькому кордоні — єдиному кордоні з країною, що не є членом Шенгенської зони, а отже є ключовим щодо протидії нелегальній міграції та організованій злочинності;

✓ ефективніше використовувати потенціал економічної співпраці, зокрема між прикордонними регіонами, що стимулювало б економічне зростання східних регіонів Словаччини;

✓ забезпечити в особі України надійного партнера щодо транзиту російського природного газу в Європу, мінімізувавши спільними зусиллями можливість реалізації проектів, що обходять їх.

Не лише Київ перебуває в тіні Москви для Словаччини, а й Братислава — в тіні інших, пріоритетніших напрямів для Києва. Роль українського західного сусіда безпідставно

недооцінювалась. «Ми сприймали Словаччину лише як маленьку область на заході, неважливий пріоритет», — коментує український дипломат. Так, реверс природного газу став «новим подихом» двосторонніх відносин. Однак і тепер розуміння, що Україна та Словаччина є важливими політичними партнерами, на жаль, обмежується вузькими колами, частиною політичних істеблішментів та експертами. Незважаючи на те, що до шляху європейської інтеграції країн Вишеградської четвірки часто звертаються як до моделі для України, Словаччина продовжує залишатись найневідомішим із Вишеградської четвірки партнером [9].

Отже, упродовж досліджуваного періоду між Україною та Словацькою Республікою сформувалася багаторівнева система відносин, яка базується на принципах добросусідства, партнерства, потужній договірно-правовій базі і характеризується ефективною співпрацею між основними державними інституціями двох країн — президентами, парламентами, урядами, міністерствами.

Ми вважаємо, що реальний час, витрачений Словаччиною на підготовку до вступу до Європейського Союзу і до НАТО, включає період 1998-2004 рр. А за останнє десятиріччя Словацька Республіка стала однією з найуспішніших «нових» країн ЄС. Саме тому для України партнерство із Словаччиною є прикладом і логічним напрямом розбудови інтеграційної політики.

Підсумовуючи, зауважимо, що інтерес у багатоплановій співпраці між Україною і Словацькою Республікою є обоюстороннім і включає багато сфер суспільного життя та міждержавних відносин: політичну, економічну, безпекову, енергетичну, транскордонну та гуманітарну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайтанжи Г. Проблемні питання взаємовідносин Україна-Словаччина: аналітична записка / Національний Інститут стратегічних досліджень. Регіональний філіал в м. Ужгороді – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/496/>
2. Договірно-правова база українсько-словацьких двосторонніх відносин / Посольство України в Словацькій Республіці. – Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/legal-acts>.
3. Дулеба А. Словацько-українські відносини після 1991 року // Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України: аналітичні оцінки / Нац. ін-т стратег. дослідж. (Закарпат. філ.), Фонд ім. Ф. Еберта; за ред. кол.: В.І. Андрейко, О.С. Власюк, С.І. Мітряєва (голов. ред.). – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2003. – С. 34–47.
4. Зібрання чинних міжнародних договорів України / голов. ред. А.М. Зленко ; Міністерство закордонних справ України. – Київ : Ін Юре, 2001. – Том 4, кн. 1: січень-червень 1994 р. / уклад. К.Я. Кудрик [та ін.]. – 2004. – 972 с.
5. Політичні відносини між Україною та Словаччиною / Посольство України в Словацькій Республіці – Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/diplomacy>.
6. Там само. – Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/diplomacy>.
7. Справа №629. Спільна заява прем'єр-міністра України Є. Марчука і голови уряду Словацької Республіки В.Мечіяра. – Київ, 1995, 15 червня. – 3 с.
8. Черногор Я. Украина-Словакия // Украинская призма: состояние и перспективы отношений Украины с

соседними государствами. – Киев: Фонд Ф. Эберта, 2012. – С. 56–62.

9. «Ukrainian Prism: Foreign Policy 2015». Foreign Policy Council «Ukrainian Prism» and Friedrich Ebert Foundation, 2016. – P. 56. – Available at : <http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/03/Prism-en.pdf>.

10. Alexander Duleba. Slovakia's foreign policy towards the Russian-Ukrainian conflict. In "Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict". Edited by Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov. Heinrich-Böll-Stiftung. Warsaw, 2015. – P.163.

11. Duleba A. Slovakia's relations with Russia and Eastern neighbours» / A. Duleba // EU-Russian relations and the Eastern Partnership – Central-East European member state interests and positions, East European Studies, 1 / eds Zs. Ludvig. – Budapest : MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2009. – P. 7–60.

REFERENCES

1. Haitanzhy, H. Problemni pytannia vzaiemovidnosyn Ukraina-Slovachchyna: analitychna zapyska [*Problematic questions of Ukraine-Slovakia relations: analytical note*]. Natsionalnyi Instytut stratehichnykh doslidzhen. Rehionalnyi filial v m. Uzhhorodi – Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/496/>

2. Dohovirno-pravova baza ukraïnsko-slovatskykh dvostoronnnykh vidnosyn [*The contractual and legal basis of Ukrainian-Slovak bilateral relations*]. Posolstvo Ukrainy v Slovatskii Respublitsi. Retrieved from: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/legal-acts>.

3. Duleba, A. (2003) Slovatsko-ukraïnski vidnosyny pislia 1991 roku [*Slovak-Ukrainian relations after 1991*]. Dosvid krain Vyshehradskoi chetvirky na shliakhu do YeS: mozhlyvosti dlia Ukrainy: analitychni otsinky, 34–47.

4. Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy [*Collection of current international treaties of Ukraine*]. 972.
5. Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Slovachchynoiu / Posolstvo Ukrainy v Slovatskii Respublitsi [*Political Relations Between Ukraine and Slovakia / Embassy of Ukraine in the Slovak Republic*]. Retrieved from: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/diplomacy>.
6. Retrieved from: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/diplomacy>.
7. Spilna zaiava premier-ministra Ukrainy Ye. Marchuka i holovy uriadu Slovatskoi Respubliky V. Mechiara [*Joint statement by the Prime Minister of Ukraine E. Marchuk and the head of the government of the Slovak Republic V. Meciar*].
8. Chornohor, Ya. (2012) Ukrayna-Slovakia [*Ukraine-Slovakia*]. Ukraynskaia pryzma: sostoianye y perspektyvy otnoshenyi Ukrainy s sosednyimi hosudarstvami. 56–62.
9. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2015. Foreign Policy Council «Ukrainian Prism» and Friedrich Ebert Foundation, 2016. — P. 56. — Retrieved from: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/03/Prism-en.pdf>.
10. Duleba, Alexander (2015) Slovakia's foreign policy towards the Russian-Ukrainian conflict. In "Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict". Edited by Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov. Heinrich-Böll-Stiftung. Warsaw, 163.
11. Duleba, A. (2009) Slovakia's relations with Russia and Eastern neighbours». EU-Russian relations and the Eastern Partnership – Central-East European member state interests and positions, *East European Studies*, 1 / eds Zs. Ludvig. – Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 7–60.

МІЖНАРОДНА ПАНОРАМА

Світлана Зуб,

аспірант кафедри міжнародних студій

та суспільних комунікацій,

співробітник НН Інституту євроінтеграційних досліджень

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

**НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА РОЛЬ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ
ГРУПИ У КОНТЕКСТІ СХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС**

У статті визначено сучасні пріоритети відносин країн Вишеградської групи зі східними сусідами, зокрема з Україною, форми і потенціал впливу на формування Європейської східної політики, враховуючи чинник сучасної кризи.

Ключові слова: *Вишеградська група, Європейський Союз, східна політика, Україна.*

The article deals with the current priorities of the Visegrad Group relations with the European Union's eastern neighbours including Ukraine, shape and potential of impact on the formation of European eastern policy, taking into account the factor of the present crisis.

Keywords: *Visegrad Group, European Union, Eastern policy, Ukraine.*

З огляду на зобов'язання стосовно ЄС і НАТО, усвідомлюючи свій історичний обов'язок і спираючись на наявний досвід, Вишеградські країни вирішили спрямувати свою спільну зовнішньополітичну активність на східні і південні кордони Європейського Союзу, заявивши про готовність допомогти країнам, які прагнуть членства в ЄС, шляхом обміну і передачі знань і досвіду. Країни

Вишеградської четвірки готові використовувати свій унікальний регіональний та історичний досвід і сприяти формуванню та реалізації політики Європейського Союзу стосовно країн Східної і Південно-Східної Європи.

Ґрунтуючись на простому принципі: якщо ти хочеш, щоб твоє життя було благополучним, благополучним повинно бути і життя твого сусіда, Вишеградська четвірка почала активно підтримувати країни-сусіди зі Східної Європи, які не є членами Європейського Союзу, для яких пізніше була створена програма «Східне партнерство» (7 травня 2009 року). Також було дано старт розвитку співробітництву з країнами Західних Балкан. Обидва напрями поступово стали однією з основних тем Вишеградського співробітництва у сфері зовнішньої політики.

Сучасні тенденції розвитку Європейського Союзу сприяють потенціалу країн Вишеградської групи здійснювати вплив на зміст європейської політики. Центральноевропейські країни обрали роль так званого «донора демократії», використовуючи інструмент національних програм міжнародної допомоги для сприяння розвитку демократії, насамперед в Україні та Білорусі, країнах Західних Балкан. Оскільки три із чотирьох країн Вишеградської групи межують з Україною, вони є зацікавленими у формуванні зони безпеки, стабільності та, щонайменше, неавторитарного режиму управління біля своїх кордонів, а, отже, застосовують стратегію «м'якої сили» щодо східного сусіда [4].

Роль країн Вишеградської групи у відносинах між Європейським Союзом і державами Східної Європи визначається низкою чинників. Ключовими з них є: історичні (добра обізнаність щодо питань східної політики, розуміння

важливих культурних аспектів), економічні (інтереси в галузі двосторонньої торгівлі, енергетики, сфері конкуренції тощо), статусні (місце, роль і вплив країн В4 в ЄС, на думку багатьох науковців, залежить від їхньої здатності взяти на себе роль провайдера у східній політиці).

Із започаткуванням Європейської політики сусідства (далі – ЄПС) у 2003-2004 рр., яка визначила формат відносин між розширеним ЄС та його новими сусідами на сході, В4 постійно підкреслює необхідність активізувати зусилля ЄС щодо зміцнення зв'язків зі східними сусідами. Вона впродовж багатьох років відстоює політику “відкритих дверей” Європейського Союзу щодо держав Східної Європи. До того ж вона вважає, що хоч діалог і співпраця ЄС із Росією є необхідним, це не повинно вести до сприйняття і оцінки ініціативи ЄС у східному сусідстві з точки зору інтересів Росії. Польща переконана, що допомога у соціально-політичних та економічних перетвореннях в країнах Східної Європи повинна бути однією з головних цілей ЄС, досягнення якої не може ставитись у залежність від розвитку відносин між ЄС і Росією.

Після вступу до ЄС В4 бере активну участь у різних заходах, спрямованих на розвиток східної політики ЄС. Країни Вишеградської групи тісно співпрацюють між собою з метою зміцнення східного виміру Європейської політики сусідства. Ці ж проблеми неодноразово ставали предметом численних консультацій з країнами Балтії. Їхньою метою є перегляд і вдосконалення концепції ЄПС, щоб вона більшою мірою враховувала очікування східноєвропейських країн, а також переконати «старих» членів ЄС розвивати тісніші відносини з ними.

У 2006-2007 рр. польськими урядовими структурами для Брюсселя були підготовлені такі документи:

«Європейська політика сусідства – Східний вимір» та «Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції», в яких наголошувалось, що формат Європейської політики сусідства є незадовільним, оскільки об'єднує держави різних в історичному, географічному та цивілізаційному відношеннях регіонів (Східна Європа та Північна Африка). У той час як східні сусіди ЄС є європейськими сусідами, європейськими державами, сусіди на півдні – сусідами Євросоюзу, але не європейськими державами [1]. До того ж Польща вимагала рівноваги у фінансуванні східного і південного напрямів ЄПС. У квітні 2008 р. спікер польського Сейму Б. Коморовський розкритикував той факт, що 70% коштів на здійснення політики сусідства прямують на південь.

Країни В4 також неодноразово вказували на відмінності між південним та східним вимірами політики сусідства, зокрема що останньому бракує механізмів багатостороннього співробітництва. Зусилля Польщі у вказаному напрямі привели до прийняття Європейською Радою в грудні 2007 р. польсько-литовських пропозицій щодо розвитку південного та східного вимірів ЄПС не лише в рамках двосторонніх, але також через багатосторонні дії.

У 2008 р. зросли шанси на реалізацію прагнень Польщі стосовно посилення східної політики, що було спричинено діяльністю Франції у Середземноморському напрямку. В березні 2008 р., після засідання Європейської Ради, на якому лідери держав-членів ЄС схвалили проект Союзу для Середземномор'я, міністр закордонних справ Польщі Р.Сікорський пообіцяв невдовзі представити пропозиції про поглиблення зв'язків зі східними сусідами, охопленими Європейською політикою сусідства. Польща сподівалася, що після прийняття ініціативи, спрямованої на активізацію південного виміру ЄПС, їй буде легше отримати згоду ЄС на

поглиблення відносин зі східними сусідами. Ініціатива Східного партнерства була представлена спільно Польщею та Швецією на зустрічі міністрів закордонних справ 26-27 травня 2008 р. Варто відзначити, що Чеська Республіка, яка у квітні 2008 р. представила власні пропозиції з поглиблення східного виміру ЄПС, надала свою тверду підтримку цій ініціативі. Вона також взяла участь у розробленні більш детального проекту Східного партнерства Польщі та Швеції, який було подано до Європейської Комісії в жовтні 2008 р.

Надалі країни Вишеградської групи зосередилися на агітації за підтримку ініціативи Східного партнерства як у структурах ЄС, так і окремими державами-членам [5]. Вишеградські політики та державні діячі провели інтенсивні консультації з Європейською Комісією, спрямовані на включення пропозицій, що містилися в проекті Східного партнерства, у майбутню комунікацію Європейської Комісії з цього питання. Польща також прагнула створити «фронт» країн, що підтримують Східне партнерство. 24 листопада 2008 р. у Варшаві пройшла зустріч країн Вишеградської групи, а також Болгарії, Литви, Латвії, Румунії та Швеції. Її учасники висловились на користь того, щоб ЄС запропонував своїм східним сусідам нові форми співпраці в рамках Східного партнерства, з тим, щоб допомогти їм наблизитися до норм і стандартів ЄС, створити зони вільної торгівлі та започаткувати процес полегшення руху громадян, який у довгостроковій перспективі приведе до скасування візового режиму. Польща проводила також інтенсивні консультації з Німеччиною, Францією, Великобританією та іншими членами ЄС на різних рівнях.

Східне партнерство (СП) як політика Європейського Союзу щодо побудови відносин із сусідніми країнами в регіоні Східної Європи та Південного Кавказу було засноване

у 2009 році і з того часу пройшло низку значних трансформацій. Ініціативу формально започатковано на Празькому установчому саміті Східного партнерства 7 травня 2009 р. Східне партнерство передбачає можливість оновлення договірно-правової бази відносин ЄС зі східними сусідами шляхом заміни чинних угод про партнерство та співробітництво на угоди про асоціацію, створення поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі (ЗВТ), лібералізацію візового режиму між ЄС та державами-партнерами тощо.

Реалізація Східного партнерства базується на принципах диференціації, спільної власності та спільної відповідальності, а також підході «більше за більше» (чим більший прогрес країн-партнерів у здійсненні реформ, тим більшу підтримку вони отримують з боку ЄС).

Окрім двосторонніх відносин ЄС з країнами-партнерами та низки двосторонніх програм, Східне партнерство також передбачає багатосторонній вимір взаємодії. Поглиблення двосторонніх взаємин пропонується проводити за напрямками:

1. Перехід від діючих договорів про партнерство та співробітництво до угод про асоціацію, які створять міцніші політичні зв'язки і сприятимуть зближенню національного законодавства партнерів до законодавства ЄС. Такий перехід буде здійснюватися в міру індивідуальної готовності країн взяти на себе серйозні зобов'язання.

Встановлено певні умови для початку переговорів про укладення угоди про асоціацію: наявність достатнього прогресу в розвитку демократії, верховенства закону і захисту прав людини; відповідність законодавства про вибори і практики організації і проведення виборів міжнародним стандартам; повне співробітництво з Радою Європи, ОБСЄ і

органами ООН щодо захисту прав людини. Передбачається можливість використання спеціальних програм, спрямованих на розвиток інституційного потенціалу партнерів.

2. Поступова інтеграція в економіку ЄС за допомогою надання взаємного доступу до ринків. Метою угоди про асоціацію між ЄС і кожним партнером стане створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Передбачається, що такі угоди охоплюватимуть практично всю торгівлю і будуть націлені на її суттєву лібералізацію. Очікується також, що партнери візьмуть на себе ряд секторальних зобов'язань, наприклад, стосовно сільськогосподарської політики, захисту географічних позначень та інших прав інтелектуальної власності.

3. Сприяння мобільності і збільшення безпеки на основі відповідних угод. Передбачається, що візові вимоги ЄС будуть спрощуватися поетапно, в міру виконання партнером низки зобов'язань, спрямованих на забезпечення безпеки і стабільності, включаючи боротьбу з нелегальною міграцією, корупцією і організованою злочинністю.

4. Зміцнення енергетичної безпеки щодо довгострокових поставок енергії та транзиту. Зокрема, планується включити положення про енергетичну взаємозалежність в угоди про асоціацію, розглядається можливість укладення з Молдовою, Грузією та Вірменією індивідуальних меморандумів про взаєморозуміння з питань енергетики (в них будуть міститися правила щодо забезпечення поставок енергії та транзиту). Очікується зміцнення взаємодії ЄС з Азербайджаном, а також швидке завершення переговорів про членство України і Молдови в Енергетичному співтоваристві і про Декларацію з енергетики з Білоруссю.

5. Підтримка економічного і соціального розвитку партнерів з метою скорочення значної нерівності між різними регіонами і групами населення. Комісія ЄС пропонує, зокрема, укласти меморандуми про взаєморозуміння з питань регіональної політики, які стануть основою для діалогу і підтримки національних планів розвитку, і встановити безпосереднє співробітництво між регіонами ЄС та партнерами.

Комісія ЄС запропонувала створити спеціальний форум для багатостороннього співробітництва за проектом «Східне партнерство» [2]. Такий форум дозволить об'єднати країни, що беруть участь в проєкті, надасть можливість поділитися досвідом та виробити спільні позиції. Слід зазначити, що багатостороння робота буде здійснюватися на чотирьох рівнях:

- зустрічі керівників держав або урядів (раз на два роки);
- щорічні весняні зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС та партнерів;
- зустрічі на рівні високих посадових осіб, які займаються проведенням реформ у відповідних сферах політики, за чотирма тематичними напрямками (двічі на рік);
- засідання груп, які сприяють в роботі високих посадових осіб.

Багатостороннє співробітництво учасників проєкту буде здійснюватися за чотирма тематичними напрямками:

- демократія, належне врядування та стабільність;
- економічна інтеграція та зближення з політикою ЄС;
- енергетична безпека;

- контакти між людьми з метою підтримки зусиль партнерів у проведенні реформ у своїх країнах і розвитку співробітництва в галузі науки, культури і освіти.

Далекосяжні плани Східного партнерства вимагатимуть значних зусиль з боку всіх країн, що беруть участь у проекті. Голова Комісії ЄС Жозе Мануель Баррозу заявив: «Тільки при сильній політичній волі та відданості обох сторін Східне партнерство досягне своєї мети політичної асоціації та економічної інтеграції. Нам потрібно ще більше інвестувати у взаємну стабільність і процвітання. Це швидко компенсується важливими політичними та економічними вигодами і призведе до ще більшої стабільності і безпеки як для ЄС, так і для наших східних партнерів».

Незважаючи на регулярну участь всіх країн В4 у самітах Східного партнерства, декларація, прийнятті офіційних документів і висловлюваної готовності слідувати курсу ЄС, в позиціях кожної з країн В4 спочатку проявилися розбіжності. Безумовно, «номером один» програми була і залишається її розробник – Польща. Крім Польщі, ідею Східного партнерства активно просувала і нині активно підтримує Чехія. Саме її представнику Ш. Фюле випала місія очолити в ЄС реалізацію програми «Східне партнерство» в 2010-2014 рр. В цьому плані Угорщину і Словаччину можна розглядати скоріше як сторони, солідарні одна з одною. Характерно в цьому зв'язку висловлювання колишнього директора Інституту зовнішньої політики, угорського дипломата Яноша Терені про політику «Східного партнерства». Він, зокрема, заявляв, що не бачить стратегічних відмінностей між політикою розширення та політикою партнерства [8]. На його думку, і в тої, і в іншій політичних концепцій одна дорога і одна мета. Крім того, на

думку Я. Терені, політика Східного партнерства вводить Євросоюз в серйозний конфлікт з Росією.

Ще на Братиславському саміті Вишеградської четвірки влітку 2011 р. керівники країн Вишеградської групи прийняли рішення посилювати співпрацю між В4 і СП за допомогою спільної діяльності і проектів багатостороннього співробітництва. Для цього була ініційована нова спільна програма співпраці країн В4 – «Visegrad 4 Eastern Partnership» (V4EaP). Мета цієї програми – зміцнювати політичну асоціацію та економічну інтеграцію між ЄС та країнами СП за рахунок підтримки соціально-економічних реформ, послідовного просування в бік ЄС і формування інститутів громадянського суспільства.

В цілому обсяги коштів, що виділяються «вишеградцями» для країн СП в рамках програми допомоги розвитку, ростуть (див. рис. 1.). В основному це відбувається за рахунок Польщі та Чехії, оскільки Угорщина і Словаччина практикують досить консервативний підхід до допомоги країнам СП.

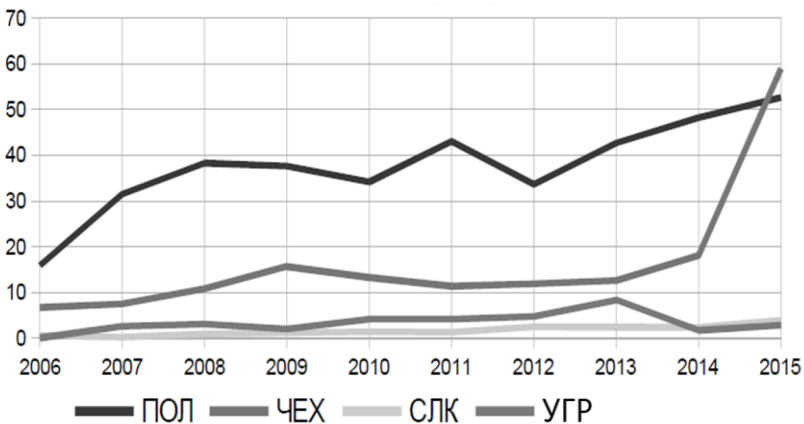


Рис. 1. Офіційна допомога розвитку країнам Східного партнерства

Більш глибоке вивчення «допомоги розвитку» з боку В4 країнам СП виявляє помітні розбіжності пріоритетів «вишеградців». Так, потужний стрибок у показниках Чехії в 2015 р. обумовлений різким збільшенням коштів для Азербайджану, хоча до цього моменту ця країна якось обходилася без масованої чеської допомоги. З усіх країн СП чехи акцентували увагу переважно на Молдові та Грузії (хоча навіть ті скромні кошти дозволили Грузії в 2010 р. стати другим найбільшим реципієнтом чеської офіційної допомоги розвитку). Помітна також кон'юнктурна роль України: якщо у 2011 р Україна займала досить скромне місце серед 13 пріоритетних країн-одержувачів чеської допомоги, то в 2014 р Україна стала найбільшим реципієнтом чеської допомоги.

Формування ширшої співпраці країн Східного партнерства належить до пріоритетів головування Польщі у В4 (липень 2012-червень 2013 рр.), яка визначила серед завдань діяльності у середовищі інститутів ЄС також:

1) просування спільних інтересів щодо довгострокового фінансування на період 2014-2020 рр., включно пріоритетів Європейського інструмента сусідства і партнерства;

2) налагодження співробітництва у сфері оборони та безпеки, зокрема створення Вишеградської Бойової групи Європейського Союзу, до участі у функціонуванні якої запрошено також Україну;

3) надання більшої ваги політиці вирівнювання всередині ЄС, збереження пропорцій фінансування Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, Фонду згуртування, при одночасному запровадженні Спільних стратегічних рамок;

4) розвиток різних видів інфраструктури на території ЄС, враховуючи потребу диверсифікації поставки

енергоносіїв з Росії, обговорення можливостей добування сланцевого газу, поклади якого є на території Польщі, Угорщини, Литви, Румунії, Болгарії та України;

5) просування ініціативи Східного партнерства шляхом залучення більших фінансових ресурсів в рамках бюджету ЄС на 2014-2020 рр.;

6) залучення організацій громадянського суспільства, а саме Форуму Східного партнерства для формування та реалізації європейської політики;

7) підтримка для партнерів молодіжних та освітніх програм.

Наприкінці 2012 – на початку 2013 рр. країни Вишеграду в офіційних заявах закликали Європейську Комісію та Європейську службу зовнішніх дій включити у «дорожню карту» Східного партнерства амбіційні цілі та відповідні інструменти та ресурси для їх реалізації. Мова йде про таке середньострокове завдання, як інтеграція найбільш успішних східноєвропейських партнерів у внутрішній європейський ринок та створення спільної економічної зони.

Водночас до східноєвропейських країн, включно з Україною, Вишеградською групою були спрямовані заяви щодо:

- 1) дотримання принципів поваги до прав людини, верховенства права взагалі, інших демократичних стандартів;
- 2) недопущення вибіркового правосуддя;
- 3) налагодження співробітництва з громадянським суспільством.

Серед польських пріоритетів України стала лідером тільки після подій 2014 р. До цього Варшава віддавала перевагу Білорусії та Грузії. Втім, у 2015 р. Польща виділила країнам СП більше половини всіх коштів у рамках програми допомоги розвитку – близько 45 млн. дол., або близько 10%

від загального обсягу допомоги. Цікава позиція Угорщини: до 2014 р. серед країн СП помітно виділялася Україна, але з початком «революційних» подій фінансування України по цій лінії помітно скоротилося. Мабуть, тільки Словаччина досить послідовна у своїх пріоритетах: по-перше, повільно, але стабільно зростають обсяги допомоги для країн СП; по-друге, все більше і більше отримує Україна.

28-29 березня 2014 року в Будапешті відбулася зустріч чотирьох міністрів закордонних справ В4, учасники якої розробили широкомасштабну програму заходів з подальшої взаємодії в рамках Східного партнерства. Програма передбачала, зокрема, більш інтенсивне надання гуманітарної допомоги Україні в сферах компетенції Східного партнерства, прискорення асоціації Молдови, Грузії і України з ЄС, забезпечення енергетичної безпеки, створення загальної економічної зони.

У спільній заяві від 26 жовтня 2014 року міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, Словаччини та Чехії вітали перемогу проєвропейських сил на виборах в український парламент, підкреслили свою прихильність до територіальної цілісності України і готовність сприяти вирішенню проблем, які стоять перед нею, включаючи проблему реверсу газу. Судячи з цього і з подальших офіційних заяв представників країн Вишеградської четвірки, позиція В4 узгоджувалася із загальною лінією ЄС і НАТО.

У грудні 2014 року країни В4 роблять рішучі кроки щодо підтримки демократичних перетворень в Україні. Як заявив міністр закордонних справ Словаччини Я. Лайчак, країни В4 розподілили між собою зони відповідальності в рамках сприяння українським реформам. Так, Словаччина взяла на себе відповідальність за загальну і енергетичну безпеку; Чехія – за реформу розбудови в Україні

громадянського суспільства, реформування освіти та засобів масової інформації; Польща – за децентралізацію регіонального і муніципального управління і реформу фінансового сектора; Угорщина – за підтримку малих і середніх підприємств [9].

Тим часом, як видно з попереднього аналізу, підтримка України в основному лягла на плечі Словаччини. В деякій мірі вірною обіцянкам залишилася Польща. Чехія більше інших країн знизила фінансову допомогу Україні, масштабно переорієнтувавши весь потік на Азербайджан. Одночасно Польща і Чехія виявилися головними країнами Вишеградського регіону, в які кинулися мігранти з України. Схоже, це цілком влаштовує і Польщу, і Чехію, які стрімко втрачають власну працездатну молодь. Все ж слов'яни їм ближче, ніж приїжджі з країн Близького Сходу.

У роки, що послідували за вільнюським самітом, можна спостерігати деяке згасання активності Східного партнерства. Сплеск зусиль спостерігається, мабуть, лише на напрямі Білорусії і Казахстану. В основному від цих країн чекають зміни керівництва. Ці напрями були, зокрема, виділені під час чеського головування у Вишеградській групі. Прозвучали вони і на Ризькому саміті СП в травні 2015 року.

Свого роду іспитом для програми став період головування в Раді ЄС Словаччини. За логікою вишеградських пріоритетів слід було очікувати гучних заяв і чергового саміту, присвяченого цій програмі. Однак в Братиславі вважали за краще уникнути посилення конфронтації з Росією, яка і так далеко зайшла. З цієї причини обмежилися самітом на тему екології в країнах Східного партнерства. Як і в попередні роки, ставка робилася на розвиток молодіжних програм для студентів і початківців-фахівців з країн партнерства.

Сучасні дискусії про формат східної політики В4 викликані змінами політичного клімату у Європі. Можна виділити три чинники, які зумовили ці зміни. По-перше, процес політичних і економічних перетворень у країнах Східної Європи і Південного Кавказу безнадійно загальмувався, тому нереальним видається виконання цими країнами критеріїв членства в ЄС у недалекому майбутньому. По-друге, в Європейському Союзі та НАТО немає згоди в питанні прийняття нових членів, що ускладнює підтримку польської точки зору про необхідність збереження “відкритих дверей” для дальшого східного розширення цих організацій. По-третє, Росія довела, що заради реалізації своїх регіональних претензій, вона готова використовувати військову силу.

Відтак Польща буде докладати зусиль для розвитку Східного партнерства, в тому числі з тієї причини, що його успіх дорівнює іміджу Польщі як провідника східної політики ЄС. Розвиток східної політики ЄС був одним із ключових пріоритетів головування Польщі у Раді ЄС в другій половині 2011 р.

Від початку в Східного партнерства було чимало критиків, чільне місце серед яких займали саме українські експерти та науковці [6]. Скептичне ставлення українців пояснюється побоюваннями, що ініціатива стане заміником перспективи членства в ЄС, а також сумнівами у його життєздатності та ефективності СП, зважаючи на невизначеність кінцевої мети.

Проблемою є також суттєві відмінності позицій країн-учасниць (України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану) щодо співпраці з Євросоюзом.

Дослідження засвідчило, що за весь час існування СП сумніви та побоювання експертів та дипломатів не лише не

розвіялися, а й трансформувалися у чіткі вимоги щодо її реформування. Так, можна виділити п'ять ключових елементів реформування Східного партнерства:

1. Посилити диференціацію між «асоційованими» та «неасоційованими» з ЄС членами ініціативи та залежно від рівня імплементації реформ.

2. Закріпити перспективу членства у ЄС як винагороду для тих країн Східного партнерства, які досягли найбільших успіхів у запровадженні європейських стандартів та практик.

3. Ширше застосовувати принцип «більше за більше» відносно країн Східного партнерства за рахунок збільшення фінансування в обмін на реформи.

4. Посилити безпековий компонент Східного партнерства, зокрема у сфері енергетичної безпеки.

5. Збільшення мобільності громадян (візова лібералізація) має бути серед головних пріоритетів діяльності Східного партнерства.

Однак успіх Східного партнерства та загалом східної політики Європейського Союзу залежить передусім від зусиль, яких докладатимуть країни-партнери зі Східної Європи. Першочергову роль з погляду розвитку східної політики ЄС відіграватиме готовність східноєвропейських еліт до модернізаційного прориву та розвитку ситуації всередині ЄС [11]. Як розвиватимуться двосторонні відносини між В4 та державами Східної Європи, також більше залежить від самих цих держав.

Незважаючи на певні розбіжності щодо ухвалення тих чи інших рішень, відкриті та латентні конфлікти, Вишеградська четвірка все ж має достатній потенціал впливу на загальноєвропейську політику, зокрема щодо країн Східної Європи. Для України важливою є як політична підтримка з

боку країн Вишеграду, так і використання їхнього позитивного інтеграційного досвіду, що дасть змогу уникнути помилкових рішень під час модернізації соціально-економічної системи, адаптації законодавства до європейських норм. Києву потрібно постійно демонструвати і доводити, що економічний інтерес, який передбачає розширення ринків збуту, отримання новітніх технологій чи інвестицій, не є пріоритетним у стосунках з державами Центральної Європи. Натомість украї важливим є засвоєння досвіду демократизації та модернізації, сприйняття європейських цінностей та стандартів, а також долучення до європейської системи безпеки. Протягом досліджуваного періоду не раз передрікали розпад Вишеградської групи. Однак цього не відбулося і навряд чи відбудеться в найближчій перспективі [7].

Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС варто створити центральний орган виконавчої влади, який буде координувати практичний процес європейської інтеграції, адаптацію вітчизняного законодавства до вимог ЄС тощо. Саме тут досвід країн Вишеграду варто використати, а окремі фахівці центральноєвропейських країн можуть залучатися до діяльності цієї структури для передачі навичок трансформації постсоціалістичної моделі до стандартів ЄС [10]. При цьому необхідно постійно поширювати через ЗМІ інформацію про результати співпраці між Україною та країнами В4 у різних сферах з метою формування позитивного іміджу як України в Європі, так і країн Вишеградської четвірки в українському суспільстві, а також ознайомлення зацікавлених осіб із тими можливостями, які надає таке співробітництво. Відтак особливості проведення країнами В4 та їхніми партнерами відповідної інформаційної політики може стати предметом для подальших наукових досліджень.

Висновки. Аналізуючи вплив країн Вишеградської групи на політику Європейського Союзу щодо східних сусідів, варто зауважити, що Польща залишається прибічником євроінтеграційних прагнень України, оскільки саме цей формат допоможе вирішити, на думку її посадовців, проблему дотримання демократичних стандартів і вибіркового правосуддя.

Водночас навіть узгодження політики центральноевропейських країн в рамках Вишеградської групи, зростання її ефективності та технократичності шляхом уникнення конфліктних ситуацій в умовах кризи, входження у склад тимчасових внутрішньоевропейських альянсів не гарантує просування спільних інтересів у рамках інститутів ЄС. Узгоджені позиції з урядами європейських країн можуть бути нівельованими після зміни парламентських коаліцій у країнах-партнерах [3]. Окрім того, слід брати до уваги наростання розбіжностей між Францією та Німеччиною, які мають різні погляди на подолання кризи та соціальні пріоритети в її умовах, а також відвертий скептицизм щодо можливостей поглиблення інтеграції чи, принаймні, збереження її сучасного стану. Окрім того, виборчі цикли у країнах В-4 не є гармонізованими, що означає залежність результатів діалогу «четвірки» від характеру європейських програм урядів та президентів, які переобираються у Варшаві, Будапешті, Празі та Братиславі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висновки Ради ЄС по Україні (11/12/2012) 3209-е засідання Ради міністрів закордонних справ Європейського Союзу, Брюссель, 10 грудня 2012 року. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm.

2. ЕС может увеличить помощь Польше в следующем семилетнем бюджете до 106 млрд евро. – Режим доступа: <http://economics.unian.net/rus/news/156865-es-mojet-uvelichit-pomosch-polshe-v-sleduyuschem-semiletнем-byudjeto-do-106-mlrd-evro.html>.

3. Зуб С.В. Вплив країн Вишеградської групи на політику ЄС щодо східних сусідів // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / Відп. за вип. Г.І. Мелеганіч. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. – Вип. 2(13). – С. 19-23.

4. Лендвел М.О. Сучасний потенціал впливу Вишеградської групи на формування політики Європейського Союзу щодо України. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1127/>.

5. Новый президент Чехии обещает приеднания країни до еврозони через 5 років. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/558150-noviy-prezident-chehiji-obitsyaе-priednannya-krajini-do-evrozoni-cherez-5-rokiv.html>.

6. Перші прямі президентські вибори в Чеській Республіці. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1092/>.

7. Турчин Я. Особливості партнерства між Україною та Вишеградською групою у контексті сучасних геополітичних викликів // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2015. – Вип. 27. – С. 144-152.

8. A blow for Viktor Orban Support for the prime minister seems to be fading fast. – Режим доступу: <http://www.economist.com/news/europe/21569456-support-prime-minister-seems-be-fading-fast-blow-viktor-orban>.

9. Press statement following the meeting of Prime Ministers of the Visegrad Group (V4) countries, President of the French Republic and the German Chancellor. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/presstatement-of-the>.

10. Slovakia's foreign policy. – Режим доступу: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/01/slovakia-0>
11. The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the occasion of the 20th anniversary of the Visegrad Group. – Режим доступу: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>.

REFERENCES

1. Vysnovky Rady YeS po Ukraini (2012) 3209-e zasidannia Rady ministriv zakordonnykh sprav Yevropeiskoho Soiuzu [*Conclusions of the EU Council on Ukraine (2012) 3209th meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the European Union*]. Retrieved from: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm.
2. ES mozhete uvelychyt pomoshch Polshe v sleduiushchem semyletnem biudzhete do 106 mlrd evro [*The EU can increase aid to Poland in the next seven-year budget to 106 billion euros*]. Retrieved from: <http://economics.unian.net/rus/news/156865-es-mojet-velichit-pomosch-polshe-v-sleduyuschem-semiletnem-byudjete-do-106-mlrd-evro.html>.
3. Zub, S.V. (2016) Vplyv krain Vyshehradskoi hrupy na polityku YeS shchodo skhidnykh susidiv [*The Impact of the Visegrad Group on EU Eastern Neighborhood Policy*]. Mizhnarodnyi naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats, 19-23.
4. Lendel, M.O. Suchasnyi potentsial vplyvu Vyshehradskoi hrupy na formuvannia polityky Yevropeiskoho Soiuzu shchodo Ukrainy. Analychna zapyska [*The current potential of the Visegrad Groups influence on the formation of the European Unions policy towards Ukraine. Analytical note*]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1127/>.

5. Novyi prezident Chekhii obitsiaie pryiednannia krainy do yevrozony cherez 5 rokiv [*The new president of the Czech Republic promises to join the eurozone after 5 years*]. Retrieved from: <http://www.unian.ua/news/558150-noviy-prezident-chehiji-obitsyae-priednannya-krajini-do-evrozoni-cherez-5-rokiv.html>.

6. Pershi priami prezidentski vybory v Cheskii Respublitsi. Analitychna zapyska [*The first direct presidential elections in the Czech Republic. Analytical note*]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1092/>.

7. Turchyn, Ya. (2015) Osoblyvosti partnerstva mizh Ukrainoiu ta Vyshehradskoiu hrupoiu u konteksti suchasnykh heopolitychnykh vyklykiv [*Features of the Partnership between Ukraine and the Visegrad Group in the Context of Modern Geopolitical Challenges*]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 144-152.

8. A blow for Viktor Orban Support for the prime minister seems to be fading fast. Retrieved from: <http://www.economist.com/news/europe/21569456-support-prime-minister-seems-be-fading-fast-blow-viktor-orban>.

9. Press statement following the meeting of Prime Ministers of the Visegrad Group (V4) countries, President of the French Republic and the German Chancellor. Retrieved from: <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2013/presstatement-of-the>.

10. Slovakia's foreign policy. Retrieved from: <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/01/slovakia-0>

11. The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the occasion of the 20th anniversary of the Visegrad Group. Retrieved from: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>.

*Лілія Коцан,
студентка 5 курсу магістратури
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ КОАЛІЦІЙ В ЄВРОПАРЛАМЕНТІ

Розширення повноважень Європейського парламенту внаслідок численних реформ значно пожвавило дискусії щодо особливостей його функціонування. Основними структурними одиницями Європейського парламенту є транснаціональні партійні групи, котрі являють собою коаліції ідеологічно близьких національних партій. У статті аналізуються закономірності діяльності партійних груп, рівень їхньої внутрішньої єдності та особливості формування коаліцій у Європейському парламенті.

Ключові слова: *Європейський парламент, партійна група, партійна конкуренція, політична коаліція, демократія.*

The expansion of the powers of the European Parliament as a result of numerous reforms greatly revived discussions about the peculiarities of its functioning. The main structural units of the European Parliament are transnational party groups, which represent a coalition of ideologically close national parties. The article analyzes the regularities of activity of party groups, the level of their internal unity and the peculiarities of the formation of coalitions in the European Parliament.

Key words: *European Parliament, party group, party competition, political coalition.*

У процесі поглиблення європейської інтеграції виникла специфічна система партійної кооперації та співпраці на загальноєвропейському рівні. В 1950-х рр. утворилися партійні групи в Асамблеї Європейського співтовариства вугілля і сталі (ЄСВС), а в 1970-х р. – і перші партійні федерації християнських демократів, соціалістів і лібералів [5, 119]. Сьогодні, в результаті тривалого інституційного, ідеологічного та правового розвитку, в Європейському Союзі формується та функціонує унікальна наднаціональна партійна система ЄС, яка все більше стає об'єктом дослідження політологів [1; 3; 4; 7]. Однак заслуговує на більшу увагу процес взаємодії єропартій з вітчизняними партійними структурами, адже поглиблене вивчення структури Європейського парламенту, діяльності груп політичних партій дозволяє сформуванню сприятливого для європейської інтеграції імідж нашої держави.

Згідно з положеннями Лісабонського договору (офіційна назва – Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського співтовариства), які набули чинності з 1 грудня 2009 року, Європейський парламент – законодавчий орган Європейського Союзу – безпосередньо обирається громадянами країн ЄС за пропорційною системою [5, 121]. Це вимагає консолідації національних партій одного ідеологічного спрямування. Європейська партія – це політична партія Європейського Союзу, що діє на супранациональному рівні, складається з національних партій, відповідних представників у політичних інститутах ЄС, бере участь у формуванні керівних органів ЄС, отримує фінансування своєї діяльності з боку ЄС, виступає як чинник інтеграції в рамках ЄС, сприяє формуванню європейської свідомості та вираженню політичної волі громадян Союзу [1, с. 94].

У листопаді 2003 року вперше з'явилась постанова, яка дала визначення поняттю «європейська партія» (political party at European level) і сформулювала умови фінансування таких партій з бюджету ЄС. Європейська партія має бути представлена у парламентських асамблеях щонайменше чверті держав-членів ЄС, отримати в цих країнах щонайменше 3% голосів на останніх парламентських виборах і дотримуватись у своїх програмах базових принципів Європейського Союзу, якими є свобода, демократія, повага до прав людини, її основних свобод, верховенство права. Наразі є п'ять європейських партій: Європейська народна партія, Партія європейських соціалістів, Європейські ліберали, Європейська партія зелених та Європейський вільний альянс (націоналістичних і регіоналістських партій) [3, с.190].

Для європартій характерне асоційоване членство, членство в статусі спостерігача, а також індивідуальне членство окремих громадян. Членами європартій можуть бути національні партії, а також секторальні організації (молодіжні, студентські, жіночі та організації пенсіонерів, малого бізнесу тощо). Джерела доходів загальноєвропейських партій формуються з членських внесків, фінансування з бюджету ЄС та приватних пожертвувань. Залежно від місця політичних партій в ідеологічному просторі виділено чотири блоки, в межах яких відбувається формування партійних груп Європарламенту: правий блок (християнські демократи, консерватори, країні праві), лівий блок (соціалісти, зелені, крайні ліві, радикали), центристський блок (ліберали) і блок євроскептиків. Події 70–80-х років минулого століття суттєво вплинули на трансформацію змісту поділу на лівих та правих, хоча сама суть конфлікту залишилася, і нові типи партій, які виникли

пізніше, «посилили» великі партійні сім'ї (наприклад, ліво-ліберальні партії належать до сім'ї лівих партій, а нові ультраправі партії – до правих) [6, 52].

Отже, поділ на класову лівицю чи правицю, який сформувався у період оформлення і консолідації демократії, залишається домінуючою й універсальною ознакою сучасних партійних систем і індикатором самоідентичності сімей політичних партій. При цьому матеріальний критерій тісно пов'язаний з генетичним.

Формування сімей політичних партій можна простежити на основі політичної структуризації Європейського парламенту. У 1953 році в Європарламенті існувало три організовані групи політичних партій – християнсько-демократичних, соціалістичних та ліберальних партій. У 1965 році французькі голлісти об'єднуються з лібералами і формують Союз європейських демократів. У 1973 році Британська консервативна партія започатковує формування Європейської консервативної групи. Члени Ірландської партії «Солдат Свободи» об'єднуються з Союзом європейських демократів під назвою Європейські прогресивні демократи. Тоді ж формується комуністична група. У 1976 році ліберальна група змінює свою назву на групу лібералів та демократів. У 1979 році, коли відбуваються перші прямі вибори до Європейського парламенту, християнські демократи змінюють свою назву на Європейську народну партію. Європейська консервативна група трансформується у Європейську демократичну групу, яка пізніше об'єднується з Народною партією.

Тоді ж формується група технічної координації та захисту незалежних груп і членів. У 1984 році на базі французького Національного фронту та італійського Соціального руху формується група Європейських правих.

Зелені та ліві об'єднуються з незалежними і формують так звану групу «Веселка». Група лібералів та демократів перейменовується на групу лібералів, демократів та реформістів.

Після приєднання до Європейських прогресивних демократів португальських соціал-демократів вона починає функціонувати під назвою Європейський демократичний альянс. У 1989 році з групи «Веселка» виділяється окрема група зелених, формується група об'єднаних лівих, відновлюють свою діяльність комуністичний та лівий альянси. У 1994 році на базі італійської партії «Вперед, Італія!» формується група «Вперед, Європа!». Європейські праві змінюють свою назву на Європейський радикальний альянс [6, 56].

Група об'єднаних лівих бере собі назву Європейські об'єднані ліві, формується група Європа націй, а також група 27 неприєднаних членів. У 1995 році групи Об'єднана Європа та Європейський демократичний альянс об'єднуються і створюють групу Об'єднання для Європи. У 1999 році Європейська народна партія змінює свою назву на Європейська народна партія (християнські демократи) та європейські демократи. Формується група Європейських демократів за різноманітність.

У функціонуванні партійної системи Європейського парламенту присутні два параметри, які є визначальними для партійної системи будь-якого парламенту: рівень єдності (згуртованості) партійних груп та особливості конкуренції між ними. Відбувається поступове зростання рівня єдності партійних груп, який сьогодні майже відповідає рівню єдності фракцій національних парламентів. Партійна система Європейського парламенту схильна до формування в ній так званої «великої коаліції» двох найбільших партійних

груп ЄНП та ПЄС, що призводить до низького рівня конкуренції у стінах Європейського парламенту [2, 225].

Хоча протягом останніх 10 років частота спільних голосувань ЄНП та ПЄС зменшується, що свідчить про зростання конкуренції в цьому представницькому органі ЄС.

Європейський Союз сьогодні є складною багаторівневою політичною системою. Політична система ЄС, як і національні політичні системи, функціонує за моделлю Д. Істона, де політичні вимоги на «вході» політичної системи перетворюються на відповідні рішення на її «виході». Політична система ЄС є втіленням колегіальної системи кооперативного федералізму з домінуванням консенсусного типу політичних відносин.

Унікальна наднаціональна партійна система ЄС є системою відносин суперництва та співробітництва між політичними партіями (національними та наднаціональними) на наднаціональному рівні, а також системою взаємовідносин між партіями та наднаціональними інститутами влади. Партійна система ЄС функціонує в межах територіального, політичного та правового простору Європейського Союзу. Ця система має похідний характер від національних партійних систем і є системою кооперації національних політичних партій та артикуляції інтересів національних партійних еліт в політичному просторі ЄС [8].

Протягом останніх 20 років Європейський парламент перетворився з консультативного органу на повноцінного учасника законодавчого процесу ЄС, який згідно зі ст.14 Лісабонського договору ділить законодавчі повноваження з Радою ЄС. Він – єдина інституція ЄС, яка, будучи обрана на прямих виборах у державах-членах Спільноти, забезпечує безпосередній зв'язок громадян та процесу прийняття

рішень на рівні Союзу, а також є єдиним органом, де діяльність та конкуренція політичних партій має безпосередній характер. На основі партійних груп Європейського парламенту утворилася стабільна партійна система, яка є предметом численних теоретичних досліджень [1, 88].

Депутати Європарламенту формують сім різних парламентських груп, у тому числі тридцять членів відомі як незалежні депутати Європейського парламенту. Двома найбільшими групами є Європейська народна партія (ЄНП) та Соціалісти і демократи (S & D). Ці дві групи домінували в парламенті протягом більшої частини періоду свого існування, постійно тримаючи від 50 до 70 відсотків місць. Жодна група ніколи не отримувала більшості в парламенті.

Групи часто базуються на єдиній європейській політичній партії, наприклад, як соціалістична група (до 2009 року). Проте вони можуть, як, наприклад, ліберальна група, включати в себе більше однієї європейської партії, а також національні партії і незалежних кандидатів. Для того, щоб групу визнали, потрібно, щоб в неї вступило 25 євродепутатів з семи різних країн. Після визнання група отримує фінансові субсидії від парламенту і гарантовані місця в комітетах.

Депутати кожної політичної групи зобов'язані голосувати, керуючись власною позицією, а не вказівками «зверху». Депутатські привілеї, що включають в себе правила імунітету, а також матеріальну винагороду за роботу, значною мірою схожі на привілеї національних парламентів.

Але Європарламент не можна розглядати як аналогічну національним парламентам інституцію, бо він не обирає уряд, який би діяв на рівні ЄС і вважався структурою, яка може вважатись урядом у повному розумінні цього слова. Певною проблемою залишається врегулювання статусу

політичних партій в Європарламенті, про що свідчить відсутність на наднаціональному рівні чіткого механізму функціонування транснаціональних політичних партій. У березні 2006 року Європейський парламент ухвалив переважною більшістю (498) голосів постанову «Про статус політичних партій». Звіт, на основі якого було ухвалено постанову, містить інформацію про поточний стан політичних партій у ЄС та пропозиції щодо того, як розвивати стабільність і фінансову автономність цих партій. Значна увага приділяється функціям та повноваженням європейських політичних партій, а отже наднаціональних груп депутатів, сформованих навколо політичних програм та цінностей. Європейський парламент пропонує посилити стабільність і незалежність цих груп. Зокрема низка законодавчих пропозицій мають сприяти більшій фінансовій незалежності, адже досі вони мали набагато менше можливостей для самофінансування.

Договір про заснування Європейської Спільноти (стаття 191) відзначає, що політичні партії загальноєвропейського рівня важливі як чинник інтеграції в Союзі. Вони роблять внесок у формування європейської свідомості. Всі без винятку європартії підтримують ідею федералізації ЄС і розширення повноважень Європарламенту. Програмні підходи європартій стосуються таких важливих для ЄС сфер, як соціально-економічний розвиток, зовнішня і безпекова політика, політика сусідства, охорона довкілля, питання гендерної рівності тощо.

Партійне представництво у Європейському Союзі, як, власне, і сам Європарламент, спроможні обстоювати інтереси своїх виборців і тим самим значно наблизити надбудовчі інститути Євросоюзу до громадян Європи. Досягнення цієї мети покликано сприяти розвитку

демократії і подоланню кризових проявів (пов'язаних з проблемами прийняття Конституції ЄС), які мають місце в цьому унікальному міждержавному об'єднанні.

Українські політичні партії намагаються брати безпосередню участь у процесах партійного будівництва в загальноєвропейському просторі. Наприклад, до складу Європейської народної партії належать такі українські партії як «Батьківщина», Блок Петра Порошенка «Солідарність», Народний Рух України та УДАР. Вони є спостерігачами у Європейській народній партії. Європейська народна партія у співпраці з урядом України та вітчизняними парламентськими партіями доклали великих зусиль для отримання Україною безвізового режиму та відстоювання інтересів нашої держави у воєнному конфлікті з Російською Федерацією [4, 191]. Важливе значення у взаємодії України з ЄС має обраний у травні 2014 р. Європарламент, склад політичних сил в якому наразі є загалом сприятливим для подальшого зближення України з Євросоюзом, у т. ч. для завершення виконання Угоди про асоціацію Україна-ЄС та функціонування безвізового режиму [9, 21]. Зокрема, зазначеному сприятиме збереження провідними силами Європарламенту (ЄНП та Прогресивний альянс соціалістів і демократів) найбільшого серед інших політичних сил впливу на вироблення й реалізацію курсу ЄС в українському напрямі, а також високий рівень інкорпорації їх представників у виконавчі та законодавчі інституції Євросоюзу [10, 518].

Таким чином, європейські транснаціональні партії – це організації, які об'єднують національні партії відповідного спрямування. Вони об'єднуються навколо однієї політичної сили і формують спільну стратегію і тактику, а також утворюють єдине керівництво і стають ключовим елементом у

прийнятті політичних рішень в Європарламенті. Тому вони впливають на загальну ситуацію в Євросоюзі. Здатність європартій бути ефективними у європейській політиці залежить і від правової визначеності їхньої діяльності. Існує потреба законодавчого закріплення внутрішньопартійної демократії, надання безпосереднього доступу європартіям до національних політичних систем. Враховуючи дещо настожене сприйняття України в ЄС, що перешкоджає реалізації євроінтеграційного курсу держави, партії та партійна система України повинні розвиватися на основі європейських стандартів, брати за приклад основні принципи партійного будівництва у країнах ЄС. Майбутнє України сьогодні на пряму залежить від розвитку ефективних демократичних інститутів. Тому, щоб відповідати сучасним європейським стандартам й стати важливим елементом демократизації суспільства, партії та партійна система України повинні пройти ще досить складний і тривалий шлях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Г.С. Теоретичні засади дослідження європартій // Політологічні записки. – 2013. – № 2. – С. 87–95.
2. Байковський П. Загальноєвропейські партії в політичній системі Європейського Союзу // Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей. – 2009. – Т. 19-20. – С.224-228.
3. Вархов Г.В. Сім'ї політичних партій Європарламенту: засади функціонування та ідеологічні особливості // Прикарпатський вісник наукового товариства ім. Шевченка – 2013. – № 3.
4. Дзера М.М., Прокіп А.В. Проблеми розвитку і порівняльна характеристика партій, партійних систем країн

ЄС та України // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького, 2016.– Т. 12. № 2(44) Ч. 5. – С. 188–193.

5. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М.: Инфра-М, 2010. – С. 119-121.

6. Кириченко В. М. Політичні системи світу. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 218 с.

7. Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 172 с.

8. Павко А. Моріс Дюверже – засновник сучасної партології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2090/>

9. Політична культура об'єднаної Європи та її вплив на вітчизняний політикум // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнаевич, М. І. Гурик [та ін.]; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 10–43.

10. Томахів В.Я. Департизація як фактор оптимізації функціонування державної служби України. – Київ: ІПіЕНД, 2011. – С. 517-525.

REFERENCES

1. Ahafonova, H. S. (2013) Teoretychni zasady doslidzhennia yevropartii [Theoretical foundations of research of the European parties].

2. Baikovskyi, P. (2009) Zahalnoievropeiski partii v politychnii systemi Yevropeiskoho Soiuzu [Pan-European parties in the political system of the European Union.].

3. Varkhov, H. V. (2013) Simi politychnykh partii Yevroparlamentu: zasady funktsionuvannia ta ideolohichni osoblyvosti [Families of political parties of the European

Parliament: principles of functioning and ideological peculiarities].

4. Dzera, M. M., Prokip, A. V. (2016) Problemy rozvytku i porivnialna kharakterystyka partii, partiinykh system krain YeS ta Ukrainy [Problems of development and comparative characterization of parties, party systems of the EU and Ukraine].

5. Evropeyskiy Soiuz: Osnovopolahaiushchye akty v redaktsyy Lyssabonskoho dohovora s kommentaryiamy. (2010). [The European Union: Fundamental Acts in the wording of the Lisbon Treaty with comments].

6. Kyrychenko, V. M. (2013) Politychni systemy svitu [Political systems of the world].

7. Kordon, M. V. (2008) Yevropeiska ta yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy: navchalnyi posibnyk [European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine: a manual].

8. Pavko, A. Moris Diuverzhe – zasnovnyk suchasnoi partolohii [Maurice Duverger - the founder of modern Partology]. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/2090/>

9. Honcharuk, T. V., Hnasevych, N. V., Huryk, M. I. (2015) Politychna kultura obiednanoi Yevropy ta yii vplyv na vitchyzniani politykum [Political culture of the united Europe and its influence on the domestic politics].

10. Tomakhiv, V.Ia. (2011) Departyzatsiia yak faktor optymizatsii funktsionuvannia derzhavnoi sluzhby Ukrainy [Departing as a factor in optimizing the functioning of the civil service of Ukraine].

Маргарита Калинич,
студентка 5 курсу магістратури
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЛЕЙБОРИСТСЬКОГО УРЯДУ ТОНІ БЛЕРА У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (1997-2007 рр.)

У статті розглянуто зовнішньополітичні аспекти «нового лейборизму» урядів Тоні Блера в період його перебування на посаді з 1997 до 2007 року. На основі аналізу зовнішньополітичної доктрини нових лейбористів виявлено основні риси та характеристики блерівської моделі зовнішньої політики Великої Британії, яка реалізовувалася протягом десятиріччя.

Ключові слова: *новий лейборизм, зовнішньополітична доктрина, "особливі відносини", євроінтеграція, ЄС, НАТО.*

The paper considers the foreign policy aspects of the «new Labor» government of Tony Blair during his tenure from 1997 to 2007. On the basis of the analysis of the foreign policy doctrine of the new Labor Party, the main features and characteristics of the Blair model of foreign policy of the United Kingdom, which was implemented during the decade, were discovered.

Key words: *new labourizm, foreign policy doctrine, "special relations", eurointegration, EU, NATO.*

Перемога лейбористів на чолі з Т. Блером на загальних виборах у травні 1997 року означала, що ця партія і вершитиме європейську політику Лондона. Питання спільної зовнішньої політики, політики безпеки й оборони тощо залишалися для лейбористів особливо пріоритетними в державному регулюванні [1].

Зовнішньополітична доктрина "нових лейбористів" створювалася в нових умовах світового порядку, що склався після закінчення холодної війни. Під час її розроблення лейбористи повинні були враховувати якісні зміни у світі, пов'язані з посиленням ролі США, процесом глобалізації, наслідками краху соціалістичного табору й розпаду СРСР, посиленням темпів і якості інтеграційних процесів у Європі, появою проблеми глобального тероризму. Водночас зовнішньополітична стратегія Т. Блера нерозривно пов'язана й багато в чому обумовлена тією моделлю розвитку суспільства, що відстоює "третій шлях" [2-4]. Інноваційні аспекти зовнішньої політики урядів Блера поєднувалися з її традиційними засадами, що склалися історично, але також були піддані модернізації.

Традиційну основу зовнішньополітичної доктрини "нових лейбористів" становлять такі атрибути британської державності, як:

- "особливі відносини" із США;
- місце Великої Британії в Єдиній Європі;
- участь у "великій вісімці" й провідних угрупованнях Заходу (НАТО та ЄС);
- володіння ядерним потенціалом;
- постійне членство в Раді Безпеки ООН;
- солідний вплив у своїх колишніх колоніях [5].

Про традиційні засади написано достатньо багато, тому детальніше проаналізуємо інноваційні аспекти зовнішньополітичної стратегії нових лейбористів, а також наголосимо на певних інституціональних сторонах формування зовнішньої політики Лондона, які нерідко недооцінюються або розглядаються окремо від ідейного підґрунтя [6].

Для Т. Блера "третій шлях" являє собою спробу внести реалістичний сенс в інтерпретацію сучасного світу, який бачиться таким, що постав на руїнах традиційної для ХХ століття боротьби між капіталізмом і соціалізмом [7].

"Третій шлях", на думку Тоні Блера, ґрунтується на основних цінностях, якими керуються вже понад століття прогресивні політики: на демократії, свободі, справедливості та інтернаціоналізмі.

У достатньо розпливчастих термінах "третій шлях" покликаний сприяти динамічній економіці, заснованій на знаннях, які використовують, щоб примусити ринкову економіку служити інтересам суспільства; сильному громадянському суспільству; базованому на партнерстві та децентралізації, сучасному управлінню, зовнішній політиці, заснованій на міжнародному співробітництві [8]. Однак певний час практичний вигляд зовнішньої політики "третього шляху" залишався незрозумілим.

У цьому контексті можна визначити набір ідей та цінностей, які (в ідеалі) являють собою основні елементи "третього шляху", а саме: модернізацію управління, відповідальність, ліберальний інтернаціоналізм і пріоритет прав людини.

Невід'ємною частиною зусиль нових лейбористів із просування стратегії "третього шляху" є ідея структурної модернізації британської політики. Як стверджував Т. Блер, в епоху прискорення глобалізації Велика Британія потребує сучасного підходу до управління зовнішніми справами, а саме – співробітництва та координації міністерств і відомств. Зокрема це стосується подолання усталеної бюрократичної практики, що базується на ототоженні зовнішньої політики та діяльності міністерства закордонних справ. У спробі змінити те, що розцінювалося як досить консервативний

інтелектуальний клімат у міністерстві закордонних справ, проведення зовнішньої політики новими лейбористами характеризується незвичайною для цього відомства відкритістю та прозорістю.

Ініціативи в цьому контексті включали ведення діалогу з відомими неурядовими організаціями, що працюють у сфері захисту прав людини, такими, як "Міжнародна амністія" та "Врятуйте дітей", підтримку створення відверто радикального за ідеями Центру зовнішньої політики; залучення до експертизи фахівців високого рівня поза межами профільного міністерства, публікації щорічної доповіді про політику в галузі прав людини. У свою чергу Міністерство оборони намагається досягти "широкого консенсусу" з оборонної політики через видання "Strategic Defence Review", а також фінансування діяльності Центру оборонних досліджень.

Однією з фундаментальних засад міжнародної стратегії нових лейбористів є тлумачення принципу невтручання у внутрішні справи країн. "Жодна держава, – заявив у квітні 1999 р. Тоні Блер, – не повинна вважати, що вона має право змінювати політичну систему іншої або захоплювати підривну діяльність, або захоплювати частину території, на яку, як вона вважає, може претендувати" [9].

Разом із тим формулюється теза про незастосування принципу невтручання в деяких "важливих відносинах", серед яких згадуються акти геноциду, гноблення, які породжують масовані потоки біженців, дестабілізують положення в сусідніх країнах і навіть правління режимів меншості, що не користується легітимністю. Усі ці випадки пропонується вважати загрозою міжнародному миру й безпеці, отже, у цих випадках втручання іззовні має право бути. З урахуванням таких ідей пропонується переглянути

процедуру прийняття рішень в ООН, особливо в Раді Безпеки.

Найважливішим положенням доктрини "нових лейбористів" в області зовнішньої політики є активізація діяльності в рамках цієї організації з одночасною вимогою її кардинальної модернізації. Ключовою з пропонованих реформ є зміна процедури прийняття рішень у Раді Безпеки. Суть позиції Лондона полягає в скасуванні права "вето" й ухвалення рішення більшістю голосів.

Зазначене вище не завадило Т. Блеру залишитися не тільки прихильником "особливих відносин", але й послідовно прагнути до посилення ролі США в міжнародних справах. Він один із тих західних діячів, які відкрито заявили про те, що США можуть діяти там, де вважають потрібним своє втручання.

Згідно з партійною традицією інтернаціоналізму, нові лейбористи були зацікавлені в подоланні ізоляціоністських тенденцій останніх 20-ти років, особливо щодо континентальної Європи. У промові, присвяченій новій місії міністерства закордонних справ, керівник цього відомства Робін Кук наголосив на потребі стратегії, яка б, з одного боку, сприяла виконанню завдань внутрішньої політики, а з іншого – створювала привабливий імідж Великої Британії [10]. Країна повинна стати ключовим гравцем у вирішенні транснаціональних проблем, таких, як навколишнє середовище, наркотики, тероризм, злочинність, права людини та сталий розвиток. При цьому Лондону слід робити акцент на співпраці з іншими країнами, а не на протистоянні з ними. Р. Кук неодноразово заявляв, що "лейбористський уряд зробить права людини серцевиною його зовнішньої політики" [11].

Аналогічним чином Т. Блер дав чітко зрозуміти, що принцип суверенітету більше не повинен надавати державам-ізолятам можливість приховувати від міжнародного контролю та розслідування злочини у сфері прав людини [12]. Уряд нових лейбористів вважав, що стандарти, закріплені в 1948 році в Загальній декларації прав людини та інших документах, є універсальними [13]. Така точка зору знайшла своє відображення в ряді ініціатив, включаючи створення Фонду прав людини, надання підтримки (у тому числі через британські спецслужби) діяльності Міжнародного кримінального суду та міжнародним трибуналам з військових злочинів у колишній Югославії та Руанді, а також у відмові від постачання зброї режимам, які нехтують правами своїх громадян. Незважаючи на деякі серйозні проблеми, протягом перших двох років перебування при владі нові лейбористи активно долучилися до розробки різних аспектів проблеми захисту прав людини.

Звичайно, це був не перший британський уряд, який спробував поставити права людини в ряд першочергових завдань дипломатії (наприклад, уряд Каллагана в 1976-1979 роках). Крім того, ніхто інший, як попередній міністр-консерватор Д. Герд уперше створив спеціальний відділ з прав людини в міністерстві закордонних справ. Інновація нових лейбористів полягає в тому, що вони не просто зазначили чіткий моральний обов'язок щодо надання допомоги найбіднішим представникам людства, вони також підкреслили, що така діяльність відповідає національним інтересам. Таким чином, уряд Т. Блера дав зрозуміти необхідність осмислення та врахування в практичній політиці зв'язку між зростанням зовнішньої заборгованості країн "третього світу", масовими злиднями та спіраллю

насильницьких конфліктів, які супроводжуються порушенням прав мільйонів людей.

Найважливішим положенням зовнішньополітичної стратегії "нових лейбористів", яке принципово відрізняє її від політики "торі", є новий підхід до питань європейської інтеграції. Не відмовляючись від явного атлантизму, що був завжди характерний для зовнішньої політики країни в другій половині ХХ сторіччя, лейбористи проголошують європейську політику пріоритетним напрямом, активізують участь в інтеграційних процесах, розробляють свою модель розвитку Європейського Союзу, чітко визначають роль і місце Великобританії в цих процесах. Саме кардинальний поворот у бік Європи, багато в чому визначив перемогу лейбористів на виборах 1 травня 1997 р. та 7 червня 2001 р. Програмні обіцянки підсилити свою присутність у Європі, активно включитися в процеси європейської інтеграції були схвально прийняті тими фінансовими й промисловими колами країни, які орієнтувалися на Європу [14].

Політика уряду Т. Блера щодо Європи повністю відповідала сутності "третього шляху", сформульованого міністром торгівлі й промисловості С. Байерсом: "Це практична, прагматична політика, що служить національним інтересам" [15]. У цьому плані передбачається специфічна модель реформування ЄС, відповідно до саме національних інтересів Великої Британії. Важливою рисою підходу до реформування Європейського Союзу в рамках цієї моделі повинно було стати відстоювання необхідності не тільки проголошувати "європейські політичні цінності, але й захищати ці цінності, коли їм загрожує небезпека" [15].

У вказаному контексті Лондон мав намір активно впливати на становлення Спільної зовнішньої політики й політики безпеки ЄС з метою гармонізувати співробітництво

ЄС і НАТО, що відповідало б ще одній стратегічній меті Великої Британії щодо Євросоюзу – налагодити його тісніше співробітництво з США.

Британська модель реформування ЄС акцентувала питання пом'якшення централізації цієї організації, повернення "головного фокусу" прийняття рішень на національний рівень. Як вважають експерти, британська модель реформування Євросоюзу спрямована на те, щоб дозволити поєднати зростання впливу ЄС у світі як самостійного геополітичного полюса з дбайливим ставленням до національної самобутності всіх учасників Спільноти. Об'єктивно такий підхід, як зазначають аналітики, впливаючи на темпи євроінтеграції, все ж таки гарантує її перспективи.

Таким чином, аналіз зовнішньополітичної доктрини лейбористського уряду Т. Блера дозволяє зробити кілька висновків:

- зовнішньополітична доктрина "нових лейбористів" певною мірою прагматична, вона ґрунтується на новій концептуальній основі лейбористської партії – ідеї "третього шляху";

- згадана доктрина – це результат модернізації зовнішньої політики Об'єднаного Королівства відповідно до реалій сьогодення й перспектив світового розвитку в ХХІ столітті, а з іншого боку, вона повністю відповідає національним інтересам країни;

- доктрина більшою мірою розгорнута до Європи, але в той же час не шкодить концепції атлантизму. Останнє ставить навіть діючий сьогодні уряд, який продовжує впроваджувати ідеї блеризму, в непросту ситуацію при вирішенні конкретних завдань, спричиняє певну подвійність, а інколи навіть ставить під сумнів послідовність у формуванні

підходів та дій щодо таких проблем, як доля Єдиної Європи, проблеми європейської безпеки;

- лейбористи при всій суперечливості своїх підходів чітко визначили як головне завдання – вести активнішу зовнішню політику, розширивши зони своїх інтересів, здійснювати лобювання економічних інтересів англійського капіталу, усталити свої позиції та свій вплив на всі аспекти актуальних проблем світового розвитку.

Крім того, після подій 11 вересня 2001 року зовнішньополітична доктрина була доповнена детально розробленою стратегією боротьби з міжнародним тероризмом.

Таким чином, з приходом до влади представників “нового лейборизму” на чолі з Т. Блером відбувся певна трансформація зовнішньої політики Великобританії. Т. Блер почав більш лояльно ставитися до відносин з ЄС та намагався подати свою політику у вигідному світлі, адже, по суті, проголошуючи врівноваження європейського та американського напрямів, “особливі відносини” із США переважали над відносинами з ЄС за пріоритетністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Неприцький О.А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті рр. ХХ ст.) .) / Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02; Вінницький державний педагогічний ун-т. – Вінниця, 2003.

2. Андрукевич Я.О. Визначальні риси зовнішньополітичної концепції «нового лейборизму» Тоні Блера // Актуальні питання історії та культури України. Україна і світ: збірник матеріалів четвертої регіональної наукової конференції – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 3. – С. 170-174.

3. Валуев А.В. Основные итоги внешней политики правительств «новых» лейбористов в Великобритании. – Режим доступа: <http://www.politex.info/content/view/773/30/>.
4. Черинько І. Європейський Союз у зовнішній політиці лейбористського уряду Великої Британії: уроки для України. – Режим доступу до статті : <http://www.viche.info/journal/1514/>.
5. Кузьмичева Л.О. Великобритания и европейская интеграция: подход британских лейбористов. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/velikobritaniya-i-evropeyskaya-integratsiya-podhod-britanskih-leyboristov>.
6. Ямпольская Л.Н. Великобритания после парламентских выборов 1997 г. – Режим доступа: <http://www.proza.ru/2010/05/09/893>.
7. Куликов А.А. Внешняя политика Великобритании: основные итоги (1997-2009). – Режим доступа: www.ieras.ru/pub/bulleten/250.doc.
8. Ломакин В.К. Внешнеэкономическая политика Британии: [моногр.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 287с.
9. Пик С.М. США – Велика Британія : «особливі відносини» [Текст] / С.М. Пик – К.: Знання, 2010. – 283с.
10. Белкин С.В. «Новый лейборизм» в традиционной политической культуре Великобритании. – Режим доступа: <http://window.edu.ru/resource/911/39911/files/u142.pdf>.
11. Касымов И.В. Проблемы евроинтеграции в политической концепции «нового лейборизма». – Режим доступа: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/pravo/2009/01/2009-01-44.pdf>.
12. Сулопарова Е.А. Великобритания: реформы и модернизация. – Режим доступа: <http://elibrary.az/docs/jurnal-08/290j.htm>.

13. Громыко А.А. «Третий путь» – что дальше? – Режим доступа: http://www.ieras.ru/gromyko_ar23.1.htm.
14. Рудько С.О. Зовнішня політика країн Західної Європи в постбіполярний період: навчально-методичний посібник з курсу. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – 412 с.
15. Хмуляк М. Європейська політика Т. Блера через призму «особливих відносин» із США. – Режим доступу до статті: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/istoriya_108_2011.pdf.

REFERENCES

1. Neprytskyi, O. A. (2003) Velyka Brytaniia ta yevropeiska intehratsiia (90-ti rr. KhKh st.) [Great Britain and European integration (90th years of the twentieth century)].
2. Andrukevych, Ya. O. (2013) Vyznachalni rysy zovnishnopolitychnoi kontseptsii «novoho leiboryzmu» Toni Blera [Definitive features of the foreign policy concept of "New Labor Market" by Tony Blair].
3. Valuev, A. V. Osnovnye ytohy vneshnei polytyky pravytelstv «novykh» leiborystov v Velykobrytanyu [Main results of the foreign policy of the governments of the "new" Labor Party in the UK]. Retrieved from: <http://www.politex.info/content/view/773/30/>.
4. Cherinko, I. Yevropeyskyi Soiuz u zovnishnii politytsi leiborystskoho uriadu Velykoi Brytanii: uroky dlia Ukrainy [European Union in Foreign Policy of the Labor Government of Great Britain: Lessons for Ukraine]. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/1514/>.
5. Kuzmycheva, L. O. Velykobrytaniia y evropeiskaia yntehratsiia: podkhod brytanskykh leiborystov [Great Britain

and European integration: the approach of British Labor]. Retrieved from: <http://cheloveknauka.com/velikobritaniya-i-evropeyskaya-integratsiya-podhod-britanskih-leyboristov>.

6. Yampolskaia, L. N. Velykobrytaniya posle parlamentskykh vyborov 1997 h. [Great Britain after the 1997 parliamentary elections]. Retrieved from: <http://www.proza.ru/2010/05/09/893>.

7. Kulykov, A.A. Vneshniaia polytyka Velykobrytanyy: osnovnye ytohy (1997-2009) [UKs foreign policy: main results (1997-2009)]. Retrieved from: www.ieras.ru/pub/bulleten/250.doc.

8. Lomakyn, V. K. (2004) Vneshneekonomycheskaia polytyka Brytanyy [Foreign Economic Policy of Britain].

9. Pyk, S.M. (2010) SShA – Velyka Brytaniia : «osoblyvi vidnosyny» [USA - UK: "special relationship"].

10. Belkyn, S. V. «Новыі leiboryzm» v tradytsyonnoi polytycheskoi kulture Velykobrytanyy ["New Leiborizm" in the traditional political culture of Great Britain]. Retrieved from: <http://window.edu.ru/resource/911/39911/files/u142.pdf>.

11. Kasymov, Y. V. Problemy evroyntehratsyy v polytycheskoi kontseptsyy «novoho leiboryzma» [Problemy evroyntehratsyy v polytycheskoi kontseptsyy «novoho leiboryzma»]. Retrieved from: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/pravo/2009/01/2009-01-44.pdf>.

12. Susloparova, E. A. Velykobrytaniya: reformy i modernyzatsiya [Great Britain: Reforms and Modernization]. Retrieved from: <http://elibrary.az/docs/jurnal-08/290j.htm>.

13. Hromyko, A. A. «Tretiy put» – chto dalshe? ["The Third Way" - what's next?]. Retrieved from: http://www.ieras.ru/gromyko_ar23.1.htm.

14. Rudko, S.O. (2012) Zovnishnia polityka krain Zakhidnoi Yevropy v postbipoliarnyi period [Foreign policy of Western European countries in the post-bipolar period].

15. Khmuliak, M. Yevropeiska polityka T. Blera cherez pryzmu «osoblyvykh vidnosyn» iz SShA [T. Blair's European policy through the prism of "special relations" with the United States]. Retrieved from: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/istoriya_108_2011.pdf.

Наукове видання

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (19)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Коректура: Серeda Л.І.
Технічна редакція: Зуб С.В.
Комп'ютерна верстка, обкладинка: Бродич А.І.

Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/16.
Ум.друк.арк.14,18.
Зам.№ 88. Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено
у редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ».
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89
dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Г 36

Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (19). / ред.кол.: І.В. Артёмов (гол.ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2017. 244 с.

ISSN 2078-1431

У збірнику наукових праць вміщено результати наукових досліджень вчених-аналітиків, здобувачів, аспірантів, студентів магістратури з проблем місця і ролі України в сучасному геополітичному просторі, європейської та євроатлантичної інтеграції України, з питань національної безпеки Української держави в контексті Угоди про асоціацію з Євросоюзом.

УДК 327 (477)